

*hidvölgyes a hatvencéves
Frangó Józsefnek (669.)*

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1962 • 5

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI
A MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN
PÉCS, KOSSUTH LAJOS UTCA 5.

VERS

BENJÁMIN LÁSZLÓ
CSANÁDY JÁNOS
ILLYÉS GYULA
POLGÁR ISTVÁN
SIMOR ANDRÁS

*Ötödik évszak
Hegyélen
Válogatott versei
A lehetetlen próbája
Tereld a felhőket*

PRÓZA

BARÁTH LAJOS
BERTHA BULCSU
CSONGOR RÓZSA
GALAMBOS LAJOS
GERŐ JÁNOS
GRANASZTÓI PÁL
HORVÁTH ZSÓKA
KARINTHY FERENC
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE
KODOLÁNYI JÁNOS
LEHOCZKY TERÉZ
SÜKÖSD MIHÁLY
SZABÓ PÁL
TATAY SÁNDOR
VADÁSZ FERENC

*Ember fehér bottal
Lányok napfényben
Hétköznapi emberek
Útcs a Göncöl szekeren
Fekete föld
Liane
Napkelte előtt
Kék-zöld Florida
Párbeszéd a sorssal
Julianus barát
Foltok a napon
Fától fáig
Ahogy lehet
Nyugati kapu
Ketten a Remete utcából*

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ANDRÁS ENDRE
ANGYAL ENDRE
ARATÓ KÁROLY
BAJOMI LÁZÁR ENDRE
BELLYEI LÁSZLÓ
BERECZKY LÁSZLÓ
BIRKÁS ENDRE
BORSOS JÓZSEF
BUZÁS HUBA
CSANÁD BÉLA
DARÁZS ENDRE
FODOR ILONA
GRANASZTÓI PÁL
HAITS GÉZA
JÁNOSY ISTVÁN
KALÁSZ MÁRTON
LANTOS FERENC
LÁSZLÓ LAJOS
LÓRÁND IMRE
LOVÁSZ PÁL
MIHALIK ZOLTÁN
PÁL JÓZSEF
PÉTER LÁSZLÓ
PUSZTAI JÓZSEF
SIMON EMIL
Z. SZABÓ LÁSZLÓ
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TORNAI JÓZSEF
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NAGY BÉLA

RAJZOK:

BORSOS MIKLÓS
FERENCZY BÉNI
OROSZ JÁNOS

JÉ LEN KOR

IRODALMI ES MŰVESZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta

a Baranya megyei Tanács kiadásában

V. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

1962. OKTÓBER

TARTALOM

ILJA EHRENBURG: Gyalog a magam útján (fordította: <i>Selymes Ferenc</i>)	— — — — —	571
TAKÁTS GYULA versei	— — — — —	578
DARÁZS ENDRE versei	— — — — —	589
BIRKÁS ENDRE: Csipőficam (elbeszélés)	— — — — —	581
JÁNOSY ISTVÁN versei	— — — — —	583
GRANASZTÓI PÁL: A zenéről (második közlemény)	— — — — —	585
ANDRÁS ENDRE versei	— — — — —	592
KALÁSZ MÁRTON versei	— — — — —	595
ARATÓ KÁROLY: Napkelte (vers)	— — — — —	596
BERECZKY LÁSZLÓ: Jó széles heveder (elbeszélés)	— — — — —	597
TAKÁCS IMRE versei	— — — — —	603
BÚZÁS HUBA versei	— — — — —	604
SIMON EMIL: Maczinger (elbeszélés)	— — — — —	605
VÁRKONYI NAGY BÉLA: Trópusi rapszódia (vers)	— — — — —	614
BORSOS JÓZSEF: Ki búcsúztatja el a horgászt? (elbeszélés)	— — — — —	619
PÁL JÓZSEF versei	— — — — —	623
ANGYAL ENDRE: Utijegyzetek Ausztriából	— — — — —	625
FEDERICO GARCIA LORCA: Vers (<i>Boldog Balázs</i> fordítása)	— — — — —	633
VIETNAMEI KÖLTŐK (<i>Bán Ervin</i> fordításai)	— — — — —	634

PILLANATKÉPEK

LÁSZLÓ LAJOS: Ligeti arcok	— — — — —	638
----------------------------	-----------	-----

DOKUMENTUM

PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula és Nagyfalusi Jenő	— — — — —	643
PUSZTAI JÓZSEF: Surányi Miklós és Pécs	— — — — —	651

JEGYZET

FODOR ILONA: Eppur si muove — — — — —	657
TORNAI JÓZSEF: Levél az örökös látomásról — — — — —	662
TÜSKÉS TIBOR: Zsebbenmaradt hozzászólás — — — — —	664
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Kártyaregényvár avagy „csinárd magad!” — — — — —	667
LOVÁSZ PÁL: Üdvözet a hetvenöt éves Franyó Zoltán-nak — — — — —	669

MŰVÉSZET

Z. SZABÓ LÁSZLÓ: Beszélgetés Borsos Miklóssal — — — — —	671
HAITS GÉZA: Martyn Ferenc illusztrációi Petőfi Aposztolához — — — — —	674
LANTOS FERENC: Mit ábrázol? — — — — —	676
— S: Rippl-Rónai kultusz Kaposvárott — — — — —	677

SZEMLE

LÓRÁND Imre: Féja Géza: Kuruc idő — — — — —	679
MIHALIK ZOLTÁN: Pap Károlyné: Bűnbánat — — — — —	680
TÜSKÉS TIBOR: Sükösd Mihály: Fától fáig — — — — —	682
CSANÁD BÉLA: Kertész Ákos: Hétköznapi szerelme — — — — —	684
BELLYEI LÁSZLÓ: Visszhang — — — — —	686

RAJZOK

BORSOS MIKLÓS — — — — —	642, 656, 670, 678
FERENCZY BÉNI — — — — —	577, 618
OROSZ JÁNOS — — — — —	688

Szerkesztő:

TÜSKÉS TIBOR
felelős szerkesztő

BORSOS JÓZSEF

CSORBA GYÖZŐ

SZÖLLÖSY KÁLMÁN

A társadalmi bizottság tagjai: Bárdosi Németh János, Gyenis József, Kolta Ferenc, Orsi Ferenc, Pákolitz István, Sarkadiné Hárs Éva és Pörös Imre (műszaki szerkesztő). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 17. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17–19 óráig. Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. — Egyes szám ára: 8,— forint. Évi előfizetés díja: 48,— forint. Csekkszám: OTP 349—303. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.) Egyéni előfizetési csekkszám: 61 068. Közületi előfizetési csekkszám: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára. — Felelős kaidó: Takács Gyula.

Gyalog, a magam útján*

Lehetséges, hogy a múltban olyan korszakok is voltak, amikor a művész megőrizhette emberi méltóságát, anélkül, hogy csak egy órára is elszakadt volna művészetétől. A mi korunk az embertől nem ihletett tüzet várt, amely mellett könnyű lángralobbanni, hanem mindennapos lemondást.

Istenem! Hányszor töltöttem ki életemben a szokványos kérdőíveket! Most nem cselekedeteimről, utazásaimról, még csak könyveimről sem akarok írni, hanem magamról. Negyven éves koromig nem találtam meg a helyemet — kapkodtam, vergődtem.

Valószínűleg nincs igazam, amikor mindezt a kort okolom. Hisz találkoztam olyan írókkal, akik gondolataikat, vágyaikat, szenvedélyeiket teljességgel könyveik lapjain fejezték ki — ilyen volt Thomas Mann, Joyce, Vjacseszláv Ivánov, Valéry. Az életben, természetesen, ők is sok minden elől visszahőköltek, de cselekvésük eszközei könyveik maradtak. Ilyen volt hajdanában Balzac is, ha ábrándozott is róla, hogy képviselőnek csap fel, és politikai pamfletteket írt, pénzügyi tervezeteket dolgozott ki, hogy kimásszék örökös adósságaiból, de mindez csak fodrozódás volt a víz színén. Valójában csak akkor lobogott, ha regényei hőseiről szólt. Kortársa, Stendhal számára pedig az irodalom egyik formája volt annak, ami az élethez kötötte, harcolt, politizált, szenvedéllyel loholt a szerelem nyomában, nem azért élt, hogy közelebb férjen mások szenvedélyeihez, hanem azért, hogy éljen.

Nemcsak a nagy írókat szabták különböző kaptafára. A „Julio Jurenito” megírása után hivatásos író lettem. Rengeteget írtam; most összeszámoltam, szinte nem merem bevallani: 1922-től 1931-ig 12 könyv került ki belőlem. A sietségben nem a becsvágy hajtott, hanem zavarodottságom; amikor a papírt pusztítottam, magamat is nyújtam.

A szemlélődés sohasem elégitett ki, kigondolt hőseim sorsán nemcsak elmélkedni, azonosulni is akartam velük. Mellesleg, ebben az évtizedben, amelynek könyvem harmadik részét szenteltem, túlságosan gyakran a megfigyelő vagy a drukker szerepét játszottam.

1931-ben éreztem, hogy önmagammal van a baj. Elgondolkoztam a közelmúlton, és míg a teherautók dübörögtek és döhögtek az éjszakában, egyre azt kérdeztem magamtól, hogyan éljek tovább.

Talán fura, hogy nem a zöldfülű ifjonc töprengett ilyen kérdéseken, rongyosan és éhesen Párizs utcáit róva és verseket faragva a világvégéről, és nem is az a zavaros agyú, de ugyanakkor hetyke, fiatal intellektuel, akit A. N. Tolsztoj „mexikói kényszermunkásnak” nevezett, és aki a lányoknak a még meg sem írt „Jurenito” kalandjairól mesél, hanem egy lassan őszbecsavarodó üstökű író. Már szóltam arról, hogy míg korunkban az események észbontó gyorsasággal bomlanak ki, sok ember lassan talál csak magára. Herzen 40 éves volt, amikor „Múlt dolgok és gondolatok” című művét írta és hozzáfogott élete értelmezéséhez: sohasem a nézőtérrel figyelte az eseményeket, minden, korában lejátszódó tragédiában színész volt.

* A *Novi Mir* című szovjet folyóirat már második éve folyamatosan közli Ehrenburg emlékiratait. Első két része könyvalakban magyar nyelven is megjelent. Az itt következő szemelvény a harmadik rész 30. és 31. fejezetéből való. A címet mi adtuk.

Hosszúra nyúló útkeresésem azzal is magyarázható, hogy két különböző világban éltem, ifjú éveim Párizsban teltek, a forradalom kitörésekor ízlésem, vonzalmaim, viszolygásaim már kialakultak. Jellemem alighanem már megszilárdult: mindig szükségét éreztem, hogy ellenőrizsem azt, amit mások olyan világosnak éreztek, mint az egyszeregyet.

Természetes, ha írói pályámról szólok, hát nem egy év alatt történt pálfordulásom. A húszas évek elején írott könyveim előszavában állandóan hangoztatták, hogy noha „kiégett cinikus” és „nihilista” vagyok, mégis érdemes engem megjelentetni, mert jól ábrázolom „a kapitalista világ rothadását”. A „Jurenító”-ban valóban őszintén gúnyolódtam a klerikálisokon, radikálisokon, fanatikus kommunistákon, kezes szocialistákon, a francia jouirokon és a tépelődő orosz intellektueleken; lassanként azonban eltávolodtam az emberek ilyenfajta ábrázolásától. Ebben valószínűleg növekedésem fejeződött ki: elfüstölgött belőlem a fiatalságot jellemző nyereség. Mind nehezebbé vált csak a tagadásból élni: az emberek ostoba és buta cselekedetein túl valami igazit, emberit kerestem. (Ez ritkán sikerült, de nem is irodalmi eredményeimről írok, hanem szándékaimról.)

1931-ben a fő kérdés számomra nem a regényszereplőkhöz való hozzáállásban fejeződött ki. Keveset törődtem vele, hogyan írjam meg következő regényemet; azt kérdeztem magamtól, hogyan éljek tovább, hogy az évek ne szélgjegyzetek legyenek az élet margóján, hanem maga az élet.

Minden ember különösen szívére veszi azokat a kérdéseket, amelyek munkájára vonatkoznak, természetes tehát, hogy engem az irodalom és művészet sorsa izgatott. Majakovszkij már nem élt. A RAPP-isták¹ hangja zengett legöblösebben. A kiállítási termekben az ahrrovecek² hatalmas vásznai feszültek. A meghökkentő különcködések korszaka már a múlté volt.

A forradalom a kultúrát a nép közé vitte, s természetes, hogy azok az emberek, akik először vettek kezükbe regényt vagy először mentek el egy kiállításra, nem tudtak eligazodni a mesterség kérdésében; a művészet ügyes hamisítványa néha fellelkesítette az embereket. Az új olvasókat és az új nézőközönséget nevelni lehetett, de hízlelgni is lehetett neki, mondván, hogy ő a legfelsőbb ítélőszék. Hízelt, természetesen, akadt.

A versírók alkalmi verseket faragtak. Az Irodalmi Enciklopédia megmagyarázta, hogy az út a termelési regény felé vezet, ez felvált minden más műfajt. Kibontakozóban van az a stílus, mely negyedszázadon át uralkodott: a díszítő architektúra stílusa, azoké a Metro állomásoké, ahol a sok szobor összezsugorítja a teret, a szüntelen tömjenezés és szatíráé, amely szerénykedve leleplezi a hányag házgondnokot vagy a spicces színészt. 1931-ben, természetesen, mindez embrionális állapotban van. Azonban már fel-feltűntek annak az embernek az arcképei és szobrai, aki talán akkor nem is sejtette még, hogy nemcsak tárgya, hanem megteremtője is lesz a „személyi kultusznak”. Mindezeket a jelenségeket a gondos szimplifikálás kísérte; ugyanez az Irodalmi Enciklopédia azt

¹ RAPP — (Rosszijszkaja Asszociacija Proletárszkih Pisztatyelej) Proletár Írók Orosz Szövetsége. 1925—1932-ig létezett irodalmi csoportosulás, amely irodalmi monopolhelyzetre törekedett.

² AHRH — (Asszociacija Hudozsnikov Revoljucionnoj Rosszii) A forradalmi Oroszország Művészeinek Szövetsége. 1922—1932-ig létezett festőművészeti csoportosulás.

írta, hogy „a hamletekből a tömegeknek nincs haszna”, és hogy a proletariátus „a történelem szemétkosarába dobja Don Quijotét”.

1932 elején egy balul sikerült elbeszélést írtam: „Moszkva nem hisz a könyveknek”. Egyik hőse, egy szovjet festő, a múltban a polgárháború harcosa, egy moszkvai újságban O. B. iniciális cikkben egy képkiállításról olvasta: „Csuzsákov tájképei azt mutatják, hogy a festő végérvényesen elszakadt a tömegektől. Ez a degenerált renegátoknak tipikus művészete, amely csak tíz-húsz degenerált burzsoá bohémnek kell”. A festő elgondolkodik (gondolatai az elbeszélés szerzőjének voltak gondolatai): „Tíznek-húsznak... Lehet... És az AHRR — tízezernek?... Tehát kontárkodjunk?... Mellesleg, Rembrandt, hány embernek O. B. polgártárs!... Avagy polgártársnő? De hiszen nem erről van szó... Tudom jól — önnél minden meg van osztva: a fehérnéppel — ahogy kell, cikkek-sírokat — semmi kifogás ellene. Kiadás és bevétel — kéretik nem össze-zavarni. Képet ön, természetesen, nem fest — maradi dolog ez — és általában amúgy sem tud senkit sem megörvendeztetni. Ha ön — polgártárs, nem hiszem, hogy O. B. vagy B. O. polgártársnőt jó kedvre tudná hangolni. Egyébként nem ez a lényeges. Hallgassuk meg a csízeket. Úgy énekelnek mint a degeneráltak. Elszakadtak a tömegektől, ugye? Hangszalagjuk pedig? Ah, O. B., azért énekelnek, mert ilyen a kedvük. Vigabban vannak tőle, s én is, ha nem akarod, hát ne hallgasd. Törődöm én sokat a képeimmel? Ismét összehúzzhatom a nadrágszíjat... Ha ön, O. B. kiszámította, hogy a képeim nem kellenek, kérem, akár falakat is meszelhetek. Velem lehet beszélni. Csak festeni ne kényszerítsen. Ez külön szám. A csízek megértik, önnek ez nem megy... Az ostobák azt gondolják — kétszer kettő, mindenkinek egy-egy beefsteaket, de semmi-nemű művészetet. Pedig a művészet csak azután kezdődik, a beefsteak után, azután epeszt csak a vágy, nem négy, galambocskám, hanem öt vagy huszonöt. Nem baj, ha egy ilyen O. B. nem is konyít a festészethez, ha ezernyi, milliónyi is vannak az ilyen O. B.-k. Hát aztán, búcsút intünk az ecsetnek. Találok majd magamnak más dolgot — időszerűt. Megleszünk képek nélkül is. És elmúlik majd tíz év... És ha nem tíz, hát száz — hol itt a különbség? — akkor majd megértik...”

Emlékszem beszélgetésünkre Denise-szel, a fiatal francia színésznővel. Mejerhold vendégszerepléséről beszélgettünk, Denise nagyanyjának arcképéről, melyet Renoir festett, Desnause verseiről, a művészetről: nem lehet róla tenni — a hálnak víz kell... Én hirtelen kifakadtam: „Mindez így van, Denise, de most nem a művészetről van szó. Tíz évvel ezelőtt azt bizonygattam, hogy a művészet elpusztul, akkoriban azt hittük, hogy a régi formák elkoptak — a regények, a festővásznak, a rivalda. Mindez ostobaság volt. Most indul a reakció... De lehet mást is írni, mint regényt... Én mindent rég kiválasztottam... Valójában nem is választottam... nincs választás...”

Éjjelente sok mindenben töprengtem: a humanizmuson, a célokon és esz-közökön. Nem az ostoba képek nyugtalanítottak, különben is a művészet csak egy része volt a holnapi nap kételyeinek, nem a művészi irányról volt szó, hanem az ember sorsáról.

A könyvtárakban ott lehet hagyni a könyveket, ha nem szíved szerint valók, tévedésből is ki lehet venni és olvasatlanul visszavinni. Az élet azonban nem könyvtár. 1931-ben megértettem, hogy a katona sorsa nem az álmatag ifjú sorsa, és hogy el kell foglalnunk helyünket a csatasorban. Nem mondtam le arról, ami drága volt nekem, nem tagadtam meg semmit, de tudtam: fog-

szorítva kell élni, meg kell tanulni az egyik legnehezebb tudományt — a hallgatást.

A kritikusok, akik rólam írtak, az 1933-as esztendőt emlegették, mint pálfordulásom évét: ők a „Második nap”-ot ismerték. Én azonban tudom, mért utaztam el Kuznyeckbe — 1931-ben mindent végiggondoltam, nem az építkezés gödrei előtt, hanem a Cotentin utcán, a pléhkannák éjszakai csörgése közben.

1932 tavaszán Párizsba érkezett két drámaíró, V. M. Kirson és A. N. Afinogenov. Végigkalauzoltam őket Párizson, beszéltem a város nevezetességeiről. Ők a maguk részéről beavattak irodalmunk nevezetességeibe. Mindkettőt a hír már szárnyra kapta. Sok színház játszotta Kirson „Kenyér” és Afinogenov „Félelem” című darabját. De még darabjaikra sem voltak olyan büszkék, mint a RAPP győzelmeire. Szavaik szerint a RAPP magában egyesít minden „igazi” szovjet író. Kirson egyre ismételte: „Mi vagyunk irodalmunk országútja”. (Nem tudtam akkor, hogy ez a szólás Á. A. Fágyejevtől ered.) Alekszandr Nyikolájevics Afinogenov igen nyurga, szerény ember volt, mosolygott és bólogtató Kirson szavaira. Vlágymir Mihájlovics egyre prédikált, leleplezett, folyton kesernyésen mosolygott. Azt mondta: „Ideje, hogy revízió alá vegye álláspontját...” Bevallottam, hogy már revízió alá vettem. „Akkor írjon egy kérelmet — lépjen be a RAPP-ba”. Azt válaszoltam, hogy a rappovecek irodalmi elvei kevésbé lelkesítenek, és hogy az országúton emberek utazgatnak — régebben lovaskocsin, manapság motorokon —, az írók belső természetük szerint gyalogos emberek, mindegyik a közös cél felé a maga útján járhat. Afinogenov elmosolyodott: „Hagyd, lehet, hogy igaza van”.

A Lutencia ősi arénáinak kövein ültünk. Forró nap volt és a reggeli órák ellenére is az árnyékba húzódtunk. Kinyitottam az újságot: „Moszkvai távirat — feloszlatták a RAPP-ot.” A hír számomra nem volt valami fontos, hisz hány-szor cserélgették a különböző irodalmi szervezetek cégéreit! Engem különben is az irodalom érdekelt, nem pedig az irodalomról szóló irodalom; akkor még nem tudtam, mi az hogy „orgvivodi” (szervezeti áttelepítések). Kirson felugrott: „Ez nem igaz, ez kacsa! Melyik újság ez? „Az L'Humanité” — feleltem. Felkerekedtünk, hogy megnézzük a munkásnegyedeket; Kirson azonban azt mondta, hogy a követségre kell sietnie. Egy vagy két napra rá elutaztak Moszkvába, pedig eredetileg tovább akartak maradni.

Megértettem, hogy a RAPP felszámolása komoly dolog és nekividámodtam. Lehet, hogy épp Moszkvában értették meg, hogy az utat az autóközlekedés számára kell kijelölni, az íróknak azonban biztosítani kell a jogot, hogy ki-ki a maga művészi csapásain járjon.

Elöttem meredezett a kérdés: hogyan kerülhetnék közelebb az élethez, a cselekvéshez, a harchoz?

Májusban váratlanul betoppant hozzám az Izvesztyija munkatársa. Sz. A. Rájevskij; közölte velem, hogy a főszerkesztő, P. L. Lápinszkij, akivel a háború alatt többször összejöttem, felkínálta, legyenek a lap állandó párizsi tudósítója. Volt az Izvesztyijának tudósítója — Sadoul, aki 1917-ben Oroszországban a francia katonai misszió tagja volt és átpártolt a forradalom oldalára. Sztefán Alekszandrovics mondta, hogy Sadoul a helyén marad, de mint francia nem ismeri eléggé a szovjet olvasókat. Karcolatokat kell írnom, és ha az események úgy hozzák, híreket kell távirón leadnom.

Az ajánlat váratlanul ért: túlságosan sokáig éltem úgy, hogy nem volt semmiféle rendszeres elfoglaltságom, hozzászóltam, hogy magam rendelkezem időmmel. Az újságírás vonzott. Valami élénk, friss munka után vágytam, de féltem, hogy nem boldogulok.

Elmentem követünkhöz, V. Sz. Dovgalevszkijhez, akihez baráti szálak fűtek. Derék, megértő ember volt; miközben vele beszélgettem, elfeledkeztem róla, hogy ő — hivatalos személyiség, követ, én pedig író vagyok, egyszer „jobboldali utitárs”, máskor „rothadt cinikus”. Válerián Száveljevics kitűnően ismerte Franciaországot; régi bolsevik, politikai emigráns volt, Toulouseban tanult. A franciák becsülték; a követségen nemegyszer ott találtam Herriot-t, aki beszélgetni jött Dovgalevszkijhez, néha tanácskozni is. (Dovgalevszkij 49 éves korában rákban meghalt. Akkor bántódtam, később azonban nemegyszer gondoltam, hogy a halál sok megpróbáltatástól óvta meg.)

Válerián Száveljevics már tudott az Izvesztyija ajánlatáról és mindjárt mondta: „Ez igen jó, ezen nincs mit gondolkozni”. Nem volt nehéz engem meggyőznie, hiszen arra vágytam, hogy harcba induljak.

Körülbelül nyolc évig maradtam az Izvesztyija tudósítója — Párizsban, majd Spanyolországban és ismét Párizsban — egészen a német—szovjet szerződésig; sok száz karcolatot, cikket írtam, tudósítást küldtem. Ezek néha név nélkül jelentek meg, néha álnév alatt (Paul Joslin és mások). A táviratok miatt megtanultam latin betűkkel gépelni; a hangom recsegett és fogyott, amikor telefonba diktáltam cikkeimet. Újságírói munkámhoz még néhányszor vissza kell nyúlnom, most csak annyit, hogy hálával gondolok rá; persze sok időt elvitt, de lehetővé tette, hogy sokat lássak, különféle emberekkel ismerkedjem össze. Az írói mesterség számára is jó iskola volt: megtanultam tömören írni, mindig arra kellett gondolni, hogyan lehet az újság költségeit csökkenteni: a posta lassan járt, úgyszólván valamennyi cikkemet telefonon vagy távirón adtam le. (A tömörség, a rövid mondatok azelőtt is vonzottak. Úgy akartam írni, ahogy gondolkodtam — mellékmondatok nélkül. A kritikusok „távirati stílusom” miatt szidtak, de én azt tartottam, hogy az ilyen beszéd nemcsak az én érzéseimmel vág össze, hanem az idő ritmusával is.)

Munkatársaim közül az Izvesztyijánál úgyszólván senki sem maradt életben. A háború alatt az egyik hadsereg hetedik osztályán meglepett egy nőnek, egy főhadnagynak a hangja: ismerősen csengett, az arca azonban idegen volt. Beszédbe elegyedtünk. Az asszony gyorsíró volt az Izvesztyijánál, amikor naponta a körülzárt Madridból cikkeimet vagy jelentéseimet adtam. Rosszul lehetett érteni, a gyorsíró rendszerint kért: „Nem hallom, betűzze...!” Én kiabáltam: „Borisz, Olga, Iván...” Néha a külügyi rovat vezetője is beszélni akart velem, ilyenkor az asszony, nehogy szétszakítsák a vonalat, mondogatta: „Moszkvában csodás az idő!” vagy „Üdvözli a lánya”. A beszélgetést a tűzéség párbaja kísérte. És íme Brjanszk mellett összeakadtam az ismeretlen ismerőssel, a kedves, meleg hanggal. Amikor éppen tűzéségi párbaj dült...

Visszatérek az 1932-es évhez. Elkezdtem kilincselni, hogy a francia hatóságok ismerjenek el az Izvesztyija tudósítójának. A külügyminisztériumba hívtak. Azt hittem, hogy a minisztérium munkatársai akarnak velem beszélni, akiknek dolguk a külföldi sajtóval a kapcsolat fenntartása, azonban a vízumkeservekről már ismert „külföldiek ellenőrző osztályra” küldtek. Ott nem diplomaták, hanem rendőrök dolgoztak és távolról sem tárgyaltak az emberrel udvariasan. Az asztalon nagy dossziét pillantottam meg, fedőlapján: „Ilja Eh-

renburg". A tisztviselő sietve közölte, hogy rosszabbik oldaláról ismer, hogy egy bolsevik újság tudósítója különös megfigyelés alatt áll, és hogy a legelső szabálysértés esetén kiutasítanak Franciaországból.

Két hónappal később módom volt beszélgetni, ezúttal nem a külügyminisztériumban székelő rendőrségekkel, hanem valódi diplomatákkal. Ez Moszkvában történt. Villásreggelire hívott meg Dejan, a francia követ. A vendégek között volt a lengyel követség attaséja is. Dejan maga mellé Ljubát ültette és békésen a különböző francia sajtók ízeréről beszélgetett vele. A követségi tanácsos (nevére nem emlékszem) faggatni kezdett, mit tapasztaltam utazásom során (nemrégén ezelőtt Bobrikiben jártam). Elbeszélésemmel észrevehetően nem volt megelégedve. „Ön hivatalosan válaszolgat, mi nyíltan szeretnénk beszélni. Hisz mindenki tudja, az ötéves terv csődbe jutott”. A lengyel attasé folytatta: „Különösen az építkezés Bobrikiben”. Dühbe gurultam: hol van itt a diplomáciai udvariasság — meghívják az embert reggelire és provokációs beszélgetésbe akarják rántani. Még a boroktól és a sajtól is elment a kedvem. A kávé a szomszéd szalonban ittuk. A követségi tanácsos váratlanul felcsapta a Kis Szovjet Enciklopédia egy kötetét és ünnepélyesen olvasni kezdte (szótagolva ugyan, de teljesen érthetően), ami rólam szólt. Visszaemlékezve erre az epizódra, most előveszem a könyvet, íme a rövid idézet: „A deklasszált bohémságon nevelkedett Ehrenburg elmésen gúnyolja a nyugati kapitalizmust és a burzsoáziát, de nem hisz a proletáriátus alkotóerejében. Amikor azt vallja, hogy az életnek tudományos-szocialista tervezése nem képes megbirkózni az ember ösztönös biológiai természetével, s amikor azt jósolja, hogy a kommunista tervezés nem tudja legyőzni a magántulajdonosi ösztönösséget, Ehrenburg az irodalom neoburzsoá szárnyának egyik legálcázatlanabb képviselője”. A cikket a boldogult RAPP egyik vezetője írta alá.

Tüstént rájöttem, hogy a követségi tanácsos arra számított, hogy az építkezés csődjéről fogok neki beszámolni, s amikor erre rájöttem, elnevettem magam. Nem próbáltam megmagyarázni, hogy a cikkíró a nemrég felosztott RAPP-csoporthoz tartozik: a franciák számára egy enciklopédia olyan kézikönyv, amelyből meg lehet tudni, hogy Joffre megnyerte a marnei csatát, hogy a tehén kérődző állat, hogy Anatole France-nak ragyogó ironikus stílusa van, és mindezt legalább egy nemzedék életére szánva. A tanácsos, amikor elolvasta, hogy a neoburzsoá irodalom képviselője vagyok, eldöntötte, hogy a régimódi burzsoá diplomácia képviselőjének könnyű lesz velem zöld ágra vergődni. Hogy tudta volna megérteni, hogy az enciklopédia értékelését egyik kötetről a másikra revízió alá veszik?

1932-ben azt hittem, hogy nemcsak a RAPP-ot számolták fel, hanem az irodalomkritika bizonyos stílusát is. Ez naiv hiedelem volt, különösen a Jurenito szerzője részéről, aki élete ötödik évtizedébe lépett. Hamarosan rájöttem tévedésemre. Egyik kritikusunk azt írta, hogy könyveimben „az osztályellenségnek a félelemtől eltorzított vonásai találhatók”. 1934-ben már nem a Kis, hanem a Nagy Szovjet Enciklopédia soronlevő kötete látott napvilágot, ebben olvastam: „Ehrenburg ama burzsoá értelmiség szellemiségének tipikus kifejezője, amely a 'szmenovehovszto' ideológusaihoz csatlakozott”. Ahogy mondtam, az értékelések tompulnak: első ízben megrökönyödtem, tizedszerre dühbe jöttem, századszorra a megszokott címkék hidegen hagytak. Megértettem, hogy a vaktában tüzelés annak a háborúnak a sajátja, amely nem tegnap kezdődött és holnap nem is ért még véget: a tűzéréség nem egyszer saját csapataiba lő. Ez persze nem

jól van, de nem lehet semmit sem tenni; a lövedéktől az ember elpusztulhat, a sérlemtől csak megkövül; az ember meggyőződését a sértés, még a legkeserűbb sem fordítja visszájára, az ellenség soraiba nem pártol át.

Azt is megértettem, hogy nem kusza életrajzomról van szó, nem arról, hogy sokáig éltem Párizsban, ennyire véletlenül, igazságtalanul és alaptalanul más írókat is megrágalmaztak, akik sohasem merültek el a középkorban, nem voltak Picasso barátai és nem a Cotentin utcát rótták, hanem a moszkvai mellékutcákat. Ezért mondhattam a szovjet írók első kongresszusán teljes őszinteséggel: „Nehezen tudom az író útját magamnak mint egyenes, sima, jó országutat elképzelni. Egy számomra vitathatatlan: egyszerű, szovjet író vagyok. Ez az örömöm, ez a büszkeségem”.

Fordította: SELYMES FERENC

Ferenczy Béni rajza

Takáts Gyula
Elalvás előtt

*Mert fészük én vagyok,
este megjönnek, mint a madarak:
csillognak és pittyegnek egy kicsit,
aztán velem együtt elalszanak.*

*S mikor a nap kitárja
az ablakát, a rózsaszín kalit
üresen lengeti csont rácsait,
mert elszálltak, akár a kakaduk
más forróbb égövek alá s velem
hogyják e köcsögszín falut,
e mérsékelt klímájú életet...
De este már itt vannak újra...
Felülnek a piroságú kapukra
s az álom rácsai között
csillognak és pittyegnek egy kicsit,
altatva és álmítva, mert
hajnalra itt hagynak megint.*

Mindenből millió

*Valahol messze egy kék hegy...
De lehet, csak képzelet.
Hús szellő emel e képhez,
mint sárkányát kis-gyerekek.*

*Emel egy fényes idegszál.
Öttorkú híd a mélyben
s míg szólni felhőre szállnál,
fürdik mocsár vizében,*

*mert mennynek iszap az ege,
s mindenből millió prizma
lődöz e lázas világba,*

*s tüzüik nincs poéta álma,
és tornász, akinek izma
a Múzsák zsákjába rejtse.*

Egy szilfa alatti forrásnál

Ha ülsz nyugodtan
s árnyékod mégis
lassan indulni kezd,
— nincs szörnyűbb képzet, —
állj föl és kövesd!
Kövesd e néma szellemet
kezevel hogyha int,
kinyitva az ismeretlen
rádmért bilincseit.

Kövesd a törzsig,
amely alatt
a kéklő tányér
forrása fölfakadt...
És nézz belé
s kinek arcát meglátod,
szólítsd, hogy váltsa meg,
mint forrás a felleget:
a szívedet s világod...

Egy személyi kultuszba hullt irodalmárra

Nem ember!... Hidd el: pulyka!
Oly göggel jár a porba.
Tokája, orra lila rózsa.
Reá se néz a halandókra...
De hogyha meglesed,
rájössz, zavartan mindig égre
sandít! Az éteri vidékre,
s mind kisebb lesz az orra,
mert gögös homloka felett
egy szál babért se lát,
se bátorító Múzsát,
csak mint tehén fölött a bögölyök,
felette bakzó kis legyek
spiráljai örvénylenek.

Darázs Endre

Derkovits

Kis tüzek égnek. Fojtottan, nyugtalanul. Sűrű a füstjük; csupa
Bánat. Kis emberek főzik olcsó vacsorájukat. Serceg a zsír oly
Nyugtalanul: ej, barátom, ha hevesebben csapsz a lábasod foltos
Fenekére, akkor, holnapután már száraz a krumpli. Félített üvegedből
Kiillan a zsír. Nem ezek szűkössége a téma,

de ahol vad vonatok
Dübörögnek, faderéknyi füst lövelődik ki belőlük és bömböl a szén
Szolga dühében: vinni kell árut: pezsgőt, narancsot méla uraknak,
Vagy másféle árut: vacogó katonát, hogy védje az asztalt a sok
Teli tállal s zöld üvegekkel. Vad katonaének

a mozdonyok ütemes

Csattogása. Vasak vergődnek vasakon s a töltés deres tövében megy
A megtört férfi s párja, az asszony távoli, ordas vacca felé, hol
Hideg ül a kályhán vigyorogva, mint kövér s meztelen örült. Most
Vigyorog, de bármely percben ugorhat meresztve a körmét.
Pillanatig fújja a mozdony a gőzt. Takarja őket forró vatta-
Kabátba. Perc az egész s már messze a részvét, a dübörgő,
Melyben a fém erősebb az uránál.

Ott állnak meztelenül, csupa
Pókhálóban s vágnak át a sinen. Nem érzi a hátuk, ahogy
Kisebbednek a tájba, hogy nyomorú proletársorsuk már szeme
Belső üvegére vette a festő, ki rossz talppal lép a derekban
S két öreget — bús vigaszul — megőriz évszázadokig, mert
Így hozta sors és így akarta festeni — vádnak — a festő.

Falusi sportolók

Szájtátva néztek rám, ahogy erre, egykor, elkarikáztam s más
Csóválta fejét, nevetett, dühösen nézett, vagy csak elkönyvelt
Magában, mint futóbolondot.

Ezen a tájon más sport nem volt,
Mint ha két legény összerúgta a port s mikor bicska villant, lány
Sikongott, anyák jajongtak. Tíz éve állítottak a legelőre négy
Kapufát, de azok gyorsan ki is dőltek, amikor hátát rajtuk
Vakarta a jámbor tehén. Darabig heverték, míg nem vitték el
Testük egy éjjel tüzelőnek.

Tegnap jött ez a fénykép, kiesett
A levélből: ugyanaz a táj, hátul a lágý somogyi dombok szép
Vonala s balról a libaúsztató, a Cseke, de a rést más, húsz
Fiú fut, ugrik távolba s magasat. Arcuk ismerős, de más
Mégis, kihevül s nem munka melegétől. Távolibb ez a
Hév. Kétezer éve rómaiak éltek e tájon. Város volt itt,
Valamerre s most talán épp a stadion düledéke felett ez a rét,
Hol izmok duzzadnak felszabadultan a fényen, mentesen a vastag
Ruhák nyugétól s bronzozza őket a nagy, örökegy Nap, mint
A régi csoportot, két ezrede már s körbefogja őket szabad ég
S föld teljes szép köre, mint győztest a tölgykoszorú.

Birkás Endre
Csipőficam

Pontosan fél tizenkettő előtt tíz perccel vonultak el a tribün előtt. Az író a főkönyvelő mellett menetelt. Amikor az emelvény elé értek, felvette szemüvegét, amit egyébként csak színházban és moziban használt, de azzal se látt sokat.

— Ott van Kállai is? — kérdezte a főkönyvelőt.

— Dobi mellett áll — hangzott a válasz.

Aztán hirtelen meggyorsult a menet üteme, felbomlottak a sorok, majdnem futva érték el az előtte haladókat.

Megtorpantak, oszlott a nép. A főkönyvelő megfordult, úgy látszott, keres valakit és elügetett. Nagy sietségében el se köszönt az írótól, aki ment tovább, előre szegett fejjel, senkire se ügyelve. 1950-ben majdnem Kossuth-díjat kapott, s most csakúgy itt hagyják. És kivonulhatott. 1956 előtt, mielőtt belekeveredett abba a dologba, mindössze egyszer vonult ki. Akkor is sértődött. Szerinte a tribünön lett volna a helye. Ide jutott. Hülye reklámszövegeket ír a Che-mofort propagandaosztályán, havi 1500-ért. A főkönyvelő meg el se köszönt tőle.

Rohant a Körönd felé, bele a tömegbe, mintha nagyon sürgős útja lett volna. Néhányan utánanéztek: megörült ez, mit rohan így május elsején. A gyerekek fújták a papírtrombitákat, s rengeteg ballont lebegtetett a gyenge szél. Az emberek vidámak voltak, megelégedetteknek látszottak. Ez is idegesítette.

Végre talált egy kocsmát, ami nyitva volt. Beállt a kassza előtt a sorba. Egy decit kért, nem felet. Cseresznyéből. Borospohárban tették eléje. Úgy hajtotta fel, mintha stampedli lett volna. Aztán sietett tovább. A négyes autóbuszban ülőhelyet is kapott. Robogtak át Budára.

A Márvány utcában a vasúti híd után az első megállónál leszállt. Jó bizsergés járt át. Végül is minden rendbe jön majd. Amit tegnapelőtt írt, nem is olyan rossz — jutott eszébe. Tétován megállt az utcasarkon. Tanakodott, bemmenjen-e a szemben lévő italboltba? Csak egy pohár sört iszik. Nem, nem korszót. Az a sok lé, minek az. Nyugodtan megiszik egy pohárral és semmi rövid ital. De ott megint az a sok ember! Állhatna ismét sorba. Mögötte két húsz év körüli suhanc támasztotta a házfalat.

— Írtó bírom a marhapörköltet — magyarázta az egyik hangosan, majdnem kiabálva. — De csak krumplival! — emelte fel a hangját és kihívóan nézett a társára, ellent mer-e mondani. De az csak bólogatott s köpött egyet. — Ha galuskával teszik elé, hozzá se nyúlok...

Az író továbbment. Pár lépésnyire volt egy eszpresszó, oda tért be. Leült a sarokba s kért egy üveg sört. Kinizsit kapott, bőven volt mostanában Kínizsi. Meg persze május elseje van, azért is. Zsebébe nyúlt, elővett egy darab papírt. A verse volt, az új verse. Olvasni kezdte, közben szopogatta sörét. A harmadik versszaknál feltekintett. A mellette lévő asztalnál egy nő ült. Sovány, csontos arc meredt ki az ablakon. Finom, hosszú orr. Igéző orr. A nő egy pillanatra visszatekintett a férfit, aztán meredt ki tovább az ablakon. Nem tudta levenni róla a tekintetét. Grafológia meg egyebek! Nincs olyan jellemző az emberre, mint az orra. Ezzel az orral, ezzel a csodálatosan vékonyodó, mindent kifejező, lovakéra emlékeztető tág lyukú orral talán egész élete rendeződne. Esetleg írnia is sikerül megint. Ha ez a nő... A szeme is. Szomorú, fáradt, szép szeme. De a nő nem nézett többet vissza rá, meredt ki csak az ablakon. Az író

olvasta tovább a versét, majdnem hangosan morzsolva a szavakat. Rossz vers volt. Megint egy rossz, átkozottul rossz vers.

A nő most ráengedte nehéz tekintetét. Szomorú, nagy szeme kicsit gúnyosan pihent meg a papíron, amit az író kezében tartott. A férfi a lábát nézte, a nő sovány, jellegtelen, karószerű lábát, ahogy ott az asztal alatt lapos sarkú antilop cipőben nyugodott. Egy pillanatra eszébe jutott Jolán, az elvált felesége. Jolán! Lezárt ügy. Kár a gőzért. Ezzel a nővel bizonyára boldog lenne. Minden rendbe jönne, — s lehajtott egy pohár sört.

A nő ekkor felállt. Az író ijedten nézte. A nő felsőteste úgy ingott ide-oda, mint fiatal fa a szélben. Csípőficama volt. De milyen!

Egy pohár szódavízért ment a pulthoz. Oda is hozták volna neki. De ő akarta elhozni. Hogy legyen túl ezen. Minél előbb. Ne bámulja tovább az a férfi ott. Hány ilyen élménye volt. Tetszik a férfiaknak. Gyors léptekkel igyekezett a pult felé, mintha valamiképpen úgy képzelte volna, így kevésbé tűnik fel az embereknek testi hibája. Visszafelé vetett egy pillantást a sarokban ülő férfi felé. Az kéziratába mélyedt, nem mert feltekinteni.

De ez még nem volt elég. Néhány perc múlva a nő megint felállt, kínos igyekezettel elbillegett előtte s az ajtóból kikiáltott valaki után. Egy magas, sovány férfi jött vissza vele meg egy öt év körüli szemüveges kislány. Az író ekkor már csak nagy óvatosan mert időnkint feléjük nézni. A férfinak — megint ez tűnt fel neki — nagyon, nagyon jellegzetes orra volt. Szintén vékony, de hosszú is, szinte belelógott a sörös poharába, amikor ivott. Mert ő is sört rendelt. Hosszú orrú, bánatos tekintetű s nagyon gyenge férfi volt. Hiába, az orr mindent elárul. Erről írni is lehetne valamit — jutott eszébe a Chemoport propagandistájának s olvasta végig újra és újra értelmetlenül rossz versét. Tényleg nagyon rossz volt.

— Tudom, amikor a tribün elé értünk, nyakamba vettem, ugye Juli — mondta a hosszú férfi és a tarkóját tapogatta. A kislány nyugodtan ette tortáját, fel se nézett.

Az író csak ekkor vette észre, hogy ez a férfi ott vele szemben részeg. A nő, a szegény bicegő pedig bizonyára a felesége. Vagy a szeretője, ami még rosszabb. A férfi a kislánnyal kivonult s úgy beszéltek meg, hogy utána itt találkoznak. S a férfi azért is iszik, mert hogy a nő...

Az író ekkor már megitta a második üveg Kinizsijét s további gondolatait nem tudta többé pontosan megfogalmazni. Mert az utóbbi időben ő is sokat ivott, s a kevés is hamar a fejébe szállt.

Fizetett. Szegény szerencsétlenek — járt a fejében. Az a vézna, szemüveges gyerek is. Vajon hány italboltot járt végig vele az apja.

Sejtelve se volt, hogy került útjába a férfi. Egyszerre csak ott volt az ajtóban, s teljes súlyával a lábára lépett. Valamit akart mondani a nőnek az ajtóból — valószínűleg a sarki italboltba készült — s aztán egyszerre rajta volt a talpa az író lábfejen. Rögtön, ijedten bocsánatot kért. Hosszadalmasan, a részekek bőbeszédűségével.

— Igazán, nagyon kérem, ne haragudjék — mondta és dőlt belőle a pálinkabűz —. Valószínűleg az ő szájából is — gondolta az író. A másé elég kellemetlen. — Ugye itt lakik a közelben? Olyan ismerős. Igazán bocsásson meg...

Az író szabadkozott:

— Kérem, nem történt semmi...

Most látta csak, a férfi egy fejjel magasabb nála. Az ilyen nagy melák mi-nek iszik! Olyan lehangoló látvány, ha egy ilyen hosszú alak berug. Bizonyos

magasságon felül nem volna szabad italt kiszolgálni a férfiaknak. Az a kárpitos az utcából százhatvan centi se lehet. Mindig részeg. Észre se veszi az ember: Hogy ez nőkre is áll-e, csak úgy hirtelenében nem tudta eldönteni magában.

Ezen tűnődött, ahogy ballagott hazafelé. Nem támolgott, csak zúgott egy kicsit a feje. S nem is lép senkinek a lábára. Mert azért mindennek megvan a maga határa. Ott lakott nem messze egy ötemeletes házban. De nem ért el a lakásáig. Mikor az ötödik emeleten kiszállt a liftből, éppen csak megvárta, míg becsapódott mögötte az ajtó, rohant a folyosó korlátjához és könnyedén átvette magát rajta.

Jánosy István

Ne vedd félvállról...

*Ne vedd félvállról a halált, anyám!
Rossz szívedre vigyázz, ahogy lehet!
Egyetlen kötelességed már talán:
megtartanod az életed.
Szemünk elé szegzett kötelességnek
döltünk neki, mint havasi emberek.
Sohase vettük számba, hogy kiéghet
idegzetünk: túlizzékony, beteg.
Hogy a másik féltekén meghalt fivéred,
tudtad, mielőtt jött a távirat.
Hogy az öcsém a liftaknába lépett,
sok kilométerről megláttad azt.
Más javát mert erőszakkal hajszoztad:
jó szándékod hányszor szarvon szakadt...
Úgy voltál nékem, mint a lég, a nap.
Most elalélsz... S rámtör a Rém: mi ez.
A v é g s ő k é r d é s b e n n e d r e j t j e l e z —
oldjam meg: találkozunk még, ha...*

Nem!

*Ezt a súlyt még el nem viselhetem.
Szívem el-elakad (hogyan megelőzzön?).
Kell, hogy arcom még a Fényben időzzön!
Ha kérdez apád a láng-azúr íven:
„Eleget szeretted szeretteid?”
— rá tudod mondani már, hogy igen?
Míg élünk, vagyunk e kék Karneválban
együtt, bolond boldogok: emberek.
Mit átéltünk, pihenni ült madáraj:
elszáll, ha föllessenti a halál...
Emlékeink, legyenek bármi szépek,
csak addig, amíg élünk, a miénkek!
Egyetlen kötelességed már talán:
őrizned életed, amíg lehet!*

Egy XIII. századi magyar lapicida

Medgyessy Ferenc emlékére

Könyvet lapozgatok.

Bényi oszlop jámbor,
busafejű, zömök, bajszos vadásza.
Pécsi arc (Rákóczi szellem-vonásai).
Térdeplő, dundi dónátor Szentkirályról:
puha mozdulata csupa gömbölyűség. —
S látom, ki faragta: zömök lapicida,
kurtakezű, -lábú, rajt durva szőrciha;
kucsmakupak-fejű mese-Hüvelykmatyi;
kék szemét egészen tán sose nyitja ki,
ravaszán hunyorog. Fürge, tömzsi ujjja
oly hév szeretettel simítja a követ,
mintha szilvaszemű lány csipeje volna . . .

Évtizedeken át bolygott a világban.
Megjárta Provance-ot, Lombardiát. Hiában
látott átszellemült, szalaggá nyúlt szentet,
szunyogként csápozó, csontváz-kezű, -lábu
Krisztust, otrombán táncoló, becsicscentett
germánokat, — csupa sete-suta bábut.
Megnézett jól mindent (csak fejét csóválta).
Éhezett útközben? Nesztek! megcsinálta.

Am hazatérvén a putrikat meglátta,
ridegmarha-őrző, ferdeszemű pásztort,
s lábánál a korom, csahos gombolyagot
(hogy les föl okosan!), az öreges jászolt,
s hogy egy vízhordólány szépen nézett reá
őzsuta-szemével: „Hinnie!” — föl kacagott,
s a fenséges Krisztus, amit épp faragott,
(szunyogcingár, nyulánk), kezdett gömbölyödni . . .
Hogy a gyöngyszín kövön a vésőjét húzta,
mint tavaszi napra aranyhátú búza,
mint a kemencében dagadó, friss kenyér,
borzas kotlós alól szétguruló csibék, —
éledt keze alatt vidám, gömbölyű nép:
tömzsi kis vadászok, kecses dónátorok,
kackiás mókájú, ős jokulátorok.

A zenéről

(Befejező rész.)

Még régen, ugyancsak amikor Rómában voltunk a háború előtt, meghívást kaptam egy zártkörű zenei este: „Barokk-kori asztali muzsika” volt a műsor címe. Nagyrészt előttem ismeretlen szerzők — köztük Bach fiai, rokonai — műveit játszották kis kamarazenekekkel, szép helyen, a Gianocolo egy óriási kertes barokk villájának a nagytermében. Májusi este volt, a terem ajtajai az illatos kertre nyíltak. Szép, kellemes zeneműveket hallgattam és elhallgattam volna még őket sokáig. Ekkor gondoltam először arra, hogy a zeneélvezetnek talán nem is okvetlenül feltétele az, hogy nagy figyelemmel, felkészültséggel hallgassák, hiszen ezt a szép zenét is zért szerezték, hogy urak ebéd, vacsora, társalgás közben hallják és jól, még jobban érezzék magukat. Épületeket sem műélvezet, műalkotásként való megbámulás számára építenek, hanem használat, bennük való élés, jó érzés számára, sőt még a kastélyok, a katedrálisok is elsősorban ezért épültek. Oratóriumok, operák eredete, célja is valami hasonló. A divertimentók már nevükből kivehetően is ilyen eredetűek. A zene eredeténél tehát az van, hogy az emberek részesei: vagy maguk zenélnek, vagy pedig csinálnak valamit, benne vannak valamiben, amihez a zene is tartozik. Az a tudatos, programszerű meghallgatás, ahogyan mi hallgatjuk a zenét, valami más és feltehetően újabb dolog. Hangversenyeken még csak kialakul az atmoszféra, a közönségnek közösséggé válása, a művésznek személyes hatására — ezért oly megkapóak mindig a ráadások — de rádióban, lemezen, éppenséggel rádióból lemezen már alig. Talán ezért is unja annyiszor az ember, és közben szégyenkezik, de igazában nem tehet róla. Meg fáradt is, vagy éppen máshoz volna kedve. Csúnya a terem, szörnyűek a csillárok, a mennyezetdíszek, amiket közben nézeget. Sokat hallott a műről, vagy nagyszerű emléke maradt egy ízben róla, és ezt várja újra, de nem kapja meg. — Ennyi és még több oka lehet annak, hogy hangversenyen vagy hangversenyről zenei élményünk ne legyen. Nem szólva a diszpozícióról, meg az időjárásról. Miért van az például, hogy Beethoven Esz dur zongoraversenyét első ízben közepes dirigens és zongorista előadásában hallottam az Operában, a Filharmóniai Társaság bérleti hangversenyén, de olyan lenyűgöző hatást tett rám, amit azóta sem éreztem, jobb előadók-tól sem, csak mindig vártam. Ugyanígy César Franck hegedű-zongoraszonátáját Dohnányi és Telmányi előadásában hallottam először a Zeneakadémián, s míg élek, nem felejttem el, azóta is ez az előadás él bennem; később hallottam Cortot — Thibaut-tól lemezen, de sokkal kisebb hatással volt reám. Ezért tettem, azt később mind többször: — ha valami nagyon tetszett hangversenyen, inkább eljöttem, hogy emléké-t tisztán megőrizsem. Így tettem például akkor, amikor Fischer Annie-val hallottam Schumann zongoraversenyét a Városi — az Erkel — színházban, — utána még egy Beethoven szimfónia következett volna, de én elragadtatásomban hazamentem. Ekkor éreztem első ízben s talán utoljára is azt a zene hallatán, hogy a németiségnek a mélyén van valami tiszta, valami esendő, és megható is, amit csak zene fejezhet ki és ez a zene ezt fejezi ki. Nem félig olasz, mint Mozart, nem a vaskos német, mint Wagner, nem világméretű, mint Beethoven, hanem egy tiszta német. S ezt jólesett hallani, ezzel a szívemben hazamenni...

Elkanyarodtam, de annyiban a lényegnél maradtam, hogy zenében részt venni és zenét programszerűen meghallgatni két különböző dolog, ezért ez utóbbinál a teljes befogadás ritkán sikerül. Az előbbiben sem mindig, de ott nem ez a cél, hanem az, hogy a zene hozzá tartozzék az ember életéhez, átítatódjunk vele. Olyanformán, ahogyan például a parasztlányok munka közben énekelnek. S ha már parasztokról van szó, olyasféle különbség ez, mint az, hogy a parasztok nem napoznak, hanem napon vannak. lebarnulnak, a városiak meg napoznak, kénytelenek ezt tenni, hogy naphoz jussanak, lebarnuljanak. De talán nem is kénytelenek, ami a zenét illeti, hanem talán kialakulnak előbb-utóbb a zenével élés modernebb formái, a zenének valami más funkciója is. Itt jut eszembe újból Gigi nézete a jazzről, — azt hiszem, hogy mi szórakozóhelyeken és másutt jazz címén kapjuk úgy a zenét, ahogyan zenét kapni kellene, s ezen a hasításon: könnyű zene és komoly zene — érdemes elgondolkozni. Nem a zene értékére, hanem funkciójára gondolok.

Amióta a fiam felnőtt és egyre többet, de egyre felkészültebben és igényesebben is hallgat itthon jazzt — és vele én is — kezd a véleményem erről kialakulni.

Ő ugyanis nem azt a szalonjazzt hallgatja, a „táncdalokat”, a giccszenét, amit ismerem — bár az én időmben jobb, eredetibb volt, mint ez a mostani, ez az iszonyatos, lélektelen, szakmányba gyártott műzene, — ő mást hallgat. Könyveket vesz és olvas a jazzról. jazz lexikont, ismeri a történetét, a nagy művelőit, az úttörőit, és megszerezte — jórészt külföldről — a legjobbat, a legeredetibb műveket, felvételeket. Néger spirituálékat, régi néger áldozati zenéket is. Általában negereket. Armstrong, Ellington, Benny, Goodman, Count Basie nevét hallom legtöbbször. Hallok cool jazzt, jazz kamarazenét. Naponta hallom. Ők — fiam, lányom, vendégeik — a földön ülnek, párnákon, úgy hallgatják, ütemesen rázódnak, majd táncolnak is, bár nem mindig. Nagy vigasság is támad olykor, és árad hozzá a zene. De ez más zene, ez nem „tingli-tangli”, nem az a vásári, csakugyan könnyű zene, amit valaha magam is játszottam, szereztem. (Bár azok közül is fennmaradt egy-két szép, felejthetetlen dal, amit még mindig játszanak, s elérik a zenei műdalok finomságát, maradandóságát.) Mert erre a zenére, amit otthon hallok, az a kategória, hogy könnyű zene, aligha áll, illetve ez a kettőosztás alig alkalmazható. Gyökerei és a hatása is komolyak, húsba-vérbe vágók. Néha túlságosan is, néha menekülök előle, mert annyira felkavar, máskor mélyen megindít. Ez az igazi jazz világa, túlnyomóan a húszas, ritkábban a későbbi évekből. Aze előremutató, a lényegi mintha az első világháború körüli időkből volna. Népi zene, ha úgy tetszik. Szakrális is, mondhatnám némelyikre — van például köztük néger temetési zene, szívszaggató, vérforraló. Erotikus? Ez lehet, de mintha valami autoerotikumot váltana ki, nem más felé irányulót, — a fiatalok magukban táncolnak, magukban ringanak, rázkódnak tőle. Nem karolják át egymást, mint mi valamikor, hanem csak kézen fogják, mint apáink egykor a francia négyesnél, — könnyedén, kecsesen. persze sokszor vadul is. Az e fajta tánc tetszik nekem, csaknem koreográfikus. S a zenében van gyakran valami megindító is. Egy kis panasz, egy semmiség, a szöveg is ilyesmi. Ez nem a nagy érzések, a nagy konstrukciók világa. az bizonyos. De nem is rekeszthető ki a művészet világából, az is bizonyos. Sőt hatásával, szerepével mintha közelebb állna hozzá, elemibb, mint a kötelezettségből meghallgatott. tudáskosan bírát, élvezett műveké, előadásoké, s úgy érzem, oda mutat, ahol az igazi műélvezet, az igazi és spontán művészeti hatás csíráit keresnünk kell.

Van valami más is benne, és ez az improvizálás. Önfelednek, csapongónak, szélsőesnek tűnő szőlők, muzsikálás. Az eredeti dallamra alig ismerni rá, néha bosszszant is. Ezért is több szó esik előadóművészekről, mint szerzőkről. Ebben is van valami figyelemre méltó. S mintha itt is valami túlzott hasításban élénk: a teremő és a reprodukáló művészet hasításában, s ez csak olyankor oldódik fel, amikor Toscanini, Menuhin hallhatunk, s szinte közömbös, mit játszik. (Az is figyelemre méltó, hogy hány nagy alkotó volt kiváló előadó is: Bartók, Beethoven, Liszt, Mozart, — náluk ez csakugyan összefüggött.) De sajnos még a legnagyobb előadók is többnyire az agyonjátszott, a bevált dolgokat játsszák, s csak ritkán mutatnak be újat, még nem hallottat, holott bizonyára van sok. Modern muzsikát módjával hallunk, holott modern világban élünk — én például Schönberget koncerten még nem hallhattam — és a 18. század előttit is alig és csak újabban. Monteverdit a század elején még nem játszották. Talán vannak további ilyen lehetőségek, — Albinoni például, akitől csak legutóbb hallottam első ízben egy megindító lemezt. — Szóval az előadó rangja emelkedik, s úgy érzem, ez így van rendjén, mihelyt nem mesterkélt áhítatról van szó, hanem valódi zenélésről, zenei légkörről, a hallgatók részességéről. Olyasmiről — persze sokkal-sokkal emelkedettebben — mint amit már megéltem, amikor Jack Hylton zenéjére táncoltunk a Vigadóban, sőt még zongoráztam is a zenekarban. Modern misztériumokról. (Amint hallom. Lengyelországban vannak jazz estek, ahol a hallgatóság egy része felváltva zenél, improvizál, s mindenki nagyon komolyan veszi ezt, a többiek táncolnak). Az improvizálást úgy hiszem nem lehet lebecsülni, ebben a teremő, alkotó művészet közvetlenül szólal meg, elsődlegesebb hatással, mert részesevé teszi a hallgatót, miként a szabad előadás is mindig eleve-nebb hatású, mint a felolvasás. Persze, lehetne mondani, ez nem művészet, nem szerkesztés, műalkotás, hanem valamiféle révület. Csakhogy a jazz improvizációk nem ilyenek. a legkiválóbb előadóművészeké nem is igazi improvizációk, hanem „megvannak csinálva”, miként korábban, a klasszikus zenében az improvizálás lassan elhaló nyomaként a kadenciák is. Pontosan meg vannak csinálva, mint ahogyan tudtommal a modern előadóművészek is a szerzők pontos interpretálására törekcszenek. S éppen ez a szép, ez a kitűnő ezekben az eksztatikus hatású zenékben, — az, hogy valami pontos van mögöttük, valami rend: — a zenebonában, a révületben minden hang a helyén van. Jóllehet, ez sem újdonság. Sauer Emilről, a nagy zongoraművészről hallottam egyszer, hogy tomboló sikere volt azzal a ráadásként adott Chopin

etüddel, melynek végén induló hangjai harsannak fel; az öreg művész kirúgta maga alól a széket, felállt, s a befejező ütemeket égnek emelt arccal, lobogó ősz hajjal, állva játszotta el; — valaki azonban észrevette előző nap délelőtt, a Vigadó felhomályos folyosóján járván, és zongorahangokat hallván, hogy az üres teremben Sauer gyakorol a zongorán és éppen azt gyakorolja, hogyan rúgja ki a széket maga alól. — Az improvizációk tehát műalkotások, csak éppen másfélék, s olykor elementárisabbak. Valamik, amire úgy látszik szükség van a művészet ernyedő, elvonttá váló világában.

A cool jazzt, meg a konkrét zenét már nehezebben követhetem, bár némiképpen értem, és itt érzem leginkább a jazz átfolyását a modern zenébe. Bartók ehhez képest romantikusnak tűnik, csakúgy mint az építészetben Le Corbusier is Mies van der Rohe-hoz és követőikhez, korunk fiatalabb építészeinek törekvéseivel képest. „Mies” hideg, csillogó, krómozott, műszerszerű épületeket alkot, alapjuk geometrikus rend. ezen belül laza burjánzása a változtatható elemeknek, — ő maga nem beszél, nem ír építészetről, mondván, hogy az építészetet csinálni kell. Igaz, hogy legalább ennyit írt. Hallgatag ember. Konkrét művész. S tudom, érzékelem, hogy ez kell. Előbb rasztereket csinálni, hidegen, kiszámítottan, hogy majd azokon belül kalandozni lehessen. Olyasmit csinálni, mint amikor a folyondárnak elkészítik a rácsozatát, amire felfuttathatják. Ez a fiatalok dolga, én már nehezebben követhetem. Hozzám mindig előbb szoltak az oldott dolgok, s ezért is kellett vigyáznom, hogy ne legyek érzelgős, vagy ne essem ilyennek áldozatául. Fiam legújabb lemezei közül is legjobban azt szeretem — egy Fats Waller nevű néger zongorista és kis zenekara lemezét — ahol ez a Fats Waller a harmincas évekből, az én ifjúágam idejéből való dalokat zongorázik, énekel. Bőgő, dob, piszton kíséri. Olyanokat játszik, amiket nem ismertem, csak az atmoszférájuk ismerős. Valami csodálatosan behízelgő, elbűvölő hangon, őszintén, poztalanul, némi fájdalommal és sok derűvel játssza, éneklí őket. Mindig eszembe jut a Casablanca c. film bárjelenete, a búbajos néger, amint a zsúfolt terem közepén, egy pianinónál zongorázik s énekel reflektorfényben, ide-oda fordul, néz, mosolyog. Én úgy érzem ilyenkor, mintha elúsznék. Fiatalság, el nem ért dolgok, meg nem írt évek, események felé. Azt a derűt érzem, ami mostanában eltölt, amikor néha zongorázom, s azt az enyhe fájdalmat is, ami az ilyen késői derülést kíséri. Azt az érzést, hogy kellett volna élni, de nem lehetett, mert mindig dolog volt, kötelesség, és még az élvezetekben is valami regula. S hogy sok-sok elmondani való, valami töltés van bennem, — de hát elmondhatom-e valaha is? És kinek, hogyan? — S még valami jut eszembe erről a zenéről, egy néger zongorista énekéről, zenéjéről — Arany János. Ezt az andalító édességet, egyszerűséget, álomba ringató hangot mostanában tőle hallottam, amikor legutóbb a *Toldi szerelmébe* temetkeztem. Úgy látszik, most erre van szükségem.

*

Az eddigieket naplómban fél esztendeje írtam, egy betegség idején, és sok évi megfeszített munka utáni fáradtságban. Ez, úgy látom reá is nyomta bélyegét vélekedéseimre. Azóta több, sőt egyre több zenei élmény tágitott, új fényeket gyújtott zenei égbolton és megerősített abban, hogy hatalmas, gazdag, kiaknázatlan világ vár még felfedezésre. Már mint a magam számára, de hát nekem most ez a fontos. Belőlük csak néhányat jegyzek itt fel, — úgy érzem, ezek voltak a leglényegesebbek.

Beethoven Románc című, hegedűre és zenekarra írt művét is hallottam többek között. Nem ismertem még, tudtommal nem tartozik a kiemelkedő művei közé. Furcsa módon azonban és váratlanul, mindjárt kezdetében visszhangot keltett bennem, mást, mint amilyent eddig az ő művei keltettek. Előbb valami olyan érzést, hogy ehhez közöm van, szól hozzám. Egyre jobban figyeltem, mert éreztem, hogy most valami történik, valami oldódik bennem. S egyre jobban tetstett is. Amikor vége lett, elgondolkodtam. Mozartra gondoltam — kire emlékeztett — majd újra a most hallott zenére. És most Mozart hirtelen másnak tűnt, mint eddig, valamivel távolabbinak. Mert e pillanatban eszméltem valamire, érzékeimmel — hiába tudtam eddig is — hogy ez a zene modernebb. Sőt nemcsak modernebb, hanem mai, míg Mozart valahogyan minden szépségével, varázsával egy lezárt, immanenssé vált múlt, akár a görög építészet. Felkerült az Olymposra az istenek közé, míg ez a beethoveni zene mintha még itt volna köztünk. Mert ebben valami fűjtatás, küszködés is van, valami irányulás, ami talán még nincs is célnál. Valami személyesebb, valami közelebb. Most hirtelen úgy tűnt, hogy Mozart fájdalma, öröme kész, formált állapot, míg

Beethovené ott születik a fülem hallatára ideges remegéssel. Ekkor, e néhány pillanat alatt és igen későn — ötvenes fejjel és közel másfél évszázaddal halála után — éreztem, sőt tudtam, hogy végre elértem Beethovenig.

Csakugyan így lett. Az, hogy mennyire így, néhány hét alatt bebizonyosodott. Kezembe került egy kis, a nagyközönségnek írt regényes, vázlatos életrajz Beethovenről. Ezt a műfajt sohasem szerettem: koholt párbeszédeivel, helyzeteivel, a bele csempészett többé-kevésbé hiteles adatokkal, — de most mohón elolvastam. S úgy is hatott reám, ahogyan írója szánta: mint nagyközönségre, akit a hatásos kezdések, jelenetek, párbeszédek megragadnak. Ámde engem nem az írói munka ragadott meg, hanem a zene, amiről szólt, s amiről most derült ki, hogy mennyire ismerem. Hiszen harminc-negyven év alatt Beethovennek csaknem minden jelentősebb művét hallottam, némelyiket többször is. Dohnányitól korai, Backhaustól késői zongoraszonátáit, Menuhintól hegedűversenyét, Toscaninitől hetedik, Kleibertől kilencedik szimfóniáját és így tovább. S azt hittem, hogy únom, nem szól hozzám. Talán csakugyan úntam is, de közben mélyen áthatott, mint a környezet, a nevelés, mint az otthon, — és most, ennek az olcsó kis könyvnek a hatására — akár valami oldószerére — feloldódott és áradni kezdett bennem. Amíg olvastam, felharsant bennem az *Eroica*, az ötödik szimfónia, a zongoraversenyek, az *Appassionata*, a *Leonora* meg az *Egmont* nyitány, — megszólaltak bővülő hangjaikkal a holdvilág, a tavaszi szonáta, az adagiók — és még sok más — olyan mélyről, olyan jól ismertén, amit nem gondoltam volna. Megelevenedtek koncert-élményeim, s a valamikor unalommal hallgatott művek most felbuzogva, valami összkoncertté egyesültek bennem, mintha mindaz, amit évtizedeken át hangversenyen, rádión, lemezen hallottam, most egyszerre szólna. S benne ez az iszonyú élet, szörnyű gyötrelmem, amiről olvasok, s aminek az árán gyönyörködtem bennünket. Süketülése, magánya, lázongása, szeretetvágya, csalódásai. Egy olcsó, népszerűsítő kis könyv lapjai felett könnyeztem.

Hamarjában nem tudtam újabb és jelentősebb Beethoven életrajzhoz jutni, mint a Romain Rolland-éhoz, amit most adtak ki magyarul újból, szép kiadásban. Bartha Dénes kiegészítésével, jegyzeteivel. Betűről betűre elolvastam: — az összes jegyzeteket, jegyzékeket, az eredeti leveleket. Levelei, végrendelete gyönyörűek, méltók zenéjéhez. Tanulmányozhattam művei keletkezését, a sok tudnivalót róluk. Romain Rolland életrajza finom munka, de engem most igazában a jegyzetanyag, az adatok érdekelték, a legújabb zenetudományi kutatásokon alapuló tárgyilagos közlések, — az előbb olvasott lelkendező kis életrajz, de részben Romain Rolland munkájának is ellensúlyozásául. Ezeknek a jegyzeteknek száraz, józan, csaknem gúnyoros hangja, pontos, hiteles közlései eloszlatták azt a fennkölt, romantikus légkört, ami a regényes életrajzokat, de kissé még a Romain Rolland-ét is áthatja. S erre nagy szükségem is volt. Nem akartam Beethoven zenéjét azért szeretni, mert megindítanak életének gyötrelmei, — fordítva gondolom helyesnek: azért indítsanak meg a gyötrelmei, mert olyan szép, egyszerű a zenéje! Különben ezek a gyötrelmek nem is egyértelműek. Bartha Dénes józan jegyzeteiből például kiderül, hogy amikor Romain Rolland nélkülözésről ír, akkor Beethoven igen jól keresett, sőt Bartha Dénes pontos elszámolásokat közöl keresményeiről. Kiderül, hogy a Romain Rolland szerint tragikus hangulatról tanúskodó levélnek egy másik része igen vidám, életerős hangulatú. Az olcsó kis életrajz nagy hatású párbeszédekkel adta elő Beethoven és Goethe Teplitz-i találkozását, ugyanezt kissé óvatosabban Romain Rolland is elmondja, Bartha Dénes jegyzeteiből kiderül, hogy bár csakugyan találkoztak akkor s ott, a részletek Bettina Brentano levelein alapszanak, amelyekről viszont utóbb megállapították, hogy koholmányok. Leginkább az hatott reám ezekből a tárgyilagos jegyzetekből, hogy Beethoven teljesen tudatában volt nagyságának, erejének, jelentőségének, ő diktálta kiadóinak feltételeit. Mindezzel azonban sem az ő alakja, sem zenéje nem lett kisebb a szememben, hanem azt éreztem, hogy a zene — mint minden alkotás — bonyolult párlat, olyan varázslat, amit nem lehet, nem szabad egyes konkrét gondokra, bajokra, eseményekre, körülményekre visszavezetni. A zene mögött az egész ember áll mindenestől és azonfelül még sok minden, talán minden, ami előtte történt és elhangzott, — miként a felhőket sem egyik vagy másik tó bocsátja fel az égre, hanem az összes tengerek, vizek együtt. Beethoven megértése, úgy érzem és remélem, nem életrajzi, hanem zenei megértés volt részemről, az életrajz ehhez csak hozzásegített. Ezt abból gondolom, amit a Román meghallgatásakor hirtelen éreztem. S most minden vágyam az, hogy mielőbb meghallgassam, s ha lehet, meg is értem valamennyi késői vonósnegyesét.

A „Vallomás és búcsú”-ban írtam emlékezetből Bartók egyik vonósnegyeséről, amit egyedül hallgattam valamikor késő este budai új lakásomban, és nagy hatást tett reám, a jövő képét szuggerralta nekem. Sokáig nem tudtam, hányadik vonósnegyes ez, a harmadiknak gondoltam, majd kiderült, hogy a harmadik más. Főként azért, hogy újra, hogy biztosan halljam, ősszel bérletet vettem egy kamarazene sorozatra, melyen összes vonósnegyeseit bemutatták. Nagy meglepetésemre ez a vonósnegyes az első volt. Most is mélyen megkapott, ugyanúgy mint régen. De a bevezető előadás más meglepetésekkel is szolgált. Megtudtam, hogy éppen születésem évében keletkezett. Már máskor is észrevettem, hogy születésem évében, csakúgy mint az első világ-háború előtti évek mindegyikében mennyi jelentős, maig ható mű született, — talán elég ha Sztravinszki legfőbb műveire, Apollinaire-re, Proust regényére, a festészetben az expresszionizmusra, a kubizmusra gondolok, az építészetben pedig az első jelentős, ma is helytálló formatörekvésekre, itthon például Lajta Béla, Málnai Béla műveire. Valami nagy feszültségekkel, kezdeményezésekkel, alkotásokkal terhes időszak volt ez, itthon nem egy téren elérése a leghaladottabb európai szintnek. Furcsa, babonás érzés, hogy akkoriban születtem. De még furcsább, sőt meghökkentő az, hogy jómagam, aki bár sohasem tartoztam, kívántam tartozni a jól értesültek, a minden újdonságra azonnal felfigyelők közé, viszont műveletlennek sem hittem eddig magamat — tehát, gondolom, egy átlagos érdeklődési, tájékozottsági szinten állok — harminc éves koromban olvastam először például Proustot is, és hallottam Bartóknak eszerint akkor ugyanilyen idős vonósnegyesét. „Harminc évi átfutás!” — mondta elgondolkodva egy költő ismerősöm, akinek ezt elmeséltem. Bizonyára arra gondolt, élede, amikor verseit talán szélesebb körben is megértik.

A másik meglepetés az volt — ennek már viszont örültem —, hogy az előadó szakszerűen, részletesen, de lényegében hasonló értelmezését adta a vonósnegyes zenéjének, mint amit magam is írtam: — mélabú, szorongató magány, irányvesztés, sőt halálközelség, megsemmisülés érzéseit fejezi ki előbb, majd a befejező részben a felülkerekedést rajtuk, a kiutat belőlük, életerőt. Ez ugyan más Bartók művekre is jellemző, de különösen erre az időszakára, az előadó szerint, melyet Bartók válságos időszakaként jellemezett, határon az előző és az új között. S ekkor tudtam meg a számomra legmeghökkenőbbet: — Bartók ez időig még Wagner hatása alatt állt, különösen a Tristan, e mű halálvággyal telt zenei atmoszférájának, zenei kifejező eszközeinek hatása alatt. Ha talán nem is jól idézem, de így értettem az előadót, aki bizonyításul leütötte a zongorán a Tristan egyes ilyen motívumait, majd a vonósnegyesét. A hasonlóság a hangulat, a zenei légkör tekintetében csakugyan érezhető volt.

Ez nagyon furcsa volt nekem. Mert ebből az derült ki, hogy amit én a jövő világ zenéjének képzeltem, az nemcsak több mint ötven éve született, nemcsak harminc évvel később ismertem meg, nemcsak maga Bartók is többszörösen meghaladta, hiszen minden más vonósnegyese és jelentős műve későbbi, — hanem az is kiderült, hogy éppen Wagnerben gyökerezik, aki valaha oly mélyen hatott reám, tőle éppen akkoriban szabadulni akartam, s aki ezek szerint most Bartók képében lopakodott vissza belém. És amikor azt hittem, hogy a modern zenét kezdem érteni, sőt kötődöm hozzá, akkor valójában még mindig Wagnerhez kötődtem, egy ma már száz évvel ezelőtti zenéhez. Ez csaknem elkészerített. Majd vígasztalódásul arra gondoltam, hogy mindez talán fordítva is igaz: hiszen nem egyszer hallom, hogy Wagner és Liszt a legelőreutatóbbak e korból, hogy a tonalitást már Wagner kezdte felbontani, talán leginkább éppen a Tristanban, s ugyanezt a modern ízt éreztem legutóbb a Parsifal közzenéjében. S hogy Bartók is — az előadó szerint — éppen akkor tette meg az elhatározó lépést a jövő felé, így a későbbiek csírái az általam annyira szeretett vonósnegyesben is benne vannak. Nem lehetek hát annyira maradi ember, ha a Tristanhoz, a Parsifalhoz, az 1908-as Bartókhoz kötődöm.

Az azonban mégis elgondolkodtat, hogy mintha minden más terén is a művészetnek voltaképpen így volnék. Az építészetben itthon Lajta Béla és kortársai állnak hozzám legközelebb, minden újabb mű egy kissé távolibb, hidegebb, amit inkább értelemmel és erkölcsi okokból fogadok el. A regényírásban Prousttal, a költészetben Apollinaire-rel, illetve az utánuk következőkkel vagyok így, — itthon Krúdyval, Adyval, Kosztolányival. (Persze, kivételek akadnak, legutóbb például Fitzgerald könyvét éreztem mélyen hozzám szólónak.) A festészetben így vagyok Bonnard-ral, Rouault-val, Rippl Rónaival, — az újabb itthoni festészet, amit még teljes szívvel, érzellemmel is befogadok: Egrý, Bernáth, Szőnyi festészete. Miközben hát lassan egy életet éltem a még újabbakért való érdeklődésben, ezek kívánásában, olykor az értük való harcban is, — érzelmi horgonyaim olykor fél század mélységébe akadtak. Mit jelent

ez vajon? Alkatomban, vagy életkoromban, polgári voltomban, vagy a magyarországi mindenkori fáziseltolódásokban van az oka? Az „átfutás”-ban? Más is így van-e, csak nem mondja? Mert ha mindezt ridegen összegezném, akkor azt kellene mondanom, hogy igazában századeleji, sőt szecessziós izlésű ember vagyok. Ezt pedig nem vállalom. De hát ez más probléma, nemcsak zenei, hanem úgyszólván mindent felölelő. Talán egyszer még szembenézek vele.

Mindenesetre volt mostanában más élményem is, ami ellentmond ennek. A rádióban hallgattam egy hegedűművet zenekarral. Nagyon szép, sőt helyenként mélyen megindító, modern hangú taktusokra figyeltem fel. Nem tudtam, hogy mit játszanak, és ez a legjobb próbája az igazi, az elfogulatlan megítélésnek. Hívtam fiamat, hallgassa ő is. A zene azonban furcsább lett, — elcsépeltnek tűnő, frázisszerű, régi-módi részeket hallhattunk, majd újra megkapó, tiszta hangokat. Valami keveredés volt benne és mi is megkeveredtünk. Találgattuk, mi lehet. Hajlottam arra, némely bartóki hatású része miatt, hogy mai szerző, Bartók epigon eklektikus művének véltém, de nem mondtam ki. Vége lett, — Gertler Endre játszotta Bartók első hegedűversenyét. Zavartan néztünk egymásra; nem hiszem, hogy felsültem volna, de daldalmaskodni sem volt okom.

Majd itt járt késő ősszel a magyar vonósnégyes, melynek mélyhegedűse megalkulásától K. D. unokaöcsém, anyám húgának fia. Húsz éve nem láttam, s megkapott, mennyire hasonlít anyámra, akitől — ha van — érzékemet a zenehez örökölhettem, hiszen apám szegény botfülű volt. Öcsém és társai azóta a világot járják, igen nagy sikerrel, sokan a legjobb vonósnégyesnek mondják. Bartók őket hatalmazta meg — úgy tudom ötödik — vonósnégyesének a világban való bemutatásával. Annakidején a pontos, szabatos, a szerzői előírásokat teljesen betartó interpretálás követelményét tőlük hallottam először, az akkor még előforduló egyéni értelmezésekkel szemben. Most nagy kíváncsisággal vártam és hallgattam őket; — az ötödik vonósnégyest játszották műsorukban. Vajon rokont jobban figyel és ért az ember? Vagy nagyon jól játszottak? Mert ez a zene, mely annakidején, első ízben inkább csak felizgatott, most mélyen érintett, s tetszett. Valami nagy, nagy tisztaságot, finomságot éreztem, valami olyan emelkedett zenei légkört, amit itt a Zeneakadémián talán utoljára azon a Bruno Walter-i koncerten. Akkor Mozarttal, most Bartókkal. Még sincs olyan nagy baj — gondoltam. S ott álltam sokáig a gyűrűben, majd az ajtóban hallgattam az egyre szebb, magkapóbb ráadásokat. Öreg jegyszédő állt mellettem, megismertem — valamikor gyakran beengedett, talán éppen akkor a Bruno Walter koncertre is. — Mind ismerem őket, hiszen mind ide jártak, kicsi koruk óta! — mutatta boldogan a kezével, valahol lejjebb, kis kölykök magasságát...

Ezután éppen azon elmélkedtem, valamivel többet kellene tudnom Bartókról, és általában a modern zenéről, amikor fiam egy könyvet hozott: „La musique étrangère contemporaine”, szerzője André Hodeir. A könyv a Presses Universitaires de France „que sais-je?” sorozatában jelent meg. „A Doktor Faustus keletkezése”-nek olvasása is újból felcsigázta zenei érdeklődésemet, és megdöbbenve állapítottam meg, mennyire kevés fogalmam van arról, mi az atonalitás, a dodekafónia, a szeriális zene, mi lényegében Schönberg reformja, Bartók hogyan viszonylik mindehhez. Ez a kis könyv — olyasféle, mint a Fischer Bücherei magas színvonalú ismeretterjesztő könyvei — kapóra jött nekem. Fiatal ember írta; hangjában, szempontjaiban, módszerében rokonszenves komolyságot, igényességet, következetességet, de némi egyoldalúságot is érzek. A modern zenének őt, szerinte legkiemelkedőbb mesterét elemzi részletesen: Sztravinszkijt, Schönberget, Alban Berget, Anton Webernt és Bartókot. Ebben a sorrendben. Mindenki más, így például Hindemith, Britten is az egyes országok egyéb modern zenéjéről szóló zárófejezetben szerepel. A francia zenét — ide értve Honeggert is, — a sorozatnak egy másik kötete tárgyalja. Kíváncsiságomban először a Bartókról szóló fejezetet olvastam el, s kissé mehökkentett, — olyan volt, mint amikor az ember hirtelen oldalról pillantja meg magát a tükörben. Már azáltal is, hogy ötödikként ír róla, amiben aláértékelést éreztem. Elemzése pedig szigorú. Vokális műveit eleve félre teszi, mert kamara- és szimfónikus zenéjét véli a legjelentősebbnek, előremutatónak. Életművét töredékesnek, emigrációs éveit és műveit hanyatlásnak mondja. Az általa legtöbbre értékelt műveiben — Zene vonós és ütőhangszerekre. Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre, vonósnégyesek, második zongoraverseny — a beható analízis után is csak egyes részeket vél tökéletesnek, a modern zene magaslatainak. A harmadik zongoraversenyt — amit annyira szeretek — mehökkentően banálisnak mondja. Fiam biztatott, hogy olvassam el az egész könyvet, akkor jobban kiderül a mérték. Csakugyan, igen szigorú könyv. Mindenben a tökéleteset, az előremutatót, a tiszta, saját hangot keresi és értékeli, és ezt mindegyik nagy

mesterben és a legtöbb műben is csak részletekben találja meg. Az egyetlen egészében tökéletes mű szerző megítélésében Szravinszki „Sacre du printemps”-ja, de magának Szravinszkinak a pályája szerinte azóta hanyatlás. Schönbergnek néhány első világháború előtti művét emeli erre a rangra, utána nála is hanyatlást mutat ki, és azt, hogy az általa kezdeményezett szeriális zenében nem ő, hanem tanítványai: Berg és Webern alkottak jelentőset. Bergnek operáját emeli ki, Webernnek azonban egész életművét mintha a leginkább előremutatónak, konzekvensnek tekintené, bár egyes műveit szintén bírálja. A sorrendet pedig, úgy látom, azért állította fel így, mert mintha Bartók volna számára a legkiesőbb és legmegfoghatatlanabb. Itt éreztem az elfogultságot, — azt, hogy ez a könyv túlságosan nyugati, sőt talán a francia zene, egy hideg francia intellektus szemszögéből készült, s hogy kizárólag formaalkotási, szerkesztési szempontokból ítél, a tartalom valamiképpen háttérbe kerül. Afölött például elsiklik, hogy Bartók népi zenét tanulmányozott, dolgozott fel. Viszont következetes, nagyigényű és tiszta munka, s így figyelemre méltó. Jellemzései, értékelései lexikonba illő tömörségűek, megfontoltak. Ezért újból elolvastam a Bartókról szóló részt, úgy éreztem, bár távolabb áll tőle, elemzésével, jellemzésével mégis valami olyan nagyságot, olyan jelentőséget éreztem benne, olyan elismerést és értékelést szóltat meg — az említett többi nagy mesterrel is összehasonlítva — ami talán még több is, mint az elfogult, vagy éppenséggel rajongó megítélés. Kiemeli emberi nagyságát, amit másnál nem tesz meg. Aki ezt a kis könyvet elolvasta, annak Bartókban a század egyik legnagyobb méretű és hatású, csodálatos orkesztráló képességű, ritmikájú, elementáris erejű, a jövő és a múlt között álló alkotóját kell megismernie. S ezt jó éppen ilyen távolabb állótól olvasni, akkor is, ha ő a zene újabb útjának mintha inkább a Webernét vélné.

Bennem ez a kis könyv sokkal mélyebb érdeklődést keltett, mint amilyenre talán igényt tarthat. Annyiban joggal, hogy tájékozódni kívánó nagyobb közönségnek készült, amilyennek magamat is tekintem. Úgy érzem, a legjobbkor, vagy helyesebben még éppen jókor olvastam. Rá kellett eszmélnem arra, amit némiképpen tudtam is, hogy a modern zene világa mily mértékben ismeretlen előttem, s többnyire mily felszínes, másodlagos művek azok, amelyeket — Bartókon kívül — modern zenének hittem. (Szerző egyébként, akinek a jazzről is van könyve, bár némi átfonódást említ a modern zene és a jazz között, mégis határozottan elkülöníti a kettőt, s ezt most már magam is jobban értem. Viszont azt, hogy az igazi jazz világa nem megvetendő dolog, abból is gondolom, hogy Bartók habozás nélkül vállalkozott egy triót írni Benny Goodman, a jazz hírneves klarinét szolista számára.) — Rá kellett eszmélnem, hogy magát Bartókot is mily felszínesen ismerem, s most egy hűvös, fiatal francia tanít meg, ki ő és mik a művei. Azóta megvettem a kétzongorás szonátát, a második zongoraversenyt és a Zenét is hanglemezen — összes vonósnégyeseit most akarom megvenni — s ezekbe mindinkább belemerülök, őket mindinkább magaménak érzem. Különösen a második zongoraverseny lassú tétele kezd olyasféle hatással lenni reám, mint a Mozart d moll zongoraverseny első tétele, vagy a Tristan és Parsifal egyes részei, és ez alighanem a legtöbb, amit zene nekem érzelmileg adhat.

És készülök — most, jó későn — egyáltalán megismerni a modern zenét. Az vessen követ rám, akinek nem szakmája és az én koromban jóval többet tud róla. Weberntől még nem hallottam semmit, — azt mondják, művei igen rövidek, koncentráltak, s ez máris tetszik nekem. Alban Bergtől csak hegedűversenyét hallottam, de örömömre, nem tűnt idegenszerűnek. Schönbergre olykor hallottam, de nem értettem. Az én részemről azonban mindez annál nagyobb mulasztás, sőt hiba, mert építész vagyok, sőt a modern építészetről éltem, erről írtam, ha kellett, érte vitatkoztam. Lehet-e ilyen hasításban élni éppen építész és zene között? És éppen nekem, aki számérem veti másoknak, hogy nem ismerik és értik a modern építészetet? 1962-öt írunk, a modern zene alapjait a század elején — egy időben a modern építészettel — már régen lerakták. Mégis nemcsak én tudok keveset róla, hanem csaknem mindenki körülöttem, olyanok, akik más dolgokban jóval tájékozottabbak. Ennek talán más okai is lehetnek: — hangversenypolitika, közérthetőség, társasélet, házi zenélés hiánya stb. Betegségem idején hónapokig hallgattam rendszeresen a magyar rádiót, ahol napközben mindig van sok és szép zene, az egész zencirodalom lassan megelevenedik. Csak éppen modern zenét alig játszanak. Nálunk, Bartók hazájában!

Úgy hiszem, a modern zenét megismernem, mint építésznek már csak azért is kell, mert érthetetlen módon — miként már említettem — a zenének éppen konstruktív módszerei, a zenei építkezések, ezeknek eszközei, a szerkesztés alapelemei távol voltak mindaddig tőlem, alig tudok róluk. A zene — miként talán ez a napló is tanúsítja — kizárólag érzelmi hatással volt rám, sőt kinevettem magamban a zseblámpás

tudósokat, akiket talán éppen a konstrukció, az építkezés érdekelt. Amikor mostanában a szeriális zene lényegét, szabályait próbáltam megérteni, azt, hogy miben különbözik a tonalitástól, attól a zenétől, aminek szabályait, rendjét — úgy amennyire — még ismertem, hiszen primitív fokom magam is komponáltam — akkor eszméltem igazán az építészettel való analógiára. Elsősorban az időpontok egyeznek —, hiszen a modern építészet csirái már a múlt század derekán felbukkannak, akár a modern zenéé Wagnernél, Lisztnél, — az új építészet elveinek tisztázása, a harc az újért a régivel szemben pedig századunk első évtizedeiben zajlott le, akárcsak a zenében is. Ilyen egybeesés persze többnyire minden korszakváltásban fennáll a művészeti ágak között. Sejték azonban az egyezésben valami egyszerű és nagyon lényegeset: — az építészet szerkesztő elvei, elemei, módszerei, az épületszerkezetek, anyagok több ezer év építészetéhez képest ekkor teljesen megváltoztak, ugyanígy a formák is. A görög és román építészet óta ilyen gyökeresen új még nem volt az építészetben. S úgy látszik, ilyesmi történik a zenében is: a tonalitás, a régi szabályok, alaphangok stb. elvetésével, s új szerkesztő módszer, hangbeli elemek, egy új idő- és térbeli rend elemeinek a keresésével, kiépítésével. Az pl., amit a régebbi zenében spontánnak gondolhattam, valamikor még régebben megállapított szigorú szabályokra, rendre épült. S én éppen ezzel a renddel nem törődtem soha! Pedig itt kell, hogy összeérjen a két birodalom.

A modern építészet eltávolodott az érzelmeiktől, s ez talán nagy hiánya, ami előbb-utóbb az új anyagok, szerkezetek, műszaki megoldások fizikai, racionális bázisán pótolnia kell. Az új zene, mintha szintén erre az érzelmentesebb útra lépne. Le kell mondanunk hát egyelőre az emóciókról, és csupán a konstrukciókban gyönyörködhetünk? Itt van azonban Bartók, éppen ő, akivel egy városban éltem — és aki közben olyan elvitathatatlanul nagy alakja lett a modern zenének, amilyen az összes művészetek terén a huszadik században alig van. Ő mégiscsak az emóciókra is hat, s mennyire hat! Ez alighanem a világméretű, a példátlan és egyre növekvő hatásának, sikerének a titka. Valami szól benne, ami több a tiszta szerkezetnél és intellektusnál, még ha arra is épül. A kis francia könyv mintha ezt nem eléggé venné észre, — én pedig éppen Párizsban vettem észre. Azóta hallok, hogy vannak olyan külföldi könyvek is, amelyek első helyre őt teszik a modern zene világában, sőt Bach és Beethoven mellé teszik, és hogy sokan vannak, (ezt egyébként az általam olvasott könyv is mondja), akik őt, az ő „szintetikus” alkotó módszerét követik. Ehhez nem értek, s mentes akarok lenni minden patrióta elfogultságától. Én csak azt tudom, hogy az építészetben ezeknek az emócióknak a megszólaltatása, helyesebben feltétele még előttünk álló feladat. S azt gondolom, ha olyan szerencsések vagyunk, hogy Bartók itt élt, működött, valamit mégiscsak belőlünk is megszólaltatott, s a világ ezt ilyen mértékben befogadta, mint még magyart talán sohasem, — akkor ezt az alkotó módszert, ezt az életművet alaposan ismernünk, tanulmányoznunk kell, akkor is, ha más-sal foglalkozunk. Én nem restellek most, későn nekilátni, sőt örülök, hogy ez jórészt még előttem van.

András Endre

Jó reggelt, Élet!

Kinek jár érte köszönet?

Ma reggel

újabb téglával nőtt a sor:
felébredtem.

Hitetlenkedve,

örömmel és félve,

felébredtem,

negyvennégy éve anyiszor...

Kinek jár érte köszönet?

S ki érti,
 hogy sosem tudom igazán
 ünt közönnyel,
 saját-birtokként nézni
 csigaházam:
 bőrömmel határolt hazám?
 Hátamon úsztam,
 hínáros, messzi mélyben,
 mint játszó hal, vagy kulcsolt kezű halott.
 Ki szánt meg?
 Ki hívott?
 Ki üzent értem?
 Ki tartja számon, hogy v a g y o k ?
 Hogy is volt?
 Ablak zörrent,
 sín csikordult
 a ház előtt: az utca ébredett.
 Panaszos hajókürt bődült el a hídon túl,
 s az Árpád utca sarkán
 lármás Kuka darálta a szemetet.
 Felébredtem s babonás borzongással
 tűnődöm:
 mi lett volna, ha . . .
 Mi lett volna, ha nem zörren az ablak,
 nem jön hajó,
 s riasztani a cápa-gyomrú masina? . . .
 Mi lett volna?
 Hisz nincs rá szavatosság,
 hogy minden reggel felnyitom szemem.
 Húsz éve nem vagyok már óvatos, hát
 fellázadhatna joggal,
 fellázadhatna idegrendszerem.
 Fellázadhatna, nemcsak testemért —
 a terhekért, mit belül hordozok . . .
 De hagyjuk ezt!
 Vessünk szerencse hálót,
 sarkig tárjunk ki minden ablakot:
 Jó reggelt, Élet!
 Jó reggelt, hahó!
 Jó reggelt, lármás, lomha szörnyeteg!
 Jó reggelt, munkások,
 jó reggelt füst-uszályos
 gyárkémények,
 jó reggelt, kék hegyek!
 Jó reggelt, élet,
 ezerszeresen áldott,
 a szárbaszökkenő kalász-fejen!
 Jó reggelt, kontinensek közt iramló
 zászlós hajók,
 békés tengereken!

Hazám

Csak itt szerzek érvényt magamnak!
Ösztöneimben is hazám vagy,
nem zöld fájással föléneklő gyarmat,
habzsolásomba fáradt,

sose kellett hibáim
kerüld, mint fényzuhatag az árnyam,
s amit még ütnék, rakéta-rózsás éjszakáin
állammá kikiálttam —

bennem te teljesen szabad vagy!
Én adtam magam néked,
s mióta érzékeim bevilágítottak,
tudom álmaid, emelkedésed,

s nem voltam még soha
villám-sisak jól rejtett homlokodon;
dorong, fűcsóva, parázs-korona —
ma is a jövődet hurcolom,

az eszmét, mely alakot ölt,
viszem morogva elmém fogsorában,
s csatangolnék, mint úrutasjelölt,
máris — hogy teljes üdvödet belássam . . .

Így élünk, itt: egy világ cserjéi;
egymásért zúzódunk, egymást kiáltjuk —
nem tudnál suhogni, én se remélni
más időben vagy másutt.

Rapszódiaink évada

Az évad nem oly simulékony,
meglátod szemében a kést,
keresztbe fektetve a vékony,
mindenütt rezgő szenvedést;
ám hiheted, te vagy a bárány,
télben fúlva bukdálcsoló,
ájulatból dörgő szivárvány
csapódik eléd, mint golyó,

s hánynak a küszöb vas-fejére —
tudod, mennyire nem igaz!
Két öklöd a tarkódra téve;
kint függőlegesen havaz,
s félálmodba nyit mormolászva
deded csücsörgő dallama:
— Ne vess, kölykeid vigágára,
rapszódiaák zord évszaka!

Napkelte

Kúszik falakon zöld folyondár,
kúszik szenvedély ajkamig.
Lent az úton emlék poroszkál,
indul keresni valakit.
Sánta ördög siet az égen,
patkós-patás, mint a lovak.
Zsidósákkal lohol kövéren:
tépke di a csillagokat.

S fény illan narancsszínű tájon,
szelíden keringnek a fák.
Lombjukból kihullik az álom,
kapnak villogó koronát.
A hajnal fátylai repülnek
zizegve ablakom előtt.
Kis özek küszöbömre gyűlnek:
nézik a lassan ébredőt.

Nehezen kelek mostanában
s este nehezen alszom el.
Ki tudja, éjjel merre jártam?
Kis özek, ne hagyjatok el!
Szívem vergődve függ felettem,
mellemben fájdalom nyilall.
Napkelte után bent szememben
tátogni kezd egy pici hal.

Nem lelek többé az utakra,
melyek végén ott áll anyám.
Arom más világból kutatja —
e verset sem érti talán.
A sziklákon túllépni nem mer,
megrázza ezért a sírás,
követ félelem-szürke szemmel.
Mondjátok: nem vagyok hibás!

Kecses gémekeket hajkurászom,
megloptam rejtett fészkeiket.
Szegény nyomorék volt a társam,
emlékszem: még nem volt süket.
Napestig cicáztam a réten,
e birodalom volt enyém.
szitakötőt üldöztem éppen,
mikor ágyú fordult felém.

Zúg bennem a nyár, melegétől
az ég gyűrött ezüstpapír.
A múlt hűsen agyamig ér föl
és belül koponyámra ír.
Egyszer csúcsáig az oromnak! —
súgom magamnak, míg futok.
Erdők csendesen megmorognak,
mint szelidített mammutok.

Fentről hosszan néztem a völgybe,
két oldalt hegy: két barna kúp.
Füleltem, fennsík árva bölcse —
lengő szakállam volt az út.
Csigákként faházak tapadtak
a földhöz a táj peremén.
Hát seregeim hol maradtak?
Innen hangyákat láttam én.

A mély ragyogás szerteömlik,
egy sugár lesüt csontomig —
az aranykor bennem özönlök,
én hiszek benne holtomig.
Míg lilomokból lesek rád,
kelyhét mind feléd tárja ki.
Mer tudom, nem ejt ki meleg szád,
ajkad közt fogok játszani.

Alkonyi mezőkön csavargok,
majd végigvág rajtuk az éj.
Bár röpködnek lángoló kardok,
mégsem válhatunk semmivé!
Messze a nap ring karcsú száron,
labdarózsává kerekül.
Kézbekapjuk — jöhet az álom!
Mi szorítjuk kegyetlenül.

Jó széles heveder

Mikor az épület árnyékába értünk, Budai megint letette a malteros lábát. Tehetetlen voltam vele. Csak váltogattam a lábaim és kívántam, hogy ne tudjon rágyújtani. Hiába. Kis kacska kezeivel most is csinos cigarettát sodort.

— Nyálazd meg, neked adom — nyújtotta felém.

Nem fogadok el tőle semmit.

— Nem kell? Több marad — lábát keresztbevetve rátelepedett a láda széleire. — Mit izgulsz folyton? Míg ezt el nem szívom, a herkópatérnek se mozdulok. Jogom van a cigarettaszünetre.

— Mára kétszer szólt ránk az építésvezető. Nem szeretem, ha pironogatnak.

— Parasztot ne adott volna az isten — sóhajtott Budai és óvatosan beleillesztette cigarettáját a szipkába. — Hova sietsz? Úgyis megdöglesz öregem. Itt az idődet fizetik, ha megszakadsz se kapsz többet. Azt hiszed, nélkülöd fel se épül ez a csokoládégyár?

— Nem akarom, hogy pirongassanak.

Budai dühösen felugrott. Aztán gyorsan visszazökkent.

— Azértse! Nem fogsz megbolondítani. Ahányszor kinyitod a szád, mint-ha az idegeimet zabálnád. Négy nap óta... Te kis dilynós. Jót akarok neked. Én bírom ezt a rohadt ládát. De te mit ettél máma? Mondd meg őszintén.

— Semmi köze hozzá.

Előttevaló nap kiszedte belőlem, hogy csak öt forintom maradt. Minek is mondtam meg? Holnap megkapom az első fizetésemet. Új pár után nézek. Valaki csak elvállal. Imi lenne jó, de hát ő gépkezelő, különben is sánta.

Budai felnevetett.

— Nagyfiú lettél egyszerre. A kölnivized megvan még? Ajánlom öregem reggelenként kápj be egy kupicával. A jó kölni felér a pálinkával. Legalább illatosat finganál. A sok kenyérzabálástól olyan a szagod, mint a belpoklosnak.

Ma már tudnám, mit feleljek. Akkor csak hápogtam. Még be sem töltöttem a tizennyolcat, pirulós, szelíd fiú voltam. Budai pedig már negyven is elmúlt. Pirosposzgás, alamuszi képét még lázálmaimból ismertem, kacska kezeivel a szemem felé bökődve, röhögve mászkált a mennyezeten.

— Maltert! Maltert! — kiabálták a kőművesek az épület túlsó oldalán.

Bennünket nem láthattak. Budai unottan feléjük lóbálta ökölbeszorított kezét. Rámkacsintott.

— Nem félnek, hogy sérvet kapnak? — lépett ki az épület sarka mögül Valkó, a pohos építésvezető. — A falakon áll a munka, maguk meg sziesztáznak. Mára már harmadszor.

Budai nagy komótosan felemelkedett. Széttárta a karját.

— Mit csináljak építésvezető szaktárs? Nagyon csóró gyermek ez. Három napja kenyéren él. Ne csudálkozzék, ha nem bírja.

— Nem igaz! Nem igaz!

Hát ezt is lehet?

— Meghazudtolsz? — háborgott Budai. — Téged mentelek, kis dilynós... Képzeld szaktárs, ez a kölyök ötven forinttal jött fel Pestre. Se lakása, se munkája, az első este kiment a vurstliba. Másnap hajnalban úgy akadtam rá egy ligeti padon. Költnis üveget szorongatott, valamelyik bódében nyerte. Én hoz-

tam ide az építkezéshez is. Nélkülem felfordult volna. Hálából meghazudtol. Mondd még egyszer a szemembe: nem igaz, hogy három napja kenyéren élsz?

A pohos Valkó furcsállva vizsgálgatott. Nagy keservesen legyűrtem a gombócot a torkomban.

— Nem igaz, hogy nem bírom a munkát... Az nem igaz!

Budai kacagva megveregette a vállamat.

— Ezzel elismered, hogy valóban kenyéren élsz... Most pedig mutasd meg az építésvezető szaktársnak, milyen erős vagy... Gyerünk! Fogd meg! Futólépés!

Elszaladtunk a ládával. A pohos harsogó nevetése egészen az állványokig elkísért.

— Látod, te kis dilinós — kacsintott rám Budai —, ügyes ember kivágja magát. Apukától sokat tanulhatsz... Azért te is jól adtad.

Még kétszer fordultunk aznap, aztán megkongatták a vasat. Mi, segéd-munkások összegyűltünk a vízcsap körül, a sóderdomb tövében. Folyattuk magunkra a jó hideg vizet. Én ugyan jóformán meg se izzadtam. „Akinek Budai a párja, száraz marad a gatyája.” Még most is emlékszem, milyen jót nevettem magamban.

— Mi az Dani, az angyalodat látod? — szólt oda nyögdecslve Budai. A városi félcipőjét erőltette a lábára. Megbékélve mellé ültem. Nékem nem kellett átöltözöm, ott laktam az építkezésen, a piroscserepes barakkban. Budai a nyakkendőjét bogozta, tartottam neki a zsebtükröt. A hegyek tetején csücsülő nap lágyan cirógatta az arcomat.

— Ne légy olyan ijedős — tanított Budai —, menj a többiekhez. Markolászd meg te is a Medve Ancsát.

— Nem kell az nekem.

— Oltári nagy ribanc. De van rajta mit fogni.

Medve Ancsát mindenki állatokhoz hasonlította. A két széles lábfeje befelé hajlott, cammogva járt, akár egy óriási barna mackó. Ha beállt a malterosláda két rúdja közé, hatalmas combjain, rengő kancafarán majd szétröfönt az overál. Erős állú, kövér arcában fátyolosan csillogott szelíd, szürke szeme. Az építkezés magamkorabeli sihederei állandóan körülötte sündörögtek. Most is ott állt mozdulatlanul egy csapat hancúrozó legényke gyűrűjében és mosolyogva túrte dörgölözésüket. Az a hír járta, titkos kuckója van a telepen és minden este más-más legénnyel hál.

— Te! — Budai hirtelen felugrott —, locsoljuk le az Ancsát.

— Megharagszik.

— Auf! Na! Gyorsan... Ne gyáváskodj! Visít majd, mint a kismalac.

Kezembe nyomta a gumicsövet.

— Jól figyelj! Lefogatom a fiúkkal. Te meg, zuhé! Na!

Ujjamat a cső végére szorítva megnyitottam a csapot. Éreztem, ahogy fesszeire ugrik a gumi. Félterdre ereszkedtem. Budai már vezényelte is a fiúkat.

— Villanyozzatok meg! Áramot bele!

Hárman-négyen kapaszkodtak egy-egy karjába. Pompásan kifeszítették. Elengedtem a cső végét. A vízsugár gyönyörű ívben szökött fel, szembe a nappal. Éppen mellbe találta a meglepett Ancsát. A fiúk kurjongatva szétugrottak. Feljebb emeltem a csövet. A szétporladt vízcseppekből szívárványos koszorút kerített a nap Ancsa szőke hajára.

— Elég lesz! — a sánta Imi kivette a kezemből a gumicsövet és a földre dobta. Sziszegve ömlött a víz a sóderhalomra.

Ancsa öt lépésnyire állt tőlem. Mozdulatlanul. Ruhájából, hajából csurgott a víz. Szürke szeme szomorúan nézett rám.

— Ne haragudj. Csak tréfa volt.

— Nem baj — mondta rekedten.

Budai tűzbejött. Felugrott egy felfordított láda tetejére. Karjait széttárta.

— Hölgyeim! Uraim! Szaktársak és szaktársnők! Magyar anyák! Itt a világszenzáció! Dili Dani medvecirkusza. Itt látható Ancsa, a mosottmedve. Tessék csak! Bátran!

Ancsa halványan elmosolyodott és megindult a barakkok felé. A fiúk morgolódva szétszéledtek.

Budai a vállamra támaszkodva lekecmergett a ládáról. Legyintett.

— Nincs humorérzékük.

Mentünk egymás mellett szótlanul. A barakkok felől fővő étel szagát hozta a szél. A csongrádi kubikosok most is ott kuporogtak a bográcsok körül, s kanálszám szórták a gulyásba a durván őrölt paprikát.

— Holnap este már te is főtt ételt zabálhatsz — mondta búcsúzóul Budai. Hóna alá csapta a fatáskát és sietősen megindult a kijárat felé.

A villanypózna alatt, a fosznideszkából eszkábált padon a sánta Imi nyaggatta a szájharmonikát. Esténként itt szoktunk üldögelni. Dudorászva kísértem az Imi muzsikáját.

Vígan él a favágó,
ha szól a rigó.
Fűrészelni kettesben,
hejde nagyon jó.

Váratlanul megkongatták a vasat. A beszélgetők, danolászók szelíd esti zümögése hirtelen megszakadt. A csöndben hallatszott a fővő gulyás rotyogása.

Imi gondosan kiverte a szájharmonikából a nyálat.

— Ennek is kámpec — körmét végighúzta a berozsdált fémnyelveken — holnap megveszem a kontrásat. Múltkor mutattam a kirakatban.

Az iroda felől döcögő léptekkel közeledett a pohos Valkó. Mögötte loholt Budai. Fene tudja, hogyan került vissza.

— Betonozni kell a C épületen — mondta Imi és háta mögé dobta a kiszolgált szájharmonikát —, nekem már délben megmondta Valkó.

— Huszonöt ember kellene még szaktársak — mondta Valkó —, teljesítményben fizetünk. Éjszakai pótlékkal. Néhány óra az egész. Nálam lehet feliratkozni... Fél óra múlva gyülekező.

Budai kacsingatva mellém ült.

— Legalább ötven. Készülj dili Dani. Felirattalak.

— Nem sok kedvem van hozzá.

Budai az oldalamba könyökölt.

— Lódulj zabálni, aztán gyerünk.

Imi intett a szemével. Otthagytuk Budait.

A barakkban nekünk már csak emeletes ágy jutott. Az alsó priccseket a kubikosok foglalták le. Ők jöttek előbb.

Még maradt félkilónyi kenyérem. Úgy fordultam, hogy Imi ne lássa, mit eszem.

— Adok szalonnát, te bolond — nyújtott egy pirosra paprikázott darabot — fogjad. Barátok vagyunk, majd megadod.

Ültünk az emeletes ágyon egymással szemben, és falatoztunk.

— Utálom Budait — mondtam —, holnap új párt kerítek.
— Utálod? Miért?
— Nem is tudom... Valahogy idegesít. Mindig meg akar szégyeníteni.
Imi felkacagott és sánta lábával megnyomta a térdemet.
— Tudod, hogy nagyon hasonlítasz hozzá?
Torkomon akadt a falat.
— Én? Ne bolondozz! Én meg Budai! Ilyen hülyeséget. Utálom a pofáját is. Felkötném magam, ha olyan lennék, mint ő... Ezt nem mondhatod komolyan.

Imi bekattintotta a bicskáját és leugrott az ágyról.

— El ne keseredj. Tréfáltam. Gyere, menjünk.

Rosszkedvűen indultam utána. Ki tudja, milyen vagyok a más szemében? Hogy tarthat barátjának Imi, ha Budaira hasonlítok? Akkor ő se az, akinek én látom... Addig a percig azt hittem, engem senki nem utál, nem vagyok idegen. Sokan talán úgy néznek rám is, mint én Budaira. És mit tehetek ellene? (Nem restelltem felkelni az írás mellől, megvizsgáltam az arcomat a fürdőszobai tükörben. Igaza volt Iminek. Ilyen lehetett Budai arca harminc éves korában. Ránevetek Budaira a tükörben, de az akkori döbbenetre jól emlékszem.)

Budai már munkára öltözve várt a C épület előtt. Hetykén támaszkodott a betonhordó saroglyára, s tán még a tüskére vágott szürke haja is vigyorgott.

— Gyere Danikám. Gyere édesem. Te kis cukorpofo. Most megmutathatod, van-e vér a pucádban.

A pohos Valkó névsorolvasást tartott. Most hallottam először Medve Ancsa igazi nevét: Tamás Anna. Már megszáradt az overálja, feszült rajta, mintha a bőre lenne. Alig mertem ránézni.

Imi bekapcsolta a keverődobot. Meggyújtották a hatalmas villanyégőket, pedig még alig ment le a nap.

— Csülökre Dani! — vezényelt Budai.

Indultunk az első saroglyával. Jó széles feljáró vezetett a C épület második emeletére. A pallókra keresztben léceket szegeztek az ácsok, könnyű volt megvetni a lábat. Igaz, két emeletnyit kapaszkodni majdnem egy mázsával, nem kis dolog. Persze most is én fogtam hátul a rudat, rám nehezedett a teher. Eleinte észre se vettem. Visszafelé, üresen még szaladtunk is. Budai úgy virgonkodott, nem lehetett vele bírni.

— Így kell ezt kisöreg. Órabérben hizott tetű, szakmában táltos. Ez az első parancsolat. Minden dolgot eszerint intézd. Szemesnek áll a világ. Mikor lehet, kíméld magad, de az osztásnál ne engedj senkit elibéd.

Az ötödik vagy hatodik fordulókör kezdett elnehezedni a karom. Alig vártam, hogy a zsalu közé döntsük a betont. Visszafelé az üres saroglya súlyát is megéreztem. Szerencsére a keverődobnál várni kellett. Szippantottam Imi cigarettájából, titokban végigmasszíroztam a karom.

Budai is csendesedett. Úgy mozgott, mint az ólommadár. Az ujjaim megduzzadtak s egymás után váltak le a saroglya fogójáról, mint a jóllakott piócák a meztelen lábról. A csuklóm még engedelmeskedett; körülöleltem vele a durván faragott lécet. Két nyúlós húsdarab lógott a vállamról, nem is éreztem a szálkák horzsolását. Minden lépésnél megemeltem a saroglya alját a térdemmel, egy-egy szemvillanásnyira megkönnyebbültem. Odafent a tetőn elborult szemmel néztem a pesti fényeket. Némelyik ember ott lófrál a kirakatok előtt. Meddig tart még ez a szörnyű cipelkedés? Minden lépés új küzdelem. Nem is

tudtam elképzelni, hogy lehet gond nélkül járni. Az ember lába csak úgy önmagától mozdul, s közben az esze másutt jár, nem a következő lépést latolgatja.

— Kikészült a híres barátod — mondta Budai Iminek odalént — a pofája nagy, a tehetsége kicsi.

Szerettem volna kegyelmet kérni Budaitól. Aztán elmenni innen örökre.

Várni kellett a betonra. Gyűltek az emberek. Ott volt Medve Ancsa is.

— Ma délután is meghazudtolt. Mondom az építésvezetőnek, hogy kímélni kell ezt a fiút... Erre nagy hangon elkezd kiabálni: „nem igaz, hogy nem bírom, nem igaz!” Most járjon a szád. Alig vonszolja magát.

Úgy éreztem, már földig csüng a két karom. Mindjárt letörök a derekam a súlya alatt. Szerettem volna elájulni.

Az első emeleti pihenőig bírtam. A csuklóm is megpuhult, mint a pálott gumi. A saroglya jobboldali rúdját a kidüllesztett csípőmre raktam, a másik rúdra pedig ráfontam a jobb kezemmel a bal kezem csontnélküli ujjait. Néhány lépés után lecsúszott a csípőmről a rúd, a saroglya a pallóra esett.

— Mit csinálsz, szerencsétlen? — mordult hátra Budai.

— Megbotlottam.

— Megint hazudsz — felém nyújtott kacska kezein megcsillant a lámpák fénye. — Mondd végre, hogy nem bírod. Mondd, nyavalyás!

Ott szuszogtak mögöttem Medve Ancsaék. Letették ők is a saroglyát. Úgy maradtam lehajolva, érzéketlen ujjaimmal babráltam a cipőm fejét. Mitévő legyek? Még egyszer a saroglyát nem tudom felemelni.

— Utat! — kiáltoztak odalént. — Mi az istent csinálnak ott?

Le fognak innen hajítani. Medve Ancsa a vállamra tette a kezét.

— Nesze... Ne vacakolj! Jobb lesz ezzel a hevederrel.

Úgy bánt velem, mint egy gyámoltalan csecsemővel. A heveder két hurkát ráhúzta a rúd végére és felállított.

— Mehettek.

Milyen könnyebbség. Csak lépni kell. A karomnak semmi dolga. A vállam meg bírja. Forró ujjaimat hűsítette a nedves beton, mint valamikor az anyám vizes borogatása a mellemet.

A tetőről most megint olyan biztatóan csillogott a távoli város, akár az első napon a hullámvasút csúcsán.

Budai ledobta a saroglyát és mellém állt.

— Mit vigyorogsz? Te kis dili. Azt hiszed, most minden, örökre rendbejön? A kurva Ancsa odaadta a gurtiniját, holnap fizetést kapsz. Milyen jó lesz neked ezentúl... Azt hiszed? Csak bámulj öregem... te kis dili.

Megindult üresen lefelé. Méltányosnak éreztem, hiszen neki nincs hevederje. Vállamra vettem a saroglyát és ballagtam utána megnyugodva.

— Összevesztél Budaival? — kérdezte Imi odalént.

— Nem én.

— Felkapta a táskáját és elrohant. Fene tudja, mi ütött bele.

— Máig se tudom, mi történt akkor Budaival. Másnap is csak a fizetéséért jött be, nyakkendősen, táska nélkül. Az éjszakai munkáért csak félannyit kaptott. A pohos Valkó letiltotta a többi munkaelhagyás miatt. Budai szó nélkül belenyugodott. Egyáltalán egész idő alatt ki se nyitotta a száját. A köszönésemet se fogadta, csak nézett rám égő szemmel. Azóta se láttam.

Akkor este még három terhet vittünk fel az épületre. Budai helyett Medve Ancsa lett a párom. A karomban még futkároztak a hangyák, dehát nem is volt rá szükségem. Akár reggelig is eldolgoztam volna a jó széles hevederrel.

Imi leállította a keverődobot, s a szélcsendes éjszakában csak a vibrátorok zümmögtek halkán, az épület tetején.

Medve Ancsával ott álltunk a vízcsap mellett mint néhány órával azelőtt. Ancsa prüszkölve locsolta az arcára, nyakára a vizet.

— Most visszaadhatod a délutánit.

Nevetett.

— Nem vagyok bosszúálló.

— Mondd — kérdeztem az arcomat törülgetve — igaz, hogy hasonlítok Budaira? Imi azt mondta.

— Marhaság. Te meg Budai?!

Kézenfogva ballagtunk a kivilágított barakkok felé. A sötétség simára gyalulta a feltúrt földet, nem vettük észre az elszórt gödröket. Összekocódott a fejünk, neveltünk. A C épületen már oltogatták a fényeket, fűtőrésszeve széledtek szét a kőművesek.

— Ancsa! Ancsa!... Hol vagy? Ancsa!

Megismertem a pohos Valkó hangját. Ancsa megszorította a kezemet.

— Pszt! Ne szólj. Felőlem kiabálhat.

— Igaz, hogy van egy titkos kuckód a telepen? — kérdeztem izgatott suttogással.

Ancsa fojtott hangon felnevetett.

— Többet nem megyek oda... Holnap reggel úgyis lebontják az egész ócska hodályt. Tudod, a telep végében.

Már ott álltunk a barakkok előtt, a görbe póznára szerelt egyszál égő alatt.

— Holnap este elmehetnénk a ligetbe — suttogta Ancsa a fülembe, kerekre nyitva nagy, szürke szemét — nekem kell mondani, olyan mulya vagy.

— Várj! Várj egy kicsit — vállánál fogva lenyomtam a padra és beszaladtam a barakkba.

Imi már az ágyon kucorgott, dörzsölgette a sánta lábát. Furcsálva nézte izgatott motozásomat.

— Hol maradtál ennyi ideig?

— Mindjárt jövök — szóltam vissza futtában.

Ancsa két kezét a térdén nyugtatva, mosolyogva nézett fel rám. Ölébe tettem a kölnisüveget.

— Neked hoztam. A céllövöldében nyertem a múltkor. Fogadd el. Komo-lyan. Ha akarod, holnap is szerzek.

Ancsa lecsavarta az üveg kupakját.

— Jó szaga van.

Éreztem, hogy elpirul az arcom. Sietve nyújtottam a kezem.

— Szervusz Ancsa.

Megsímogatta a kezem.

— Jóéjszakát. Menj csak. Holnap mindent megbeszélünk. Úgyis egy párban dolgozunk.

Az ajtóból még visszanéztem. Hátrahajtott fejjel ült a lámpa alatt és locsolta magára a kölnit.

Ledobáltam a ruháimat és bebújtam a pokróc alá. Imi összekucorodva feködött az ágyán.

— Imi — suttogtam — Imi. Alszol?

— Alszom — felelte mogorván — holnap is nap lesz.

Nem tudta elvenni a kedvemet. Tarkóm alá fontam a karomat és egyedül gondoltam végig az egész szép napot.

Hol van az úr?

Hol van az úr, a semmi?
Galaktikák fűrtjei után új csillagfűrt.
Istennek kell-e lenni,
hogy távoli titkokat megérthessünk?
Vagy egy kavics közérzetében ott a világ?

Úgy esik le, bölcsebben nem élik át
lehulló emberek sem a törvényt.
És életem? —
és a ti életeitek is
törvénytelen?

Hiszen minden megmoccanásom ellenszegül,
testvérem, ösöm, a madár
dacban repül!

Kijátszva mindent, ami volt —
létezőnk csak.
Szeretjük, műveljük ezt a Földet,
áldást úgy ad.

Boldogan hordoz bennünket
s úgy bocsájt el:
szívünk ver
csillagrendszereken át
amíg átkel.

Eső, nyár régén

Holnap tán ri
a tengeri,
ha száraz déli szél jön;
esőt kapott,
most harmatot
csurgat a leveléről.

A kis csövek,
de csöndesek,
szívnák az édes nedvet.
Hiába már,
a sárga szár
levele mind elernyed.

Nem muzsikál
a krumpliszár,
tarló sem citerálgat,
korhadt sebek
most nedvesek,
akár a hullaházak.

Sápadt határ
a csúf aszály
szégyenét így mutatja.
Lehel az ősz
egy éltetőt
mibe most már? — a gazba.

Vízöntő Zsuzsanna

Korsójából kibomlik érett fürtje már a víznek szivárvány-csepp ti számban olvadó ti édes ízek	bennem fakad a fény forrása és e térre árad korsójából megöntözi a halk petúniákat
--	---

alázatos
mintha élém a mosolya zuhanna
ó fény ó víz
lepergő fürtjeink ezek Zsuzsanna!

Hagyaték

Apám a halkuló nagy messzeségben zülálja vígan hőfürtöd a szél bejódózod — ha megütöm — a térdem de átszivárogoz mindenen a vér Egy kép egy könyv egy óra örökségem s a szív mely nyugtalan feszül szeret a szépséget kutatva	egyre nézem olajba metszett sziklaképedet s a könyv: Odüsszeia az ember sorsa a mi szélverte sorsunk is talán szirének tánca gyötri elsodorja s ma én hajózom lapjain Apám Vajon utamnak lesz-e kikötője Mellemben ví vadul örök szived és figyelek e hullámzó időkre: a régi óra éveket siet.
--	--

Esőidézés

A tévelygő utak göröngyeit eltördelem ma harminc napja nem zizzent eső a földeken	anyátok édes csecsrózsái már oly szárazak s az ég üstjében im pirosra fő a sárga nap
vetések! lankadt lankák fiai csak várjatok csiánokat borongófűt nevel az árnyatok	jöjj felleghajtó szél terítse be a köpenyed szegélye csak a cserzett falvakat s e földeket

jöjj el vagy én megyek hegyek mögé
alkonyokon
s megkötözött esőfelhőidet
eloldozom!

Simon Emil
Maczinger

November elején megjött a tél a Haller piacra. Maczinger vállán megkeményedett a hátizsák bőrszíja. Ritkábban is járt ki, pedig onnan élt: a hentesek csontfűrészét reszelte, késeiket köszörülte. Kapott ezért húsos csontot, szeletelésből megmaradt potyadékokat, s némi aprópénzt.

Maczingernek nem volt senkije, Erzsébet határában lakott, földpadozatú oduban. Állt abban egy kályha, s egy kőcait lógató heverő, mint sunyi, öreg macska. A kályha mellett halmozta Maczinger a lerágott csontot, tüzelőnek, a hidegebb időkre. Nehéz szag ült meg attól a lakása környékét.

Megjöttek hát a hideg idők, azoktól nagyon félt. Senki hatalom úgy rá nem tudott ijeszteni, mint a reggelre deres háztetők. Kiballagott azért a piacra, végigjárta a bódék közötti utcákat, csendesen köszönetet. Fáztak a hentesek is, lilára vált arccal támaszkodtak a pult mögött, zuzmara rakódott a húsokra.

Egy helyen megszólította a hentes, leakasztotta a fűrész a horogról, odaadta Maczingernek.

— Jó csorba szerszám — mondta ő, ahogy végighúzott a tekintetével a megkopott fogakon.

— Nem vajat vágtam vele — mondta a hentes.

Petróleum főző égett a bódében, ahhoz húzódott Maczinger, komótosan kotrászt elő a szerszámokat. Előbb megtörölte a fűrész lapját, hogy zsíros ne legyen, azután megpengette rajta a reszelőt, úgy hallgatta, nincsen-e valahol repedés.

Egyenletes mozdulatokkal reszelt, mintha ütközők között húzta volna a szerszámot. Munka közben a hátsó fogason meglátott egy csuparongy kabátot. Futólag megnézte, majd vissza-visszakapta rá a tekintetét. Meglassult a reszelés, végül meg is állt.

A hentes unalmában a jégsekreénynek támaszkodva figyelte Maczingert. Láta, hogy egyszerre abbahagyta a munkát, azt is hallotta, hogy dűnnyögött magában valamit.

— Mi az? — kérdezte kíváncsian. Remélte, hogy beszélgethet vele. Az ilyen emberrel tréfálkozni is lehet, mert ez nem szól vissza. Nem mer.

Maczinger a földet nézte, amikor válaszolt.

— Mondom, hogy ott lóg egy kabát.

— Noésztán? — mondta a hentes.

— Ahogy innen látom, elég rongyos. De azért annak, akinek ilyen sincs, jó.

A hentes hátrafordult, álmos tekintettel végignézte a kabátot.

— Fölmcórongy lesz belőle! — mondta határozottan.

Maczinger szomorúságot érzett, mert elgondolta, milyen hasznos lenne őrajta ez a kabát. Lassan lefoszlik róla, amit hord, s most, éppen a téltre, takaró nélkül marad a teste.

Folytatta a reszelést, jól odafigyelt, mert nem csinált semmi munkát úgy, hogy az esze is ne azon lett volna. Így aztán, csak akkor nézett megint a kabátra, amikor a fűrész visszaadta a hentesnek.

— Nem lehet rossz anyag — mondta dicsérettel.

— Micsoda? — kérdezte a hentes.

— Az a kabát.

— Amilyen, olyan — vont vállat a hentes.

— Azt hittem, eladásra vár — mondta Maczinger.

— Ez? — A hentes öblös hangon nevetett. — Maga talán megvenné?

Maczinger színtelen szemében felvillant az öröm.

— Nekem ilyen kellene éppen.

A hentes végignézett rajta.

— Háromszor se bújhat bele. Máskülönben lötyögne magán. Megugatnák az utcai kutyák, ha felvenné.

Maczinger nem is emlékezett, mikor érzett ennyi vágyat, mint most, a kabátért. Átadta a fűrészt, haza akart menni, a szokatlan szomorúságtól kirázta a hideg.

— Látom, fázik — szólt rá egy másik hentes. — Hajtsa meg a köszörűt!

Nem sérthette őket visszautasítással, nem egy nap van, s mindegyikre kell munka. Leült egy ládára, forgatni kezdte a követ, hallgatta, miről beszélgetnek a hentesek.

Nagy szegénységet panasztak.

— Nem is esznek talán arra, maguk felé — mondták Maczingernek.

— Bent, a városban sem megy jobban — mondta ő.

— Azt is tudja?

— Tudhatom. Mindig olyasmit találni a szeméten, ami már nem ehető.

A hentesek undorodva pillantottak a kezére.

— Maga talán ott is dolgozik?

— Mindenütt keresi az ember, amilye nincs. Háttha éppen ott akadok rá.

A hentes lekapta a kést a köszörűkőről.

— Mára elég lesz! Majd legközelebb folytatjuk, Macikám!

Otthagytá a piacot, csoszogó lépésekkel ment hazafelé. De a kabát, az még úgy előtte volt, mintha kampón lógatták volna az orra közelében. A városi házak sora előtt haladt elgondolkozva. Derékmagasságban voltak itt az ablakok, Maczinger benézegetett a nyitott szemű szobákba. Dél nem volt még, de már lefekvéshez vetve az ágyak, végükön a felhajtott dunyhák, mint kínálásra fordított, rózsaszín, párnás tenyér. Kicsiny, szűk szobák, de bútor van bennük, s kályha, s mindenütt két ágy, szorosan egymás mellett. Kiolvashatta belőlük az ott lakók napi életét.

Maczinger el tudott szomorodni. Olyankor meghajtotta a vállát, mintha ijedten bújt volna, egy lecsapni készülő tenyér elől.

Két óra hosszáig tartott az út hazáig. Benyitott a szobája ajtaján, megcsapta orrát a savanyodó csont szaga. Ez a szag mindig felkavarta a gyomrát, csak hosszú idő múlva tudta megszokni.

Befűtött. Mikor már sisteregve égett a csont, rendezgetni kezdte a vackát. Férfi módon rakott rendet, összeállt minden a maga helyére, csak kényszerrel, ridegen. Mert a tárgyak is megérzik, ha asszony keze találja meg a helyüket.

— Az kéne hát, egy asszony — gondolta Maczinger. S ugyanígy mondta a koldus Viszoki, amikor délután beült hozzá, hogy fogyasszon valamit, a csont-tűzből támadt melegből.

Mert neki volt asszonya, igaz, félszemű, s lehetetlenül szurtos örökké. De főzött meleg ételt, s ha Viszoki hazatért, felfrissítette a mély tányér leves. Ők különben is többet ettek, mint más. — Jobban él, aki koldul, mint aki dolgozik — mondogotta Viszoki, de csak a bizalmas barátainak.

— Azt mondod, asszony? — kérdezte tűnődve Maczinger.

— Persze. Ez az egy olyan, amiből szegénynek, úrnak egyforma jut. Csak mondjuk az én asszonyom nem használ pudert.

— Nehéz — mondta Maczinger. S mintha súlyként lógtak volna rajta a gondolatok, nem tudott megmozdulni.

— Van egy menyecske, itt a telepen — kezdte Viszoki. Megállt, várta, mit felel a másik. De Maczinger semmit se szólt. — Ez özvegy. De hát ki bánja. Igaz?

Maczinger felriadt a tűnődésből.

— No, no!

— Az olyan asszony, hogy négy zsák rongyot válogat ki egy óra alatt a guberálón. Négy zsák rongyot! Az pedig hoz egy pengőt. Vagy ha ötven fillért! Jó az is. Nem?

— Jó, jó!

— Majd bemutatlak neki. Ha pedig meglesz az üzlet, tíz pengőt kapok. Nem sok. Ugy-i?

— Sok bizony.

— Ötöt. Adj ötöt!

— Kapsz négyet.

— Négyet?! — Viszoki széttárta a két kezét. Aztán hangot változtatott. — Jó, legyen! — Nemsokára elment, mert a belső városban volt állása, ott meg este kezdődött a forgalom.

Maczinger kitámaszkodott az ajtó mellé. Nagy csapat gyerek zsvajgott az udvaron. Kedve támadt közéjük menni, s egynek-egynek megsimogatni a fejét. De a gyerekek szétrebbentek a közeledő mozdulatára. Maczinger ottmaradt egyedül, zavarában rugdalni kezdte a földet. Visszalépett a saját ajtajához, s tovább támaszkodott. Egy gyerek közelebb jött hozzá, három ujjával a tátott szájában kotorászott, úgy bámulta Maczingert.

— Gyer közelebb a bácsihoz — szólította meg, s esetlenül leguggolt. — Adok cukrot.

— Nem! — rázta fejét a gyerek. Látszott rajta, hogy nagy tilalomnak engedelmeskedik.

— Gyer no! Nálam még meleg is van.

— Nem szabad a bácsihoz menni. Bánt.

— Én? — Maczinger csodálkozva felállt. A gyerek meg ráöltötte a nyelvét, s elszaladt.

— Ezt találták ki rólam? — gondolta. Tudta is, miért. Mert egyedül volt. Itt még a szegénységben is úgy éltek az emberek, hogy nyolcad-, tizedmagukkal legalább. Mert a nyomorúságot nem lehet egyedül viselni. A lázas éhségben kell egy másik éhes, hogy láthassák: nem egyeseket sújt a baj. De ő egyedül élt. Kitalálták hát, hogy olyan lehet, mint hálójában a pók. — Mi lesz most már az asszonnyal? — tűnődött. Mert a bátorságát elveszítette hozzá.

Azért az asszony eljött. Viszoki hozta, tessékelt befelé, túl sokat is tapogatta az oldalát, de Maczinger nem szólt érte. Nagy kedve se volt az egészhez. A rongy sem érdekelte. Mindig többre becsülte a csontot, de hallgatott Viszokira. Tapasztaltabb ember, nem adhat rossz tanácsot.

Az asszony negyvenéves lehetett, sovány, hajlékony. Részletesen felmérte a szemével, milyen hely az, ahová Viszoki beajánlotta. Leült végül Maczinger fekvőhelyére, úgy várta, mit határoznak róla a férfiak.

— No, én magatokra hagylak benneteket egy kicsit — mondta a koldus Viszoki. Már akkor el is tűnt, mint vízcsepp a homokban.

— Mi a neve? — kérdezte Maczinger az asszonytól. Ez az egy kérdés jutott az eszébe.

— Éva.

— S hát özvegy?

— Elhalt az uram.

Maczinger nagy kínban kereste, hogy mit kérdezzen még.

— Igaz, hogy annyira ügyesen válogatja a rongyot?

— Ki mondta?

— Viszoki.

— Igaz. Neki is válogattam.

Maczinger mellbeütötte ez a mondás. Mert, hogy egy asszony más férfival is élt azelőtt, az még hagyján. De ha olyannal, akit ő maga is ismert! Ettől valahogyan zsugorodni kezdett a gyomra. És hajlott utána a teste is, két karját meg összeszorította a dereka körül.

— Fáj valamije? — kérdezte az asszony.

— Olyan görcs.

Amikor jobban lett, megkérdezte az asszonytól.

— Hogy legyen?

— Maga jöjjön hozzám.

— Nem tetsző itt?

— Jobb nálam. S van két ágyam.

Egyszerre húzni kezdte Maczinger a kép, amit még a városi házak szobáiban látott. S elment az asszonyhoz. Ott aztán csalódás érte, mert az ágyak végükkal álltak egymás mellett, nem oldalukkal. De már nem akart visszámenni, ottmaradt.

Furcsa volt az az egész. Öltözött, vetkőzött, mosakodott előtte az asszony, ő meg csak hozzá sem ért. Nyújtózkodott az ágyban, úgy nézte. Az asszony is, mintha félt volna tőle, nem bújt hozzá. De azért főzött rá, mosott is, elébe rakta az ételt.

— Kutya szegődött a házhoz — gondolta magáról Maczinger.

Megszorongatta őket a tél, nem győztek melegedni az első tavaszi napokon. Volt úgy, hogy Maczinger megálmodta éjjel a munkáját. Kerek formájukat veszített köszörűkövek forogtak előtte, csorba fűrészek huzakodtak, megnőtt fogakkal. Ilyenkor nem lelte helyét, dobálta magát az ágyban, sötétben kelt, hozzálátott az öltözéshez.

— Hová megy? — kérdezte az asszony.

— Be, a piacra. Mára nagy szerencse ér. Megálmodtam. — Erőlködéssel húzta a cipőjét.

— Meddig lesz?

— Délig.

— Van ott kenyér, azt elviheti.

— Nem viszek én máma! Hozok!

Felkapta a hátizsákot, kiállt az ajtó elé, befigyelt a hajnal párás, meleg szemeibe. Kapkodó fények villóztak mindenfelé, mint az elvonuló éjszaka jelzései.

— Megyek akkor — szólt vissza az asszonynak.

— Isten vele!

Elindult, biztos, megnyújtott lépésekkel, még talán fiatalodtak is az izmai. Ahogy a telepről kifordult, szemközt találkozott a rendőrrel.

— Jó reggelt! — köszönt Maczinger, s örült, hogy van egy ember, akit megszólíthat.

A rendőr dörögött valamit, végigmérte Maczinger hátizsákját. Nem szerette ezeket az embereket. Elfordult más irányba.

— Jó reggelt! — köszönt még egyszer Maczinger, mintha magának válaszolt volna.

Az éjszakából hajnalba átmenet fények játéka. Felnyúlnak, zsugorodnak a házak, s a felhők is, mint kohó-tűz elé tartott, áttetsző üveglapok. Az ember is, egyszer előtűnik, máskor elmerül. De csak a fények váltakoznak így, a hangok pihennek. Egyformán ütődik a lépés, s rá a visszhang, mint az üres hordó oldalát koppantó kalapács.

Maczinger elfáradt. Elég jól sietett, szokatlanul mérte a lépést. Csak azért, mert jelet látott abban, amit álmodott. De most már kiverte az izzadság, kapkodnia kellett a levegőt. Leült egy kő-kiszögellésre, egyszerre reménytelennek látta, hogy még ma eljusson a Haller-piacra. Hamar elhatározta, hogy visszafordul.

Egészen elfakult már a sötétség, amikor a visszatért. Mint a napszivott, sötét ruha, kopott fény kezdett terjengeni. Maczinger megkerülte a rendőr posztját, keresztülvágott a salakdombon, ott is volt már az ajtajuk előtt. Nyúlt a kilincsért, de akkor belülről nyílt az ajtó, s majdnem összeütközött Viszokival.

Maczinger gyomrát elfogta a görcs, persze, hiszen még nem is reggelizett. De a meglepetés is úgy szorongatta, hogy csak remegett a szája széle, beszédre nem tudott alakulni a hangja.

— Hát? — kérdezte végül, de úgy szorította ki magából ezt az egy szót is.

— Visszagyöttél? — kérdezte Viszoki. Nem látszott az arcán semmi különös.

Maczinger bement a lakásba, ránézett az asszonyra. Tett-vett, forgolódott, s nem észlelt őrajta sem változást.

— Engem kerestél? — kérdezte, hogy csak egy bólintást kapjon erre, s akkor nem lesz olyan keserves elviselni.

— Mindig akad erre dolgom — mondta Viszoki.

— Nekem is meg kellene egyszer tapogatnom — gondolta Maczinger, ahogy az asszonyt nézte.

— Hát a piac? Meg az álma? — kérdezte az asszony. Maczinger figyelte, nem gúnyolódik-e a beszédjében? De nem!

— Olyan sötét volt, elfáradtam.

— Akar feküdni?

— De azt már nem! — kurjantott Viszoki. — Velem iszol máma délelőtt!

Últek a kocsmában, vékony pohárban állt előttük a fröccs.

— Milyen tiszta bor — mondta Viszoki.

Maczinger megnézte, fölülről is, oldalról is. Gyönyörködött benne, hogy olyan tiszta, valóban.

— Az asszony, akivel összehoztál, az is lehet ilyen tiszta — mondta Maczinger.

— Láttad már pohárban? — nevetett Viszoki.

— Nem, no! De igazán olyan, hogy nem énmellém való.

Viszoki felemelte a poharat.

— Azért, ha tiszta is ez a bor, csalás! Semmit nem kapsz úgy, ahogy a maga valósága!

— Te már voltál szerelmes, Viszoki?

— Én, Macikám? Úgy vagyok az asszonnyal, mint húszfilléres a sapkával. Belehullok.

— De igazán, Viszoki! Minek az ilyen embernek? Magamban jól megvoltam.

— Nem főz?

— De főz.

— Kimos rád?

— Kimos.

— Vetted már magadhoz?

— Nem vettem.

— Legyen békesség! — zárta le Viszoki, s a csapossal újra töltette a poharakat.

Hazamentek aztán, Maczinger érezte, hogy berugott, szomorúság környékezte. Tántorgott is erősen, de az asszony nem csodálkozott semmit, felhajtotta a vetett ágyat, hogyha kedve van, feküdjék. Maczinger leült az ágy szélére, szeme előtt imbolyogva vonultak el a bútorok. Nehezen levetkőzött, s hanyattfeküdt a párnán mozdulatlanul, mint egy hete az öreg Kókai, amikor mellbelökte a halál. Távolról meghallotta az asszonya motozását. Arrafelé fordította a fejét.

Izmos testű asszony, nincs husa, ráncosodni való. Mozgása felébreszt valami vágyat, egy karnyújtással elérhető a dereka.

Maczinger kinyújtott ujjával kaparászta a ruháját. Az asszony megfordult, rá-nézett.

— Gyöhetnél ide, mellém — mondta nehézkesen Maczinger.

— Most? Dologidőben?

Egyszerre vékony, fekete vonalak takarták el az asszonyt, elfordultak azután, s a két szeme fölél húzódtak. Nem tudta sokáig nézni, becsukódott a szeme, elaludt.

Alkonyatkor ébresztette fel az asszony. Hosszú nézegetés után ismerte meg az ágya mellett álldogáló fiatalember arcát.

— Enhozzám, Zoli? — kérdezte rekedtes hangon.

— Magához.

— Dolgozni hívsz? — kérdezte Maczinger. Feltámaszkodott a könyökére.

— Azt is. Beállhatna a gyárba, nem lenne ilyen futkosó.

— Van énnekem gyáram! A Haller piac, az az én gyáram. — Döcögve nevetett.

— Ezen most ne morogjunk! Hanem elvégezne egy kis asztalosmunkát?

— Mit? — Maczinger megélénkült. Felült, tekintetével pontokat keresett, amiken megtámaszkodhat. — Hogyan? — kérdezte mégegyszer.

— Asztalos munka. Összeütne egy asztalt, valami ágyat, meg egy ládát.

Maczinger kinyújtotta a két kezét, azokat nézte sokáig.

— Megbizol bennük?

— Miért ne?

Megkötötték az alku. Beleállt a munkába, simogatva vett kezébe minden szál deszkát, mohósággal, mint kiéhezett a kenyere. Megfiatalodott, elfelejtett dalokat dudorászott. Pedig nem is új deszkából dolgozott. Úgy mentette minden részét, rozsdás szögtől, repedéstől. De bútornak állt össze, s az nem kopik el két óra alatt, mint a kireszelt fűrész foga. Zoli minden estén megnézi a munkát, szóltanul. Maczinger se beszélt, csak ha már letette a kész darabot. Am akkor áradozik róla, mert a szava is megjön egyszerre.

Majdnem egy hónapig élt ebben a munkában. Mire készen lett, hirtelen kinyílt az ég, s a telepet elborította a hőség.

Maczinger pörköltet főzetett az asszonnyal, két napra. De már reggel, amikor újra evett belőle, enyhe savanyúságot érzett az ízében. Estére súlyos kolonccá vált a gyomra, kiverte a láz. Nem bírta a szobai tespedt levegőt, kifeküdt az ajtó elé. Magasan forgott az ég, mint kopott köszörűkő. Szaggatott szélű felhők húzódtak, mint megnőtt, csorba fűrészlapok.

— Fáj valami? — kérdezte az asszonya.

Maczinger hallotta a kérdést, de nem felelt. Nem tudott beszélni. Görcs húzódott a szája szegletétől a két combjáig. Mozdulás nélkül feküdt, arcára felmáztak a legyek. Körülállták a szomszédok, figyelték, de senki sem merte említeni az orvost.

Viszoki későn jött meg, végigvizsgálta Maczingert. Kis idő múlva keskeny üveget hozott.

— Ebből igyál! — mondta a betegnek. Felemelte Maczinger fejét, s öntötte bele az italt. Maczinger nehezen nyelte. Nemsokára elaludt, s nehéz pálinkaszagot lehel. Viszoki, meg az asszony virrasztott fölötte.

— Csak meg ne haljon — mondta az asszony.

— Ne félj, nem hal meg. Átmegy a próbán, azután más életre támad.

— Miféle próbát beszél?

— Amit az embernek megírtak.

— S kicsoda?

— Jézus Krisztus.

— Nekem is eljön így?

— Neked más jön.

— Mi?

— Az, hogy megölelj!

Az asszony megborzongott.

— Nem féli az Istent? Megbünteti!

Viszoki felemelte két kezét az égre.

— Rámszakasztja a csillagokat? Egy koldussal kevesebb ül a templom elé. Úgyis annyian vagyunk, hogy nincs az a sok jóság, ami eltartson bennünket!

Négy napi vergődés után egy éjszaka felébredt Maczinger. Rengeteg csillag fényesedett az égen, mint ládába vert szegfejek.

— Vízet adjatok! — azt mondta.

Az asszony bement vizért. Viszoki mellette ült most is, beesett arca gödreibe fekete árnyékok furakodtak.

— No, asztalos, hát kezdheted előlről! — mondta Maczingernek.

— Mennyit aludtam?

— Négy napot. Úrnak való életed volt!

Az asszony hozta a vizet, megítatta Maczingert.

— Holnap fölkelek!

— Hová sietnél?

— Mennem köll! Valaki más elfoglalja a Haller piacot.

Mikorra megerősödött, elszökött a nyár, csörgő leveleket ráztak a fák a szélben. Be tudott menni már egészen a piacig. Estig megállás nélkül dolgozott, annyi gyűlt össze javítani való szerszámból. Kérdezték tőle, hol volt, ilyen hosszú ideig.

Elmesélte, hogy betegen vergődött, s felmondta az álmokat is, amiket lázas állapotában látott.

— Meg is halhatott volna! — azt mondták.

— Meg! — nyugodott bele Maczinger. Másnap is kiment, de akkor már nem esett szó a betegségéről. Hazafelé ment, elgondolkozva.

— Meg is halhattam volna! De élni is élhetek! — Akkor azt hitte, hogy valójában azért kopnak a szerszámok, hogy számára munkát adjanak.

Elvezetett az útja a templom előtt, betért. Litániások énekeltek, párás leheletük megtorlódott az alacsony mennyezet alatt. Türelmes gyertyák égtek előttük, a nap árnyéka felvetődött a meszelt falra.

— Imádkozzunk, testvérek! — mondta a pap.

Maczinger belemélyedt az imádság hallgatásába. Mindenféle hang keveredett, hol halkán, hol erősen löködött a füléhez.

— Imádkozzunk, testvérek! — zúgott Maczinger fejében, de nem nyitotta meg a száját. Váratlanul ijedten megdermedt, olyan érzése támadt, mintha bezárták volna.

Elérte a telep határát, hűvös szél kerekedett akkorra. Megkerült néhány barakot, hazaért. Benyitott. Az asszony a tűzhely mellett ült, rongyot válogatott. Maczinger megállt az ajtóban, s nézett.

— Megjött? — kérdezte az asszony.

Beljebb lépett, hátizsákját a földre tette.

— Érdekes — mondta az asszony —, mikor így elmegy, mindig azt várom, hogy jönne már.

Maczinger felkapta a fejét. Borostás arcára csodálkozás rajzolódott, nagyon lassan.

— Ugyan miért?

— Mert maga jó. Magában nincs gonoszság.

— Sokra mentél velem! — Vízet töltött a mosdóba, s nekiállt mosakodni. — Hát Viszoki? — kérdezte egyszerre. Maga se tudta, hogyan jutott eszébe. Csak úgy váratlanul kimondta.

— Majd megveri az Isten! — mondta az asszony.

Erre a válaszra megnyugvást érzett Maczinger. Azt értette belőle, hogy nem az asszonya hívta. Hanem idetolakodott.

Vacsora közben is az asszonyt figyelte.

— Milyen a rongy? — kérdezte.

— Csupa nagydarab. Az fizet. — Felemelt egy kifakult, kék darabot. Látszott, hogy egy női ruhából való.

— Valami nagyságáé lehetett — mondta Maczinger. — Neked is jobb volna, ha az lehetnél. El tudod képzelni?

— Nem — mondta őszintén az asszony. Ölébe ejtett kézzel ült a sámlin, úgy tett, mintha elgondolkozott volna. De semmi mást nem látott, csak ami kézzel is foghatóan volt körülötte.

— A henteseknek nagysága feleségük van. Szép, hízott nők. Olyan vagyok mellettük, mint a patkány!

— Kér még? — Az asszony a kiürült tányérra intett.

— Adhatsz! — Kanalazta az ételt, s közben le nem vette a szemét az asszonyról. — Neked is kellene valami jobb ruha.

— Sok pénzbe kerül.

— Kérek Viszokitól! — mondta hirtelen elhatározással Maczinger. Letette a kanalat is, úgy ült, kimeredt szemmel nézett valahova. Ez a gondolat őt magát is váratlanul érte. De már nyugodni nem hagyta, s még azon az estén átment a koldushoz.

Bekopogott.

— Itthon vagy, Viszoki?

A koldus kinézett, aztán félrehúzta a reteszt. Izzadság gyöngyözött a homlo-

kán, sovány arcának gödreit belepte az este feketesége. Sokat ihatott, érződött a leheletén.

— Te vagy, Maci! Gyere be!

Az egyetlen szobában a piszok és rendetlenség szinte megkövesedetten hatott. Vaskos lábasok álltak a tűzhelyen, mindegyikben főtt valami. Viszoki asszonya kócosan, karbafont kézzel állt a felcsapódó gőzben.

— Ül le — mondta a koldus.

Maczinger letelepedett, mellét megülte a meleg, savanyodott szag.

— Tölts ide bort! — szólt Viszoki az asszonyának.

Az asszony két bögrét állított az asztalra, meg egy piszkos üvegen a bort.

— Azért jöttem — kezdte Maczinger, de Viszoki leintette.

— Igyál!

Ittak. Maczinger nyelvével érezte, hogy valami úszkál a borban. De igazi, erős bor volt, fejébe szaladt egyszerre.

— Okosan tetted, hogy átjöttél — mondta a koldus.

— Elvállik majd. — Maczinger a bögre bor után óvatosabb lett. — Tudod, pénz kellene — mondta ki hirtelen.

— Mire? — nézett rá a koldus. Szakállas, elhanyagolt arca ijesztő árnyékot vetett a falra.

— Az asszonyra. Egy-két ruhát vehetnék. Persze kölcsön kellene.

— Kölcsön? — Viszoki nevetett. — Adok én teneked, édes egykomám, úgy is!

Ne mondhasd, hogy nincs igaz barátod!

Viszoki asszonya dűnnyögött magában, de rá se figyeltek.

Maczinger érezni kezdte a görcsöt a gyomrában.

Most meg kellene kérdeznem tőle, hogy mire adja? Hogy csak úgy, ha az asszonyról van szó! — gondolta.

— Szép asszony a tiéd — hajolt hozzá a koldus, egészen közel. Szájából bűzös pára csapódott Maczinger arcába.

— Jól ismered — hajolt el Maczinger. Egyebet nem akart szólni, mert akkor nem kap pénzt.

Viszoki visítva nevetett.

— Tudod, egykomám? Nagy kujon az öreg koldus! Kóstolgat itt is, ott is! Mint a dongó a piacon!

— Azt meg lecsapják legtöbbször — mondta Maczinger.

— No és? Az élet olyan, mint a spárka. Két vége van, s akár megfeszíted, akár görbén hagyod, egyik végétől eljutsz a másikra. Engem a halál sem ijeszt!

— Jól van! — Maczinger türelmetlen lett. Tudta, hogyha Viszoki belemérül a beszédbe, elfelejti, amit kért tőle.

— Minden úgy van jól, ahogy van! — kurjantotta a koldus.

— Az ördögöt! — Maczinger ököllel vágott a levegőbe. Viszoki szájtátva nézett rá. Akkor lelohadt. — Beszéltem arról a pénzről — mondta.

— Igaz is! — Viszoki vérekes szemét dörzsölgette. — Felöltöztetnéd az asszonyt?

— Fel?

— Magadnak? — nevetett gúnyosan a koldus.

— Te! — Maczinger erőtlen haraggal mellbelökte Viszokit.

— Csak úgy mondtam! — kuncogott a koldus. — A virág se csak a szárának szépül.

— Ne papolj örökké!

— Mennyit kívánsz?

— Tizenöt pengőt gondoltam.

— Tizenöt? — Viszoki elváltozott hangon ismételte. — Kinek van annyi?

— Kiszámítottam, hogy kevesebb nem elég.

— Tíz adok.

— Ráddül az ég, olyan fukar vagy!

— Na jó! Legyen tizenöt! De megnézhetem az asszonyt?

— Nem zárom dobozba!

Viszoki a szoba másik sarkába került, Maczinger háta mögé. Onnan vette elő a pénzt.

— Itt van! De több nincs! Spórolok én is! Üvegszemet akarok venni a nyanyám-nak! — Megveregette az asszonya hátát, s nevetett hozzá. Maczinger még akkor is ennek a nevetésnek hangja kísérté, amikor már a saját lakása ajtaját nyitotta.

Leült az asztalhoz, az asszony a tűzhely mellől figyelte. Maczinger kigurította tenyeréből a pénzdarabokat.

— Neked hoztam! Kiöltözhetel belőle. — Odafordult az asszonyhoz, váratlanul gyöngédséget érzett iránta. Nagyon mélyről azt súgta az ösztöne, hogy menjen oda hozzá, simogassa meg. De amikor mozdította a kezét, a kemény bőrt érezte a tenyerén, amit a reszelő nyele cserzett ilyen durvának.

— Kiöltözhetel — mondta mégegyszer, s nem mozdult az asztal mellől.

— Magának inkább köllene — monda az asszony.

— Ah! — Maczinger legyintett. — Asszony vagy, nem járhatsz így!

Hallgattak. Víz forrt a lángon, párás meleget terjesztett széjjel a szobában.

— Feküdnék — mondta Maczinger.

Az asszony odaperdült az ágyhoz, lendületesen felhajtotta a takarót. Maczinger a kinyújtott karjától derekáig ívelő mozdulatokat figyelte. De, mintha az ég határára nézett volna, úgy nem érzett semmi különöset.

Levetkőzött, lefeküdt. Reumától szaggyatott két karját összefonta a feje alatt.

— Nagy baj, ha szegény az ember — mondta hosszú hallgatás után.

— Csak enni legyen mit — válaszolt rá az asszony.

— Milyen ember volt a férjed? — kérdezte váratlanul Maczinger.

Az asszony közömbös hangon válaszolt.

— Nem is tudom. Olyan hamar elment.

— Meghalt. Ugye?

— Igen.

— Hát Viszoki? Igaz, hogy udvarolt neked?

— Rongyot válogattam neki. Onnan ismerem.

— Aha. — Elálmosodott. A szobameleg ráhúzódott a szemére.

Az asszony az asztal mellé telepedett. Ott feküdt előtte a szétszórt tizenöt pengő. Mintha szétdobált kavicszemeket nézett volna.

Hajnalban Viszokival találkozott Maczinger. A koldus részegen tántorgott hazafelé. Maczingernek keserű volt a szája, tagjaiban fáradtság nehezedett.

— Macikám! — kiáltott rá a koldus.

— Eridj haza! — mondta bosszusan Maczinger.

Viszoki közelebb jött.

— Nem lehet így élni, Macikám! — suttopta.

— Mit akarsz mást? — kérdezte Maczinger rekedten.

Továbbment.

— Minden évben hosszabb lesz ez az út — dörmögte magában. — Igaza lehet Viszokinak: nem lehet így élni!

Keskeny patakokban futott arcán a verejték. Kidöcögtek az első villamosok, álmos csörgéssel csattogtak. Maczinger szeme odatapadt a sárga járművek kerekére.

Nem lehet így élni! — gondolta folyton. Kocsma se volt nyitva, nem tudott szabadulni ettől a gondolattól.

Letért a járdáról, a sinek mellett baktatott. Egyszerre kibukkant mögötte a villamos. A vezető fékezett, idegesen verte a csengőt, mintha rángatták volna a kezét. Megálltak. Durva hangon szidalmazták Maczingert.

— Át akartam menni — mondta ő. Maga sem tudta biztosan, hogy a túlsó oldalra gondolt-e, vagy még messzebbre.

Elfutott előle a kocsí. Láthatta már a Haller piacot is. A bódékon kiakasztott viharlámpák lépésnyi köröket vetítettek a fakó sötétségbe.

Trópusi rapszódia

1.

Jaj, hogy tudsz mosolyogni!
oldott tekinteted
mint kagylóhéj kínálja
az igazgyöngyöket;
szemedből szomjúság kél,
csodálkozás, öröm,
s ha vágyamat a kedved
röptébe kötözöm,
egyszerre elmaradnak
hátam mögött a partok ...
Mondd, kedvesem, milyen
termőföldből szakaszod
az arcod mosolyát?
S mely égtájról hozod
a jószág anyamellén
táplált alázatot?

És milyen áramok
töltései szaladnak
hars szárnyain a benned
keringő dallamoknak? ...
Te minden sziklaköböl
kihámozod a szépet,
a hörgő zátonyfalnál
látod a menedéket;
s ha örvény tépi testem,
s a tenger háborog,
szemednek védett öble
küld értem csónakot ...
Mondd, mondd, milyen varázslat
lobogtat s lelkesít? —
Tárd fel nekem a lelked
rejtett térképeit.

2.

A lány a tengert nézi. Az arca fölragyog:
— Nincs ebben semmi rejtély vagy leplezett titok,
és nem is öncsalás, hogy szépre szomjazom, —
romlatlan életkedve az én varázslatom.
A képlet egyszerű, örök és ösztönös:
engem az önfeledt csodálkozás kötöz
a léthez ... Inni vágyom a fényt, mely melegít,
s izlelni az öröm telt csillagképeit;
oldódni hív a szél sodrásban, illatokban,
s ha vannak még csodák, azt mind hálómbe fogtam,
s a féltve-örzött zsákmányt úgy éltetem tovább,
hogy szétszórom a jókedv kavargó himporát.
A lét csak addig táplál, míg ámulni tudok:
elnézek százszor is egy hegyvonulatot,
egy szálló madarat vagy lengő pálmaágot,
mindig ugrásra-kész bennem az alázat;
s úgy ébredek, hogy harsány, szelekbe-bújtatott
kacajjal átkarolnám a felkelő Napot ...
Láttál már párafüggönyt, amikor kora reggel
áttűzdeli a fény égő parázs-szemekkel,
s lángot vet a pufók kis gomolyfelhők bokra? —
Akárha cseppfolyós, izzó arany csorogna
a felhők perselyéből! ... S aztán szétfut a fény
a parton, tengeren, az emberek szemén ...

Ez az, mi engem éltet! Az áttetsző egek
naponta friss örömmel s vágyakkal töltenek,
és pezsgő szomjúsággal! . . .

Elhallgat. Rám nevet.

Még suttog valamit. Remeg kis angyal-álla.
A szél hajába tűz egy pergő levelet,
s a szépség védjegyét rajzolja homlokára.

3.

A bánatot te sose látod?
Nincs néha sötét látomásod
a halálról, a félelemről,
a mocsokról, mely szembefröcsköl,
a rosszról, melynek csemetéit
az önzés ujjai becézik?
Nem hallod, hogyan csörgedeznek
búvópatakjai a szennynek?
És sose álltál szárnysegetten
a bennünk habzó fürtelemben?

4.

— Tudom, van fájdalom és gond, mely beletép
gyorslábú perceink szép bolyhos köntösébe,
s van pusztulást-hozó zátony, tengerfenék,
az életkedvemet nem vetkezem le mégse!
Az álszenteskedők ígét megvetem:
nem kell a szenvedés, hogy megszépítse lelkünk!
S egy percig sem hiszem, hogy kín és gyötrem,
s vezeklés átka kell, azért mert megszülettünk.
A tisztulás legyen gyengédebb folýamat.
Nem kell hozzá a tűz, s a korbács-szíjak éle,
oldódjanak a mérgek, hogy felszívódjanak
a gyógyító mosoly romlatlan szövetébe.

5.

Az érvek hűvös mértanánál
egy kortynyi jóság többet ér;
mindig a boldog percre vártál,
amelybe minden belefér:
az öröm szívós bölcsesége,
a vágy, mely biztos célt mutat,
s elvisz a forrás küszöbére,
hogy olthasd szomjúságodat.

S most itt a perc! Oldódj a fényben,
mely átkarolja testedet,
mint kertész, aki tettekre készen
egy bolygót birtokába vett,
s a szél lovával szánt, s vetését
szív-melegével fürdeti,
hogy kisarjadjanak a szépség
örömmel-árnyas berkei.

6.

— Figyeld a párhetes gügyögő csecsemőt,
kit anyja karján tartva megszoogat, mielőtt
gyékény-ágyára tenné, hogy mély álomba hullva
átválthasson az ösztön-csítított nyugalomba:
hát látod ez a szép! Az örök bódulat,
a tárt madonna-mell, mely boldoggá avat
egy csöppnyi életet! . . . Így melegít a fény,
ha túllép győztesen ön-lángja búvkörén,
és saját lényegét már-már végképp feladva
osztódik lét-teremtő, nap-álmú sugarakra.
Itt erre tanít minden! A bőség mosolyát
villantják rád az erdők, a mangók, papayák;
nézd ezt a kecsességet, ahogy a pálma ága
hajlong: nincs színlelt benne és nincsen hiúsága;
az adakozás méze csorog a sok virágról,
szín, illat, lobogás! S nézd, mennyi, mennyi mámor,
ahogy az ízelt-lábú dongók és darazsak
széthordják a szikrázó virágpor-parazsat
a rétről a berekbe, az erdőről a rétre . . .
Hol van a teljesség, ha ez csak magvetése?

7.

Ilyen idilli percem
sem mindennap terem:
keblére-hajtott fejjel
fekszem a fövényen;
s mélyen magamba szívom,
mint tág varázslatot,
a teste vánkosáról
fölszálló illatot.

A lány tovább beszél, miközben játszadozva
hajának tincseit illeszti homlokomra:
— Nem szándékos e játék, inkább csak ösztönös,
akár a sejtelem, mely sorsodhoz kötöz,
s a vágy, ha felkavar és karjaidba kerget,
s legbensőbb lényemig lenyúlva megremegett;
mint most, hogy rámhajolsz, s szemed szemembe hullva
nem tudjuk, honnan árad e vonzás mosolyunkba,
s csak nézzük, nézzük egymást, mint akik fészket raknak
a múltó percek lombján egy örök pillanatnak.
Megáradt bennünk minden... Ne várjuk meg az estét?
Megnéznéd, milyenek a fidzsi-naplementék,
s az éjszakát, amint váratlan ráncszakad,
s mohón karjába tépi a szédült árnyakat.

Páfránybokrok között
fekszünk a part fölött,
lassan leszáll a Nap,
búcsúra-kész mosollyal,
a kis sziget heves
vörösbe öltözött,
s lángot vet átellenben
a kék Viti-hegyoldal.
Nyílt arcán most vidám
sugárnyaláb virít,
s úgy beszél, minthacsak
egy életrekelt hellén
istennő mondaná
időtlen álmait
s egyszerű formanyelvén.
egyformán bonyolult

— Az árnyak összebújnak és meglapul körülünk
a táj, a messzeség, a part, ahonnan jöttünk;
nem látom Suva strandját, s oly jót tesz a szememnek,
hogy kinn a tengeren csak fényjelek remegnek.
Lámpák vagy csillagok? Vagy csak a képzelet
dajkál a messzeségben hunyorgó fényeket? —
Nézd, elmerült a város! Nincs háza, temploma,
nincs rezidens körülünk, se rezidencia,
se vám, se emberhajsz! se lompos gyűlölet!
s nem veszem tudomásul a küldetésüket:
a k u l t ú r m i s s z i ó t, amelynek ürügyén

jól megtanult zsarolni a sok-sok jövevény,
és lopni, csalni, ütni!...

Most minden leszakadt.

Itt nincsen gyarmattartó és nincsenek v a d a k !
Egyetlen valóság van: e csöpp korall-sziget,
s két test, mely egymást-tartva virraszt a part felett; —
ránkhull a kormos éj, s most nem azon tűnődöm,
hogy fehérebb a tested, s nekem barnább a bőröm:
oly egyformák vagyunk, s egy vágy szülöttei,
mint két kis iker-hullám, mely egymást kergeti,
s nem kegyet gyakorolsz, ha csendben rámfonódva
csókot lehelsz a számra, szememre, homlokomra,
s mélyen magadba szívod a testem illatát,
míg átáramlik rajtad a létező világ; —
forrás vagyok, amelyből öröm és fény fakad,
s te lehajolsz fölébem, hogy megitassalak.

Ferenczy Béni rajza

Ki búcsúztatja el a horgászt?

Fekete András, a művelődési otthon horgász szakkörének titkára, könnyű készségre való golyócskákat terelgetett az asztalon. A pici ólmokat csomóba igazította és keményen végignézett a jelenlévőkön.

— Azért kértelek ide benneteket, hogy megbeszéljük, mit tegyünk Feri bácsi temetésén?

— Szegény öreg!

— Lám, lám, csak meghalunk mindnyájan.

Dányi Béla, a gépgyár marósa egyikről a másikra nézett.

— Melyik Feri bácsién? — hangja érdes volt, mint a vasreszelék. Csodálkozva fordultak feléje. Lehajtotta fejét.

— Csonka Feri bácsién — szánta meg Godó Gergely, a Horgász Újság helyi megbízottja, aki vidéki tudósító és lapterjesztő volt egyszemélyben.

— Ne beszélj! — A nád felett száll így a kiáltás, hogy „megvan!” A titkár a fejét csóválta. Dányi érezte az asztallap poros, öreg szagát.

— Bizony, a Feri bácsién. A múlt héten még együtt szedtünk kishalat a kövesnél.

— A múlt héten? Én meg lótetűt, szerdán! Várj csak, nem is szerdán, hanem csütörtökön. Péter bácsi, te még utánam is szóltál, hogy siessek, mert éhesek a harcsák, mazsolára.

Valaki kuncogni akart, de idétlen, vinnyogó hang lett belőle.

— Barátom, úgy ásott, mint a kubikos. Így ni, balkézre.

A titkár kopogott az asztalon, a tagok maguk elé bámultak; lassan Dányinak is elkomorodott az arca.

Galamb szállt az ablakpárkányra, topogott kicsit a bádagon, aztán ijedten lebukott.

— Tehát, mit csináljunk, erről van szó.

— Posta volt, gyűrűs.

— Elkísérjük, szegényt.

— Az a legkevesebb — mondta a titkár. — De ezzel még nincs elintézve a dolog. Nézzétek, megmondom őszintén, nekem szóltak, kérdezték, hogy a horgászok elbúcsúztatják-e?

Godóra nézett, aki hirtelen olyan lett, mint a kishal, amikor süllőt érez.

— Tisztelet az elhunyt emlékének, de miért kellene külön búcsúztatni a horgászoktól? Azért, mert valaki kérdezte? Ki kérdezte? Megemlékezhetünk mi másképp is. Mit csinál akkor az üzemi bizottság?

Fekete András magyarázni kezdte, hogy Gulyás elvtárs készül a beszédre, de a horgászoknak is kell valamit csinálniuk, várják, nem véletlenül szóltak. Godó állta a tekintetét, sőt, az asztal fölé hajolva kimondta:

— Egyszerű és logikus: Gulyás elvtárs az üzemi bizottság nevében, a mi titkárunk meg a horgászok nevében.

A tagok helyeseltek, s közben mellükkel, könyökükkel ránehezedtek az asztalra. A titkár csendet intett.

— Várjatok, még nem fejeztem be. Feri bácsi nem volt szövetségi tag.

A bejelentést pillanatnyi csend követte. Aztán Godó alatt megreccsent a szék.

— Az nem számít ilyenkor. Horgász volt, vagy nem volt horgász?
— Miért ne számítana? Hogy álljak én oda a szövetség nevében, amikor nem volt tag? Hanem mondanék valamit: ő írta a legjobb cikkeket.

— Csakugyan! — kiáltotta Dányi. — Micsoda meséket tudott kanyarítani. Emlékeztek a tihanyi esetre? Arra, amikor a harcsa bevontatta a csónakot a Balaton közepébe? Úgy izgultam, mintha engem vinne a bestia.

Godó megjegyezte, hogy ő már megírt egy nekrológot, elküldte a helyi lapnak, meg a Horgász Újságnak is.

— Mégpedig nagyon szép nekrológot — sietett bizonyítani Péter bácsi, akinek Godó lány volt a kontírozó könyvelője. — Kéziratban olvastam; lehet, hogy azért tetszett annyira, mert egykori pajtásom volt szegény Feri. de megkönnyeztem azt a nekrológot. Szerintem az egy kitűnő alkotás, író nem ír különbet.

— A művelődési ház faliújságjára is írtam cikket. Két oldalasat. mint a hátizsák kalandomról.

— Csakugyan, megveszed a hátizsákomat? — kérdezte az ablaknál ülő sovány horgász.

— Meg. Az acélnyéllel együtt majd elintézzük.

A titkár felvonta szemöldökét. De a többiek már mind csak arra gondoltak, hogy az acélnyél milyen szépen remeg a Dunán, ha kapás van.

Péter bácsi a homlokát törülgette.

— Nekem ott tetszett a legjobban, amikor azt írod: „...és nem nézi már többé a tükröző vízen a könnyű nylon úszó bukdácsolását.”

A titkár mutatóujjával megcélozta Godót.

— Akkor felolvasod a nekrológot. Készülnöd se kell.

Jó a cikk, azt elismerte Godó Gergely is, de azért nem temetőbe való, szónoklásra, meg aztán mindig viszolygott az ilyesmitől, nem ment a rokonai temetésére sem. Feri bácsiról különben is az a véleménye, ha már mindenképpen meg kell mondania, hogy keszeghorgász volt az öreg.

— Az most nem tartozik ide — intették le többen is —, végeredményben ki állíthatja magáról, hogy abszolút harcsa-horgász vagy süllő-horgász.

Dányi kajánul pislogott jobbra-balra és mesélni kezdett.

— Egyszer Fonyódon megyek a stégre. „Fogtál-e valamit, Gergely?” „Jó hogy jössz, elfogyott a cigarettám.” „Itt van, gyűjts rá! De hol a hal?” „Éjjel erősen fújt a szél, felhősödött”. „Mutasd már azt a harcsát, hány kilós?” „Még hajnalban is fújt”. „A hal, Gergely, hol a hal?” „Csak fújt, fújt, hajtogatta a nádat, azt hittem, sose áll el...”

— Gyerekek, ne tréfálgatok — mondta Péter bácsi —, az a nekrológ mindent elmond, olvassátok el, mindjárt nem beszéltek így.

Felállt, egészen eltakarta Godót. Dányi ránézett.

— Azt állítod, gyerekkori pajtása voltál Feri bácsinak?

— Mi az, hogy állítom? Együtt jártunk iskolába. Kikérem magamnak.

— Akkor megtartod a beszédet.

Péter bácsi elsápadt, aztán vörös lett és dadogni kezdett, köszöni a bizalmat, de nem tudja elvállalni; egy évvel ezelőtt, míg az a szédülés nem érte, szívesen megtette volna, tiszteletből, barátságból, bár volt idő, amikor húsz évig nem tudtak egymásról, azt a gyerekkori pajtasságot nem kell olyan komolyan venni, huszonöt év is elmúlt, hogy nem találkoztak; meleg is van...

— Szerintem mindenképpen a titkárnak kell megcsinálnia — mondta Godó. — Miért lettél titkár? Tudhattad, hogy a funkcióval kötelezettségek is járnak.

Fekete András mély lélegzettel nyugtatta magát.

— Mondom, ha szövetségi tag lenne, nemcsak ilyen bejáró, kocahorgász... Az úristenit, nem akartam bántani, na!... Szóval, ha szövetségi tag lett volna, meg sem emliteném a dolgot, de így milyen jogcímen?

Godó gúnyosan magyarázta, hogy nem a jogcímet kell nézni, az élet szabja meg, mit tegyünk. Erősen tagolva beszélt, s a mondatok végén az asztalra kopantotta a pontot.

A tagok mind felzúdultak. Nagyon igaz! A titkár ne a paragrafust nézze, hanem az életet, az emberséget. Ők is kopogtak az asztalon.

De hiába, csak abban tudtak megegyezni, hogy akár hivatalból, akár emberségből, meg kell tenniük, amit elvárnak tőlük.

Valaki megkérdezte, ki megy süllőzni az akadóhoz. Erre többen is elmondták, hová készülnek, hol voltak legutóbb.

A titkár felállt.

— Horgásztársak, sporttársak! Én Péter bácsira szavazok. Hogy jön ahhoz egy fiatalember? Akár én, akár más? Mit szólnának az emberek? Mit szólna a felesége?

Néhányan kuncogtak:

— Horgásztársak, sporttársak figyelem, a titkár beszél!

De a titkár nem beszélt többet.

— A felesége megérti, hogy én nem tehetem — tárta szét a karját Péter bácsi. — Nem tudom megtenni. Ő nagyon megértő, mindig is az volt. Amikor elmentem az egyetemre, azt mondta: „Menjen, Péter, magának az a hivatása, hogy menjen, nekem meg az, hogy ezt megértsem.” FERI csak azután kezdett udvarolni neki. Szegény Ferkó, hogy járta a csárdást. Micsoda bálók voltak azok! Senki se tudta nála jobban cifrázni.

Mindenki arra gondolt, hogy FERI bácsi száztíz kilós ember volt, ők ilyenek ismerték mindig, de nem nevettek, csak néztek maguk elé, csodavárón...

A nagy csendet a pénztáros törte meg, amikor megjegyezte, hogy koszorú is kell. No, erről nyugodtan lehetett beszélni. És hátha történik közben valami. A titkár abban reménykedett, hogy Péter bácsi szíve meglágyul — beszélgetni kellene még az emlékekről — Péter bácsi meg azt várta, hogy rosszullét fogja el és akkor nem kell magyarázkodnia. De hiába gondolt hajszálra, békára, légyre, dögpre, mégcsak el se sápadt. Godó volt a legbiztosabb a dolgában. Holnap elutazik, lakodalomba megy a feleségével, délután már az ajándékot is megvették.

No, de a koszorú. Mi legyen ráírva?

Marjai Sándor gimnáziumi tanár — akit rendkívül tiszteltek, mert két éve négy kiló tíz dekás pontyot fogott — javasolta, hogy valami stílusos idézetet keressenek.

— Nincs alkalmas vers — mondta Godó —, már kerestem. Pályázatot kellene hirdetni a helyi költők között; írjanak verset horgász temetésre, esküvőre... Mit szólnátok például ahhoz a latin idézethez, hogy „Non omnis moriaris.”

„Non omnis moriar!” — kiáltott fel Péter bácsi és büszkén simogatta kabátja hajtókáját. — Nem lehet meghamisítani egy idézetet.

— De úgy meg nem jó. „Nem halok meg teljesen”. Szamárság! Mi üzenünk a szalagon, nem ő, igaz? Egyébként mondják meg mások is, mi a véleményünk. Mondják meg, ő üzen-e nekünk, vagy mi üzenünk neki?

— Üzenhetnek már annak! — legyintett Dányi.

— Micsoda hang ez már megint? Vedd tudomásul, hogy amíg én vagyok itt a titkár, addig senki nem beszélhet így.

A sovány horgász az ablak mellett feláll.

— Üzenin latinul egy lakatosnak, ki hallott ilyent? Nem volt ő pap. Már megbocsáss, meg te is tanár úr, de ez enyhén szólva marhaság. Latinul üzenni egy lakatosnak, egy horgásznak? Megbocsássatok!...

— Akkor nem érdekel az egész, csináljatok, amit akartok. — Marjainak meggyőződése, hogy ennél jobb idézetet nem találnak, ha reggelig keresnek, akkor sem.

— Hülyék! — morogja egy hang a sarokból.

Péter bácsi előveszi zsebkendőjét, körülményesen széthajtogatja és hangozan fújni kezdi az orrát.

— Szegény Ferkó!... Ha hallaná!... Fiúk, engem a viláért ne búcsúztassatok, ha leteszem a kanalat. Szeretlek benneteket, de ne búcsúztassatok. Megfordulnék a síromban...

— Rendben van, legyen magyar nyelvű a szöveg. — Godónak még sok az elintéznivalója az utazás előtt.

Dányi, aki közben az ablakhoz sétált, félfenékkal felül a párkányra.

— Ha már nekünk kell üzenni, akkor üzenjünk magyarul. Legyen az, hogy „Üdvözlnek horgász barátaid!”

— Miért nem mindjárt „Gratulálnak hülye barátaid!” — förmed rá a titkár. — Bejön, azt se tudja, miről van szó és ajánlgat itt mindenféle hülyeséget. Add vissza a szákomat inkább!

Godó gyorsan megígéri, hogy odaadja a szákját.

A halszemű horgász, aki eddig a közös felkiáltásokban se vett részt, odahajol a sovány horgászhoz.

— Mi lesz, adod azt a peremorsót két piroshasúért vagy nem?

— Jól van, no!... Egész este itt duruzsol a fülemben.

— Nem bánom, mi lesz a szöveg — mondja a pénztáros —, írhattok akár kinaiaul is, engem az érdekel, hogy mindenki fizesse be a részét. Megrendelem a koszorút, de össze kell szednem az árát. Telefonon beszéltem a gazdasági előadóval, megkérdeztem, hogy vehetek-e koszorút a szövetség terhére. Nem lehet, mert nem tag.

— Úgy van, nem tag. — A titkár újra összeteregeti az ólomgolyókat. — Ahogy megmondtam. Az a fontos, hogy valaki tagja-e a szövetségnek vagy nem.

— Micsoda dolog ez? — ugrik fel Péter bácsi. — Meghal egy horgász, és a szövetség nem hajlandó kifizetni a koszorút. Hallatlan! Nem azért mondom, szívesen adok tíz-húsz forintot, ötvenet, százat is, ha ilyen ügyről van szó, de ezzel a bürokratikus szemlélettel nem értek egyet. Felháborító! Hát hol az emberi méltóság?

Valaki vízéért szalad.

A titkár folyóiratokkal csapkodja az asztalt — az ólomgolyók mind szét-szaladnak —, végül ökölrel is odavág.

— Fiúk, hát való ez?... Holnapután temetik Feri bácsit...

De hiába, már mindenki kifelé figyel.

— Ez ám a hal! — kiáltja valaki. — Hány kilós?

Az udvari ajtót élesen nyikorgatja a légvonat.

Majd felordít egy gyerek is:

— Nézd, az anyját, hisz ez él!

Pál József

Halott fenyő a Goldeck oldalán

*Harminc évig sugdosott lombjába a szél
S egy óvatlan percben földre teperte
Lihegő birkózással gyűrte le maga alá
Hiába küzdött vergődött — már csak az életért*

*Gyilkosság — Gyilkosság — kiabáltak a madarak
Megölte akit eddig csak cirógatott*

*S most itt fekszik meggyalázott leányként
És szemérmetlenül kitakarva gyökér-öle*

Spittal / am Drau, 1962. július

Az öreg Gasthausban

*Az öreg Gasthausban ma délután
Parasztzalonnát ettünk barnakenyérrel
A Grossmutti bajor sört tett élénk
S a szoba falán galócafejek vigyorogtak
Illőn megcsodáltam valamennyit
Az egyik alá ez volt pingálva Petri heil
Merthogy Péter is halász volt
Karcsi Amerikáról mesélt
Az üzembről ahol tíz éve dolgozik
És hazámról kinti hírek alapján
Én hallgattam pedig várták hogy vitázom
De a kenyér barna volt mint aranyló fényben a vállad
És a sör akár a hajad színe
Mikor eljöttünk darabka kenyeret rejtettem el
Hazáig nézegettem a fenyők alatt*

Spittal / am Drau, 1962. július

Panteista gerlék burukkoltak

*Egy hajnalon, midőn a füvek ásitó selymén
még az éj opálos harmata csillogott,
a patakra menve, végig az ezüstiúde kelmén
lábam sötét, sebzettzöld nyomokat hagyott.*

*Az idő meghalt. S mintha végleg feledve is volna,
meg-megálltam én és megcsodáltam nem egy
örüllila szirmú virágot, amint elomolva
lélegzett és tárulkozott a fénybe fel,*

*hol a panteista gerlék burukkolva feleltek
társaiknak, míg az aranyhíd elszakadt
s a Tűzarcúra tátogattak fel a lila kelyhek,
tátogatva lehelték szét illatukat.*

*A kakukfüvek is. A füttye épp hogy ide érzett
a vonatnak. Messze, az erdőn túl loholt
s bár e hangtól a burukkolós csend gyolcsa bevérzett,
mit bánta ezt? Vonat volt, és így hagyta ott.*

*Az erdő felneszelt. Ott látott engem, ismeretlen,
de nem borzolódtott lombja közt félelem,
gyantát és évgyűrűket érlelt bölcsen — s ág ha rebhent,
csak madár szállt, de az se törődött velem.*

*A hegyek se s hiába feszült meg felhőből kantár,
ágaskodtak azért a magas égre fel
merész, gótikus ugrással és a sziklafejük már
behavazva veszett a felső kékbe el.*

*Az idő meghalt. S mintha végleg feledve is volna,
felhőkantár és az aranyhíd elszakadt.
Patak, virágok és fenyők a fényben elolmolva
lehelték arcomba ámbrás illatukat.*

*S a panteista gerlék hangja épp hogy csak felérzett
mégegyszer. Ágtól levélíg úgy osont.
S ahogy a csend gyolcsa már e hangtól is bevérzett,
szám önkéntelenül jó reggelt mormogott.*

Spittal / am Drau, 1962. július

Angyal Endre

Utijegyzetek Ausztriából

Bécsen át Grácig

Évekkel ezelőtt egy közlekedési cikket olvastam egy svájci lapban. Franciaország, Svájc és Ausztria vasúti összeköttetésének megjavításáról volt benne szó, s a többek között arról, hogy rövidesen megindul a *Wiener Walzer*, az új, nemzetközi expresszvonat Bécs és Basel közt. Kissé nosztalgikus hangulatban olvastam a cikket, hiszen gyerekkoromban jól ismertem Ausztriát. Irigykedéssel gondoltam a vonat utasaira, csak arra nem gondoltam, hogy 1962. június 1-én már én is ezek között az utasok közt leszek, s ekkor a „bécsi keringőről” elnevezett expressz már Bukarestig fog közlekedni...

Nincs abban semmi meglepő, hogy nem én voltam az egyetlen utas, sőt a budapesti Keleti pályaudvaron eléggé sokan várták a Románia felől befutó vonatot. Örülni kell annak, hogy egy bécs—budapesti utazás ma már nem tartozik a lehetetlenségek közé, s hogy megint egyre inkább természetessé válik az az állapot, hogy az ember a Keletin felül a bécsi gyorsra. Legfeljebb csak az furcsa, de ennek a vasutas-logika a megmondhatója: miért indul a bécsi gyors a *Keleti*, a debreceni pedig a *Nyugati* pályaudvarról?

Az utasok nemcsak Ausztria, hanem Svájc felé is tartanak, hisz a pullmann-kocsinak, amelybe szállók, két végállomása van, Bukarest és Basel. Két asszony ül a fülkében: az egyik Lausanneban élő orvos-feleség leányát megy meglátogatni, a másik idősebb palóc falusi néni, akinek életében talán ez az első külföldi útja. Két fiát keresi fel Luzernben (a helynevet persze magyarosan, az írásmód szerinti ejti ki). Hosszú út vár rájuk: én azonban körülbelül négy és fél óra múlva már elértem első célomhoz: Bécsbe.

A vám- és útlelvizsgálat mind magyar, mind osztrák részről gyors és udvarias. Hegyeshalmon alig félórát áll a vonat, s nemsokára már Ausztria földjén robogunk. Szónoki túlzás nélkül állíthatom: nagy pillanatok ezek! Huszonhárom éve nem jártam Ausztriában, abban az országban, amelyhez annyi gyermekkori emlék, sőt családi hagyomány fűz. Nagykanizsai kisdíák-koromban édesanyámmal gyakran Bécsen át utaztunk Pozsonyba, nagyszüleimhez, s voltak évek, amikor elmondhattam: Bécs-et jobban ismerem, mind Budapestet. Igazán persze csak most *ismertem meg*. Érett fejjel többet tapasztal az ember, világosabban lát sok mindent.

Brucktól, az első osztrák állomástól Bécsig még nem a jellegzetes osztrák hegyvidéki táj kíséri utunkat, de a látvány itt is kellemes, megnyugtató: jól megművelt földek, dombvonulatok, a távolban már magasabb hegyek, közben gondozott, izléssel épített faluk, városkák. Utunk utolsó félórájában már Nagy-Bécs területén robogunk. A vonat nem az Ostbahnhofra fut be, hanem megkerüli az osztrák főváros dél-délnyugati külvárosait, villanegyedeit, és így ér be a Westbahnhofra, a mai Bécsnek újonnan épült, nagy központi pályaudvarára. Szépek és jellegzetesek ezek a bécsi villanegyedek. Az irodalom ismerője rögtön arra gondol: itt játszódnak Robert Musil, a nagy osztrák regényíró főművének (*Der Mann ohne Eigenschaft*) — Egy ember, akinek nincsenek tulajdonságai) jelenetei. Egy pillanatra felvillan a schönbrunni kastély, s máris a Westbahnhof vágányrengetegében zakatolunk.

Megilletődötten, sőt megrendülten lépek évtizedek után megint az osztrák főváros földjére. A pályaudvaron nagy sürgés-forgás. A tolongásban nem sikerül találkoznom Frau von Eckhardt-tal, a szlavista asszistensnővel, aki az egyetem részéről várt engem. Magamnak kell szobát keresnem, s ez bizony Bécsben is eléggé nehéz dolog. Végül, a forgalmi iroda révén, szerzek egy címet, Bécs III. kerületében, és a Stadtbahn-nal, a bécsi földalattival, elindulok a Hotel Urania felé. Lefoglalom a szobát,

megvacsorázom, s a szinte téliesen hűvösre fordult júniusi estében még jó egy órát bolyongok a Landstrasse-negyed utcáin. (Érdekes dolog: ide gyermek- és diákkori utaimon sosem jutottam el!) Az utcák itt már csendesek, ide nem ér el a nagyváros fő útvonalainak rohanó, robogó forgalma, az egymás után siető autók olykor meg-megtorpanó irama. Különben azonban ez a nagy, szinte már nyugtalanító forgalom az első élmény, amelyet az ember Bécsben szerezhet.

Másnap reggel, az egyetemen sikerül megtalálnom Frau von Eckhardt-ot. Délután várost és kiállítását nézünk, közben egy látogatás is van a műsoron. a Halusa-családnál, ahová debreceni barátom, az esztétikus és művészettörténész Tóth Ervin ajánlott be. Bécsbe azonban úgys visszatérek, Grác és Innsbruck után, ezért a részletesebb beszámoló hadd maradjon későbbre. Most **csak egy általános benyomás:** 1937-ben, a Dollfuss-Schuschnigg-féle „keresztény rendi” **faszizmus** utolsó, és 1938-ban, a hitleri „Anschluss” első évében — ekkor voltam utoljára Bécsben! — a város komor, szomorú, valósággal kihalt benyomást tett. Érezhető volt, hogy az osztrák főváros népe egyik uralmi formával sem azonosítja magát. Ma, a mai Bécsben sokkal jobb közérzetet tapasztal a látogató. Az emberek felszabadultabbak, az élet lüktet, s bár a háborús események komolysága nyomán megsemmisült az osztrák „slamposság” — a mai osztrák nép pontos és precíz —, de megmaradt szerencséje a híres „kedélyesség”. Ezt a kissé „amerikanizálódott” felszín alatt is egy-kettőre észrevenni.

Bécsben alig másfél napot töltöttem, s 3-án, vasárnap, már indultam tovább Grác felé, ahol 5-én előadást kellett tartanom. Meghatódottságom most még jobban fokozódott, hiszen utoljára 1929-ben utaztam ezen a vonalon! A Semmering táján meghorhantak a gyerekkori emlékek. Itt, Breitensteinben töltöttem 1928-ban és 1929-ben, gyermekbetegségek után, a telet, s talán megint nem túlzok, ha azt mondom: minden hegyvonulatot ismertem. Akkor pedig lassú, gőzmozdonyos személyvonaton pöfögtünk át a hegyek közt: most elektromos mozdony röpíti a gyorsot, s a Semmering élménye elrohan egy félóra alatt.

Csodálatos teljesítménye volt az osztrák technikának a körülbelül száztfiz évvel ezelőtt épített Semmering-vasút, a Föld első magashegyi vasútvonala. A viaduktok, alagútok, serpentinek egymásutánja nemcsak műszaki alkotás, hanem esztétikai szépséget nyújtó látvány is. Bár az emlékezés könnyei szorongatnak, ki-kitekintek a tájra. Minden a „helyén van”: Gloggnitz állomása mögött a hegy, amelynek láttára még az is eszembe jut, amit édesanyám első semmeringi utunk alkalmával itt mondott, a klamm-schottwieni középkori várrom, Maria-Schutz búcsújáró-temploma a Sonnenwendstein lábánál, a fantasztikus nevű Weinzettlwand és Polleroswand, aztán a felejthetetlen Breitenstein, a Weisses Kreuz üdülőjével, az Adlitzgrabennal és a Wolfbergskogl hegycsúcsával, s végül maga a Semmering: villáival, szállóival, park-erdejével.

Harminchárom év után megint Grácban! A pályaudvarra és környékére nem ismerem rá: a háborús bombázások után itt minden újjáépült. Ismeretlenek azok a parkok, villanegyedek is, amelyeken át az autó a Park-Hotelbe visz. Itt szerzett nekem szállást Schelesniker doktor, vendéglátómnak, Matl professzornak tanársegéde. Félig-meddig ez is villanegyed, a Sankt Leonhard-városrészt, közel az egyetemhez, de a belvároshoz is.

Június van, hosszúak az esték, így hát én is még napvilágnál indulok sétára, hogy föllevenítsem a gyermekkori gráci emlékeket. Rátalállok a Steirischer Hof szállójára, ahol 1929 egy dermesztő februári napján — útban a Semmering és Nagykanizsa közt — édesanyámmal laktunk, rátalállok a kávéházra is, ahol uzsonnáztunk. Akkor csak egy délutánt és egy éjszakát töltöttünk itt, mégis, egyre több részlet világosodik meg emlékezetemben. Már mint tizennégy éves kislánynak nagyon tetszett Grác, s örülök, hogy véleményemet most sem kell korrigálnom.

Gracnak valami egészen sajátos varázsa van, szinte már „pannóniai” hangulata. Nem csoda: ez az összefüggő német nyelvterület legdélekeletibb városa: nem messze innen már a magyar és délszláv vidék kezdődik. Grác kapu Délkelet-Európa felé: nem sokára négyszáz éves egyetemén magyar és délszláv tudósok és írók jártak, akár mint tanárok, akár mint hallgatók: Pázmány Pétertől Ivo Andrićig. A város

architektúrája is rokon dunántúli városok kései reneszánsz vagy korai barokk emlékeivel. sőt, az egyik épület reneszánsz ikerablakai a kecskeméti református templom XVII. századi tornyára emlékeztetnek! Szerette ezt a várost Ady Endre is: több szép versét itt írta.

Josef Matl professzor, a szlavisztika egyetemi tanára, akivel másnap tanszékén találkozom, tudatosan ápolni és elmélyíteni akarja ezt a kapcsolatot. Azok közé a szerencsére nagyszámú osztrák értelmiségiek közé tartozik, akik komolyan veszik Ausztria semlegességének fogalmát és az ebből adódó kötelességeket. Személy szerint konzervatív érzelmű tudós: nem titkolja, hogy a népi demokráciák felfogásával sokban nem ért egyet. Mégis: állandóan hangoztatja, hogy a tudományos nexusokat, szellemi kapcsolatokat ápolni kell. Tanszékén már szovjet tudósok is tartottak előadást, s az első magyar vendég-előadó sem én voltam. hanem egy-két évvel előttem Moór Elemér professzor, a kitűnő szegedi nyelvész. Matl ismételten járt Magyarországon is, legutoljára 1959 telén Budapesten. Művei között mutatott egy lírai hangulatú útleírást a huszas évek végéről, a magyar Alföldről. Néhány héttel érkezésem előtt pedig nem kisebb nagyság látogatta meg Grácban Matl professzort, mint régi jóbarátja, Miroslav Krleža! Egy gráci kiadónál most készül a nagy horvát író műveinek hétkötetes németnyelvű válogatása.

Az egyetem egyik melléképületében, kétszázéves finom barokk palotában van Matl tanszéke, az Institut für Slawistik. A hely kissé szűk, de a könyvtár szép és gazdag, s az elvégzett tudományos munka értékes, főleg az orosz és délszláv filológia területén. Összefügg az intézettel a Dolmetscher-Institut (tolmács-intézet) is, ahol nemcsak a szláv, hanem a keleti nyelveket, sőt a magyart is tanítják. Johann Andritsch középiskolai tanár, elnémetesedett délszláv telepések sarja, aki jól tud magyarul is, tanítja nyelvünket. Nemrég egy kis antológiát adott ki a magyar szellemi életről német nyelven. A vállalkozást dicsérni lehet, azt azonban nem, hogy Andritsch jórészt csak prózát közölt, s a régebbi és újabb magyar költészet majdnem teljesen kimaradt. Azt sem tudom, hogy a XX. század egyik legrepresentatívabb magyar gondolkodója éppen Kornis Gyula volna-e... Ezt a véleményemet Andritschnak magának is elmondtam: nem tagadta, hogy igazam van.

Említenem kell még az archeológia professzornőjét, Erna Diez-et, aki Kassán született, és kitűnően beszél magyarul, vagy az igen rokonszenves Heinrich Gerhard Franz professzort, a művészettörténet tanárát. Franz német ember, Drezdában született, sokáig a mainzi egyetem tanára volt, de elfogadta a gráci egyetem meghívását, mert érdekli a dunavölgyi népek művészete. Tavalyelőtt Csehszlovákiában járt, most a Német Demokratikus Köztársaságban ad ki könyvet a cseh barokról, s szeretne hozzánk is eljutni.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy Matl és Franz professzorok nyugat-németországi kollégákkal is tartanak fenn kapcsolatot, az ott megjelenő, Kelet- és Délkelet-Európával foglalkozó folyóiratok számára is dolgoznak. Nem szabad ezt a kérdést elfogultan szemlélünk, s főleg az olyan zszurnalisztikai felületességű bűvészmutatványoktól kell óvakodnunk, mint amilyen Komlós János cikksorozata volt a *Magyar Nemzetben*, ahol szinte valamennyi osztrák és nyugatnémet szlavista mint az „imperializmus élharcosa” szerepelt. Megérkezésemkor Matl professzor már tudott erről a cikksorozatról. Őt, akit nemcsak Budapesten, hanem Moszkvában és Szófiában is szeretettel fogadtak a kollégák, fájdalmasan érintették Komlós vádaskodásai. Pedig akár Matl, akár Franzot, akár a szintén „aposztrofált” göttingai Maximilian Braun professzort tekintjük: tudományos tárgyilagosságukhoz, emberi becsületességükhöz nem férhet kétség.

Persze, Ausztriában sem mindenki ilyen. A sajtó egyrészében — főleg a szociáldemokrata lapokban és a bécsi „bulvársajtóban” — nem hiányoznak a kimondottan rosszindulatú írások. A gráci szociáldemokrata *Neue Zeit* külön „rovatot” tart fenn e célra. Éppen azokban a napokban, amikor Grácban jártam, s amikor a budapesti művészettörténész, Rados professzor is tartott ott előadást, azon elmélkedett a szociáldemokrata lap, hogy „nincs értelme a Kelettel való kulturális kapcsolatoknak”, hiszen „a vasfüggöny mögött haldoklik a tudomány és a művészet.” Sajnos, a kisembe-

rek egyrészét befolyásolja ez a propaganda, ezért kétszeresen fontos volna a tárgyilagossá gondolkodású osztrák tudósok megbecsülése! — A disszonáns hangok ellenére sokan voltak előadásomon. A szláv barokk művelődéséről beszéltem, teli terem előtt, s bár vitára — a kései időpont miatt — nem került sor, utána éjfélig együtt ültünk Matl és Franz professzorral, Andritschékkal, egy burgenlandi magyar kereskedő-családdal és még más ismerősökkel a Park-Hotel éttermében. Másnap délben Schelesniker kollégával felmentünk a Schlossbergre, erre a Grác közepén emelkedő hegyre. Onnan néztük az alpesi panorámát, és a völgyben szétterülő, délies jellegű várost, a szürkészöld Mura két partján.

Hat nap Tirolban

Stájerország — vagy az osztrák terminológia szerint „Bundesland Steiermark” — fővárosában csak három és fél napot töltöttem. Tirolra, főleg annak fővárosára, kissé több idő jutott. A pünkösti ünnepeket is Tirolban töltöttem.

Gráctól Innsbruckig tíz óráig tart a gyorsvonati út. Ausztriában sok embernek van autója — Grácban számos egyetemi hallgatónak is — így a vonatok általában nem zsúfoltak. Leobentől Innsbruckig egyedül ültem egy kényelmes, bőrüléssel felszerelt másodosztályú fulkében. Az utazás különben sem fárasztó, mert a gyönyörűbbnél-gyönyörűbb tájképi részletek teljesen lekötik a figyelmet. Húsz órát is el bírnek utazni egyfolytában ezeken a csodálatos alpesi tájakon, át Stájerországon, a Salzkammerguton és Tirolon. Leoben után megjelennek a havasok, és Innsbruckig keretezik a képet. A vasút mindenütt a folyóvölgyekben halad, de közben egy-egy alagút is akad, s néha ezer méteres magasságig jutunk fel.

Bruck an der Mur, Leoben, Selzthal, Bischofshofen, Zell am See, Kitzbühel a fontosabb állomások. Június hetedike van, de az időjárás még koratavaszi. A stájer és tirolai völgyekben még virágzanak a gyümölcsfák, frissen zöldelnek a legelők, fönn a hegyeken, ezeröt száz méternél magasabban pedig vastag hóréteg. Nem egyszer felhők burkolják a kétezres-kétezeröt száz csúcsokat. A havasok és völgyek keretében pedig sok a tipikus kis osztrák település, — majdnem mindegyik üdülőhely is! — gondozott utak, festői házak, várromok a német-római császárság középkori évszázadaiból, gótikus és barokk templomtornyok, aztán patakok, tavak, völgyzorosok. Néhéz egy beszámoló szürké szavaival visszaadni ennyi sok szépséget!

Kitzbühelt és környékét 1939-ből ismerem: müncheni egyetemi hallgató koromban többször jártam át Tirolba sielni, kirándulni. Innsbruckba akkor nem sikerült eljutnom, így kíváncsian várom a találkozást ezzel a híres osztrák várossal. Este nyolc tájban érkezem, de Innsbruckban, Ausztria egyik legnyugatibb városában, még hosszabbak a nyáreleji nappalok, mint Grácban, s csak kilenc körül kezd sötétedni. Ezzel persze sajátosan ellentétes a havasi panoráma és a koratavaszi hűvösség.

Tirolban germanista-barátaim vettek gondjaikba: elsősorban Eugen Thurnher professzor és Wolfgang Mauser docens. Mauser kolléga saját autójával várt a pályaudvaron, elvezetett szállásomra, egy kis családi panzióba, majd együtt vacsoráltunk. Másnap meglátogattam az egyetem Johann Knobloch professzort — akit még 1956-ból, Greifswaldból ismertem —, az általános nyelvészeti tanszék vezetőjét. Ennek a tanszéknek keretében adják elő a szlavisztikát is: Knobloch és Thurnher professzorok pedig együttesen szervezték meg innsbrucki vendég-előadásaimat.

Az első innsbrucki napnak, június 8-nak programja eléggé fárasztó volt. Két előadást kellett tartanom egy napon: délben a modern szerb-horvát irodalom néhány kiemelkedő alakjáról, délután megint a szláv barokkról. Csak két órány volt az előadások közt. Szerencsére Thurnher — aki szintén autótulajdonos — beültetett kocsijába, s fölmentünk kedves kis családi villájába, a hegyek oldalán, ahol felesége és két gyermeke is fogadott: Itt ebédeltünk, gyönyörködtünk a modern, sima-vonalú ház nagy ablakaiból feltáruló alpesi körképben, majd délután háromkor visszahajtottunk az egyetemre.

Előadásaimat itt is szeretettel fogadták. Kedves élményem volt, amikor kevéssel a barokk-előadás előtt a hallgatók közé letelepedett egy Dosztojevszkij-külsejű, szakállas öregúr. Amikor előadásomban Szibéria barokkját és Irkutzk városát említettem, fölcsillant a szeme. Az előadás után rögtön távozott — nagyon kerüli az embereket! — de megtudtam róla, hogy ő Halm professzor, az orosz irodalom rendkívüli tanára, egy forradalom-előtti oroszországi német család sarja, aki Irkutzkban született! Sajnálom, hogy nem ismerkedhettem meg vele közelebről.

Találkoztam viszont Karl Kurt Klein professzorral, a másik germanistával, aki egykor Kolozsvárott működött, s még mindig remekül beszél magyarul. Erdélyben volt szász evangélikus pap, aztán mint kolozsvári professzor tanított, mind a román, mind a magyar egyetemen, végül Innsbruckba került. 1943-ban találkoztunk utoljára Kolozsvárott: nagy öröm volt a viszontlátás. Ő is meghívott családjához, lakására, vele is tartalmas beszélgetést folytattam. Érdeklődött Magyarországról, beszélgettünk a román irodalom és művelődés kérdéseiről is — ezeknek Klein professzor kitűnő ismerője — s mind ő, mind Thurnher örömmel fogadták a magyarországi németekről szóló közléseimet. Ők — akik ugyan szintén inkább konzervatív érzelmű tudósok — Matlhoz hasonlóan őszinte hívei a keleti-nyugati kulturális nexusoknak, s így könnyen megértették egymást. Klein a Német Demokratikus Köztársaságban is kiadja műveit, s levelezik román kollégáival. Örült annak, hogy egykori kolozsvári professzortársairól, Zolnai Béláról és Gunda Béláról is beszámoltam.

Innsbruck szépségéről már sokan írtak, sok képet közöltek róla. „Innsbruck, ich muss dich lassen” — már a német késő-középkor egyik dala így kezdődik. (Pünkösd vasárnapján, a Goldenes Dachl erkélyen játszó reneszánsz-ruhás zenészek ezzel a dallal fejezték be műsorukat.) Szó és kép azonban csak körvonalaiiban érezteti a város csodálatos fekvését, az Inn folyó völgyében, két-háromezer méteres havasok közt. Ha kiléptem az utcára, azt éreztem, mintha már az utca végén szökkenne magasba egy hegyóriás. Egyik délután fel is mentem függővasúttal a Nordkette egyik csúcsára: a 2334 méter magas Hafelekarra. Hómezőkön sétáltam, s elragadtatással csodáltam a több mint száz kilométeres panorámát: a Zugspitzetől a Grossglocknerig.

Magá a város — mint forgalmas vasúti csomópont — a második világháborúban eléggé sokat szenvedett. A pályaudvar most teljesen új, de újjá kellett a középkori Óváros több házát is építeni, mert a bombák ezeket sem kímélték. Az újjáépítés igen szerencsés módon azokat az elveket követte, amelyek alapján a lengyelek állítják helyre régi városaikat. Kissé elszomorító viszont, hogy a középkori és reneszánsz árkadok közt néha valóságos „londoni vásár” folyik: az amerikai és nyugatnémet turisták felveszik az árakat (az idegenektől ellepett Innsbruck Ausztria legdrágább városa!), a kirakatokban sok a „mű-tiroli” giccs, a túlméretezett autóforgalom a keskeny óvárosi utcákat is elárasztja. Még ha nem is bocsátkozunk társadalmi és gazdasági összefüggések elemzésébe, akkor is meg kell állapítanunk — morális és esztétikai szempontból — a kapitalista „nyugati életformának” számos visszasságát.

Vigaszt és kárpótlást nyújt azonban a mindennek fölé emelkedő felejthetetlen alpesi táj, s magának Innsbrucknak műemlékei: Miksa német-római császár nagyszerű reneszánsz síremléke a ferencesek templomában, ahol a császári szarkofágot őrző hatalmas bronzalakok sorában ott a magyar trónon ülő első Habsburg, Albert király, és felesége, Erzsébet, Zsigmond leánya. Címerpajzsukon mindegyik ott hordja az Árpádok címerét is. Aztán a Szent Jakab plébániatemplom, Európa egyik leggazdagabb barokk épülete, ezüst-arany szószékével, orgonazengésű harangjaival. Vagy a Landesmuseum gazdag gyűjteményei. Ottlétem idején éppen Troger-kiállítást rendeztek, a dél-tiroli származású, Győrött és Pozsonyban is dolgozó osztrák barokk festő, Paul Troger műveiből. Érdekes volt együtt látni a nagy mester oeuvre-jét. Köztük olyan, igen magas színvonalú festményeket és rajzokat, amelyeket még a barokk-kor minden kutatója sem ismer.

Innsbruckban és minden osztrák városban igen sok a mozi. Főleg nyugati filmeket játszanak. Érdekesnek ígérkezett volna két mitológiai tárgyú amerikai szélesvásznú film: az egyik Theseus, a másik Herakles mítoszát dolgozta fel. Ezeket azonban már csak elutazásom után adták. Megnéztem viszont egy francia és részben nyu-

gatómet szereplőkkel színre vitt Liszt-filmet (Ungarische Rhapsodie), s bizony csalódtam. Hol maradt a francia ízlés, francia művészi tehetség? Liszt életében — mint ezt osztrák filmkritikusok is megállapították — elsősorban a szerelmi motívumot keresték, a Wittgenstein hercegnővel való intim kapcsolatot, s elsikkadt az *alkotó* művész, a zeneszerző. Néhány magyar vonatkozású jelenet egyenesen bántóan ízléstelen volt: Liszt 1848-ban egy magyar faluban a cigányzenekart vezényli, kalandos módon odaszökött hercegnői szerelme pedig a népviseletbe öltözött, háromszínű kokárdát hordó parasztokkal táncol. A tánc inkább szláv, mint magyar jellegű, s az egész jelenetsor „délbáb minden mennyiségben”.

Két érdekes kirándulás tartozott még a tirolai programhoz: szombaton a közeli Hall városka, pünkösdi hétfőjén pedig az ambrasi kastély meglátogatása. Hall alig félóránnyira fekszik Innsbrucktól, s a „londoni vásár” életformája szerencsére még kissé elkerülte. A sajátosan bajor-osztrák ízü, itt-ott már a közeli Dél-Európa hangulatát is kifejező tirolai városi architektúra Hallban megőrizte eredeti varázsát, művészi atmoszféráját. A város főtemploma gótikus épület. Belül érdekes módon barokkizálták, s a két egymással végső fokon rokon stílus harmóniáját szépen kifejezte az, hogy amikor beléptünk, az orgonista éppen Bach egyik fugáját gyakorolta. Megragadó élmény volt!

Schloss Ambras is különleges élményekkel gazdagítja a látogatót. A megragadó természeti környezet, az Alpok világa itt sem hiányzik. Maga a kastély főbb részeiben a kései reneszánsz, pontosabban a német-osztrák manierizmus alkotása. Ide húzódott vissza a sokgyermekes I. Ferdinánd királynak és Jagelló-hitvesének egyik fia, Ferdinánd főherceg. A főherceg „rangon alul” kötött házasságot: felesége polgár-asszony volt, a szép és dúsgazdag Philippine Welser, egy augsburgi bankár lánya. Gyermekeik nem is lehettek „főhercegek”, de azért örgrófi címet, püspöki stallumot kaptak...

A félig-lengyel főherceg és német polgári felesége majdnem úgy éltek Ambrasban, mint a XVI. századi augsburgi vagy krakkói polgárok. Ferdinánd főherceg is, Philippine asszony is — mint a manierizmus korának gyermekei — szerették a furcsaságokat, a természeti és művészeti „kuriózumokat”. Ezekből sokat őriztek meg a kastély késő-reneszánsz szobái, termei. Kissé azonban még a középkorban is benn éltek az ambrasi kastély urai: itt még 1570 körül is nagy lovagi tornák divatoztak, s ezeken az „udvari törpéknek” és „udvari óriásoknak” is páncélosan-vértesen kellett megjelenniük...

Bécsi élmények

Innsbrucktól Bécsig még az Arlberg-expresszen is nyolc óráig tart az út. Igaz, most is nagyon kényelmesen utaztam, egy szép francia kocsi, s újból szebbnél szebb alpesi tájakon keresztül. Bécsben megérkezésemkor most minden rendben volt: könnyen kaptam szobát is az érdekes nevű Hotel zum Wolf in der Au-ban, abban a szállóban, ahol két régebbi bécsi tartózkodásom idején, 1937-ben és 1938-ban laktam.

Ennek a fejezetnek azonban inkább ezt a címet kellene adni: Bécsi és Bécs-környéki élmények. Június 12-én este érkeztem ugyanis Bécsbe, s 13-án reggel már elindultunk Frau von Eckhardt és egy másik szlavista-kartárs társaságában autón a Wachaubá. Útunk első szakaszát, a Wienerwaldon át, a nemrég épített kitűnő Autobahn-on tettük meg: a kocsit itt minden nehézség nélkül százhusz kilométerrel rohant, hiszen kereszteződések nincsenek, településeket nem érint az útvonal. Az idő is kellemes volt: beköszöntött a nyár.

Egy-kettőre Sankt Pölten városába értünk. Igazi osztrák város: ez is emlékeztet kissé Győrre vagy Sopronra. Sok szép műemléke van: régi paloták és polgárházak, középkori és barokk templomok. Ausztria különben is valóságos „szabadtéri múzeuma” a szebbnél szebb műkincseknek! Még több is lehetne, még jobban is érvényesülhetne a történelmi hangulat, ha itt is a szocialista műemlékvédelem elveit

alkalmazták. Éppen Sankt Pöltenben — majd később Kremsben is — látnom kellett, hogy a kapitalista „üzleti szellem” mennyire elcsúfítja sok ponton a város képét, s hogy a tőkés üzérkedés alapján véve mekkora ellensége az igazi urbanisztikának, a modernséget és hagyományt helyes ösztönrel összehangoló városrendezésnek.

A déli órákban Mauerben voltunk, egy kis alsó-ausztriai faluban, ahol a régi osztrák művészet egyik legérdekesebb alkotása áll, egy fából faragott szárnyasoltár a XVI. század első harmadából, még a kései gótika formáiban, de sok részletében már a reneszánsz, sőt a barokk felé mutatva. A vallásos témát egészséges humorral vegyítette a régi mester: a szent főalakok körül például néhány kopasz angyalka röp-köd. A kifejezésre, jellemzésre való törekvés élteti az egész kitűnő kompozíciót.

A legnagyobb művészi élményt ezen az úton Melk jelentette, a Duna partján. magas dombon épült bencés apátság, az „osztrák Escorial”. Igaz, a kriptában itt nem nyugszanak uralkodók, mégis, a mecénás VI. Károly császár, az építtető bencés rend és a zseniális alkotóművész, Jakob Prandtauer ki akarták fejezni az egészben nemcsak a katolikus egyház erejét, hanem a törökökön diadalmaskodó, spanyol hagyományokat folytató Habsburg-császárság tekintélyét és a barokk művészi eszmény lendületét is. Ezt érezzük már az egész hatalmas épület-komplexus elhelyezésében: természeti szépség és művészeti alakítás tudatos szintézisét, ezt az impozáns, kéttornyú, kupolás templomban, ezt, a majdnem kétszáz méter hosszú főfolyosón, ezt a reprezentatív termekben, ahol a mennyezeteket Paul Troger freskói borítják. Nem hiányozhat a tudomány motívuma sem: a XVIII. századi bencéseket már megérintette a kezdődő felvilágosodás, s így a gazdag könyvtár igen előkelő helyet kapott.

A Wachau keresztül hajtottunk vissza Bécs felé. Itt sziklák és szőlőhegyek közé szorul a Duna. Ez Ausztria leghíresebb borvidéke. A folyam partján festői fekvésű városok: Dürnstein, Stein, Krems. Kremsben megatódottan idézem föl édesapám emlékét, aki ötven évvel ezelőtt itt volt katona. Most — hét évvel halála után — az ő fia bolyong ugyanazokon az utcákon, amelyen ő, mint fiatal osztrák-magyar hadnagy járt. Tudom, gyermekkoromban sokat beszélt nekem Kremsről, s most végre el is jutottam ide.

Szerda estétől vasárnap délutánig az osztrák fővárosban maradtam, s 17-én, tizenhat napos ausztriai tartózkodás után hagytam el Bécset. — Mint már mondtam: gyermek- és diákkoromban sokat jártam Bécsben, de ilyen alaposan még nem ismerkedtem meg ezzel a várossal, Európa egyik legszebb városával, mint most. És még mindig nem mondhatom, hogy teljesen ismerem! A Belváros, az Innere Stadt utcáin egyre-másra bukkannak fel a meglepetések. Titokzatos, „labirintikus” város ez a régi Bécs: a császári pompa mögött régebbi századok kincsei is lappanganak. Frau von Eckhardt társaságában felkutattuk például a római Bécs, a „Vindobona quadrata”, a négyszögű római tábor nyomait, amelynek határait még ma is őrzi az utcák vonulata, s a váratlanul emelkedni kezdő terep. Minthogy pedig a Belváros több házát, sőt házsorát a második világháborúban bomba rombolta szét, ésszerű lett volna a törmelékek helyén feltárni a római maradványokat, romkerteket létesíteni, az antikvitás emlékeit közszemlére tenni. A kapitalista üzérkedés azonban legyőzte a műemlékvédelmet, és Vindobona számos emléke ismét eltűnt az új bér- és üzletházak alatt... Szerencsére, a középkor és barokk emlékei jobban megmaradtak, s egy-egy rejtelmes hangulatú régi ház, szűk sikátor, díszes templom sok gyönyörűséget nyújt. Még a külsőbb városrészen is, így a Josefstadtban — ott van az én szállásom is — sok a műemlék, elsősorban barokk templomok, paloták, házak. És azért a ferencjózsefi kortól — bár helyenkint sokat rombolt! — sem szabad megtagadni teljesen a művészi ízlést! A híres Ringstrasse, bár látszólag „ötletszerűen” elegyíti az antikvitás, a középkor és a barokk felújított építészeti motívumait, összehatásában, a parkokkal való egybekomponáltságában mégis Európa egyik leghatásosabb városképi együttese! Budapest vagy Zágráb csak szerényebb keretek közt tudta másolni ezt a pompát és reprezentációt.

Ma sem halt ki a művészet szeretete Bécs lakóiból. Éppen akkor folytak a „bécsi ünnepi hetek”, az osztrák és külföldi közönség lelkes érdeklődése közepette. Időm rövid volt, ezért a zenei eseményeken sajnos nem vehettem részt. Megnéztem azonban

két kiállítást: az 1400 körüli évek európai művészetét a Kunsthistorisches Museumban és a szürrealista festészet tárlatát a Künstlerhausban.

Az „Europäische Kunst um 1400” kiállítása igen érdekesen mutatta be az európai kultúra, európai művészet egyik nagy korfordulóját, a „középkor alkonyát”. Már az első — igen ötletesen berendezett — termék megtekintése után érezhette az ember az 1400 körüli kor sajátos polaritását: erős elfinomodás egyfelől, erős vitalitás másfelől. Bár az anyag elsősorban az udvari és egyházi művészet köréből került ki, mégis megmutatta azt, hogy ez a kor tulajdonképpen már a nemzeti kultúrák kezdetét jelenti, azt a kort, amelynek nemcsak IV. Károly és Luxemburgi Zsigmond a hősei, hanem Hus és Villon is. Több mint hatszáz műtárgy volt látható a kiállításon: majdnem mindegyik érdemelne egy-két szót. Hadd emeljek ki legalább egy nagy meglepetést: az 1400 körüli katalán festészetet! Bevallom: most találkoztam először Luis Borrassá, Juan Mates és De Martí de Torres nevével és műveivel. Mindjárt hozzá is kell tennem: az Ibéri félsziget művészeti kultúrájának egyik nagy csúcspontját látom alkotásaikban. — Szépek voltak az 1400 körüli német és osztrák, francia, burgundi és oiasz műkincsek is: festmények, szobrok, könyvillusztrációk, iparművészeti tárgyak. Skandinávia és Kelet-Európa sajnos alig-alig van képviselve: összesen talán hat-hét darabbal! Ez a szép kiállítás egyetlen fogyatékosága.

A „Surrealismus — Phantastische Malerei der Gegenwart” kiállításának sok festményén vitatkozni lehet és kell is. Az első pillanatokban határozottan félelmesen hatnak ezek a szürrealista képek. Később azonban fölfedezi az ember a félelmetesség mögött a szépséget is. Persze, különös és fantasztikus szépség ez: erotika és halál, a háború és a természet démoniája fejeződik ki benne. Gyakran azonban igen mély emberi mondanivalókat tud kifejezni: a háború elleni tiltakozást (Marc Chagall, Edgar Ende), a modern civilizáció „halálos” arcát (a belga Paul Delvaux), az antik mítoszok maivá-stilizált hangulatát, jórészt szintén a múlandóság jegyében (az olasz Fabrizio Clerici: szerintem talán a legnagyobb modern szürrealista). Néhány megragadó alkotással szerepelt a „bécsi iskola” fiatal művészgárdája is: itt legjobban talán Helmut Kies „ősi tájai” tetsettek. — Persze, néha elmosódik a határ „szürrealizmus” és „absztrakció” közt. Néhány héttel Ausztria előtt láttam Péccsett Martyn Ferenc újabb balatoni kompozícióit: egyes absztrakt motívumok ellenére ezek inkább már szürrealista művek. Végül még egy gondolat: a kiállítás meglátogatása utáni reggelen egy bécsi kávéházban kezembe került a *Deutsche Wochenzeitung*. Nyugaton német lap ez, mocskolódó, újfasiszta hangon ír, akárcsak „őse”, a *Völkischer Beobachter*. Nos, ez az „orgánium” nemcsak a szocializmust és a népi demokráciákat támadja útszéli stílusban, hanem a modern irodalmat, művészetet is: Brechtet és Picassot, Kleet és Kandinskyt...

Tizenkilenc év után Bécsben találkoztam megint Ferdinandy Mihállyal, aki 1943 novemberében vándorolt ki Lisszabonba, hogy családját a faji üldözés elől mentse, s aki később Argentínában, majd Puerto Rico szigetén kapott egyetemi katedrát. Azok közé a külföldre került magyarok közé tartozik, akik nem tagadták meg ma sem régi hazájukat: spanyol nyelven írt publikációiban gyakran tárgyalja a magyar középkor problémáit. Most összefutottunk Bécsben, s ezen az úton jutottam el a kedves Steinhart-Murad házaspárhoz, ahol az asszony orvosnő, kilenc gyermek anyja, s amellett — II. József császár ükunokája!

Néhány érdekes esti beszélgetést folytattunk Steinhartéknál: az utolsó este, szombaton, pedig megjelent Heimito von Doderer, a legnagyobb élő osztrák író, a család rokona. Méltó befejezése volt bécsi élményeimnek ez a váratlan találkozás! Az 1896-ban Bécs környékén született Doderer mint ember is igen érdekes egyéniség. Kissé még a „régí Ausztria” világából nőtt ki: leghíresebb regénye, az 1951-ben kiadott *Die Strudlhofstiege* is az osztrák-magyar monarchia utolsó éveit és bomlását tükrözi főhősének, a katonatisztből dohányjövédéki tisztviselővé lett Melzernek, valamint mellékalakjainak sorsában. *Mutatis mutandis* olyan jelensége Doderer az osztrák irodalomnak, mint Krleža a horváténak. — Mint beszélgető-partner is rokonszenves: büszkén említi családjának magyar hagyományait, magyar származású dédanyját. A mai Magyarországgal is fenntartja a kapcsolatot: a Budapesten most meg-

jelent Tolsztoj-émlékkönyv az ő nyilatkozatát is közli, Halász Előddel, a szegedi germanistával levelezést folytat. Erdemes volna Doderer egyéniségét, írói alkotásait hazánkban is alaposabban ismertté tenni! Nekem mindenesetre nagy hasznót és élményt jelentett a vele való találkozás.

Befejezésül csak ennyit: sok szépet láttam Ausztriában, bár észrevettem a negatívumokat is. Mégis, sok értékes emlékekkel távoztam, és szeretném hinni, hogy az oszt-rák nép nem egyes sajtó-gengszterekre, hanem tudósainak, íróinak józan és okos hangjára fog hallgatni, s így a semleges Ausztria valóban azzá lesz, amivé — nagy hagyományainál fogva is — válnia kell: összekötő kapoccsá a nemzetek közt, a béke, haladás és humanizmus jegyében.

Federico Garcia Lorca

Vers

*Felhők rézkupolái mögött
elvérzik a nap.
Kéklő hegyekből zengő dallam száll.
Holdsarló sétál
csillagvirágok között
az égi réten;
aranyhorog.*

*Egyedül barangolok
a lelkek nyáját váró mezőn
bánatom súlya alatt,
míg a szív, a szívem
végtelen messzeségek
rejtett titkának
furcsa álmáról dalol.*

*Fehér kezek érintését
sugározza vissza hideg homlokom.
Vágyat érelt
szemem patakozó könnye!*

BOLDOG BALÁZS fordítása

Garcia Lorcának ezt az ismeretlen, kötetben meg nem jelent versét egy kis granadai folyóirat, a „Sendas” közölte 1946 nyarán. Ebben a számban a fiatal granadai költők hódoltak írásaikkal híres társuknak, akinek versét barátja, Garrido del Castillo, a neves granadai festő juttatta el a folyóirat szerkesztőségébe.

Bár a kézíraton nincsen keltezés, a költemény hangjából ítélve, a fiatalkori „Versek könyve” (1918—1920) korszakából való.

Vietnami költők

Bán Ervin fordítása

Vietnam a legtávolabbi népi demokratikus ország. Irodalma mintha kissé mostohagyerek lenne nálunk: alig ismerünk belőle valamit. Néhány elbeszélés, vers, amely egyik-másik lapunkban megjelent — s talán több semmi.

Vietnam költészetének körülbelül ugyanolyan hosszú múltja van, mint a magyarnak. A próza kínai nyelven született meg, jórészt ki is tartott a kínai mellett a múlt századig. A költészet azonban hamar megízlelte a nemzeti nyelvet, korán — valamikor a mi Jókai-kódexünk születése idején — megértette, hogy az emberi lélek mélyét csak nemzeti nyelven lehet szóra bírni. Az országban lakó számos nemzeti-ségnek is megvan a külön hangja, külön mondanivalója mind a régi, mind az újabb költészetben.

A vietnami verselésnek gazdag formai hagyománya van. A régi sorformák közül az egymással váltakozó 6-os és 8-as a legkedveltebb, továbbá egyfajta sajátos négy-ütemű verssor, melynek különleges érdekességet ad a belső rím. A régi forma-hagyományokhoz tartozik a 7—7—6—8 szótagszámú négysoros versszerkezet is. A népdal és a klasszikus költészet ezekben a ritmikai formákban szólal meg, és a századok során mindegyiknek számos variánsát hozza létre. Ám a vietnami vers már régóta tárt kapuval fogadja a termékenyítő külföldi ritmus-hatásokat. A régi századokban természetesen a kínaitól kölcsönzött. A közelmúlt a francia költészet hatásának kora. A legszívesebben fogadott francia jövevény a nyolcas, és vele átvették a francia verselés csiszoltságát, választékosságát is. Aztán megjelenik a szabadvers. Közben azonban nem feledkeznek el a költők a hagyományos ritmusformákról sem, időnként visszanyúlnak hozzájuk.

*

A történeti út kezdetén a népköltészetet találjuk. A gazdag népköltészet fölé nőtt a klasszikusok műve, először Nguyen Trai-é (1382—1442), majd egész sor utódáé. Doan Thi Diem (1705—1748) már a személyes líra európai ember számára is kedves húrjait érinti meg („A harcos asszonyának panasza”). A mi Csokonaink kortársa Nguyen Du (1765—1820), a legnagyobb vietnami klasszikus. Az ő költészetében érik öntudatossá és magabiztossá — mint Puskin költészetében az orosz — a vietnami költői nyelv.

A vietnami líra jórészt realista. Elvontságot kedvelő, metafizikus költők csak az újabb időben jelentkeztek. Számon tartotta ez a költészet a nép szenvedéseit, a hódító feudális Kína, majd a franciák elleni keserves harcokat. De mind a kínai, mind a francia költészet utat talált Vietnamba, termékenyítő esőként hullott rá. „Nem felejtettük el, hogy ezé a népé Villon, Ronsard, Racine, Hugó, akikben rendületlenül bizalommal bízunk” — írja a franciákról Che Lan Vien vietnami költő.

Az első világháború után fellendülő forradalmi lírára súlyos csapást mért az 1930-ban kitört felkelés kudarca. Sok költő a menekülés, a romantika útját kereste és járta. De a forradalmi költészet nem tört meg egészen, lassan új erőt gyűjtött, és előkészítette a negyvenes évek harcos költészetét.

Az új Vietnam költészete bő termésű fa. Sok-sok új költő kér és kap szót, hogy hitet tegyen népe mellett. Az 1960-ban kiírt pályázaton 663 fiatal költő vett részt háromezeröttszáz verssel.

De a közelmúlti és mai Vietnam verseiről már ne az ismertető beszéljen, hanem maguk a versek. Mielőtt azonban átadjuk nekik a szót, bemutatjuk azokat a költőket, akiknek verseit ezeken a lapokon találja az olvasó.

Trong Lu (sz. 1911.) A forradalom előtt a romantikus („új költészet”) irányzat jeles képviselője volt, újabban a realizmushoz közeledik.

To Huu (sz. 1920.) Az illegalitásban írt *Azóta* c. kötetével lett híres, ma a leg-nagyobb forradalmár költők közé számítjuk. Sokáig szenvedett börtönben, 1942-ben megszökött. A Vietnami Munkapárt Központi Bizottságának tagja.

Che Lan Vien (sz. 1920.) Költő, kritikus, esszéíró. Legfontosabb művei: *Romok* (1936), *Hozzátok, testvéreim* (1956), *Fény és hordalék* (1960).

Te Hanh (sz. 1921.) A forradalom érlelte költővé. Köteteiben (*Dél szíve*, 1955; *Észak-Vietnamban*, 1958; *Hullámok dala*, 1960) a hazaszeretetről, a Dél utáni vágyakozásáról szól. József Attila fordítója.

Nguyen Dinh Thi (sz. 1924.) A vietnami írószövetség főtitkára. Részt vett a japánok, majd a franciák elleni harcokban, harci dalokat írt, most pedig regényben dolgozza fel a mai Észak-Vietnam életét.

Trong Lu

Felszáll a nap

*Mikor felszáll a nap s ablakomon zörög,
Forró délben, kakaskukorékolásban,
Életre kel múltam, minden régi vágyam,
Újra gyúlnak bennem a rég-múlt örömök.*

*Túnt időkre gondolok, a szép napokra,
Mikor tíz éves voltam, s élt még az anyám.
Kacagva kiáltott a boldog nap reám,
S ő piros ruhámat a sövényre dobta.*

*Most is olyan tisztán emlékszem anyámra.
Szinte látom, ahogy jár-kei az udvaron,
Mint fénylő fogsoron a bús mosoly árnya:
Mögötte megcsillan ruhámon, a falon
S vén sövényünkön a déli nap sugára.*

Te Hanh

Álom

*Ha álmomból felriadok,
Mindjárt tudom, hogy messze vagy.
Fénypászta fut szobám falán,
Érzem: tovaszállt az éjjel.*

*Egész napom a munkáé,
De az éjszakám a tied.
Nappal itt élek, Északon,
S Délen töltöm az éjszakát.*

*Bárhöl légy is, bárhöl legyek,
Ketten mindig együtt vagyunk.
Álmom, hogyha eltűnt az éj,
Fénybe borítja a nappalt.*

Nguyen Dinh Ti

Ahhoz, aki messze van

Kire gondol a szikrázó csillag, mely
Beragyogja a katona útját
A felhőbe érő hágón?
Kire gondol a tűz, mely az éj hidegében vöröslök,
Melengetve a katona szívét,
Ezernyi fa boltíve alatt?

Szeretlek, ahogyan szeretem a földünket, vizeinket,
Szenvedve, a végtelenre szórva a sugarat.
Rád gondolok minden lépésnél
És minden lenyelt falatnál és minden éjszakán, mely álmot ad.

A csillag lángját meg nem fojtja a sötét.
Szeretjük egymást, és harcolni fogunk mindig.
A tűz az erdőben vörös lánggal lüktet.
Szeretlek, büszkén rá, hogy emberek vagyunk.

Che Lan Vien

Ne fogadd el

Jön már. A tavasz ő.
A kórház kertjében tündökölnék a virágok.
Neked adnám őket. Ne fogadd el!
Hagyd szegény társamnak egyetlen örömét,
Hogy nézhesse őket!

Hazatérés

Tíz évig voltam a harcban,
Bebolyongtam egész hazám,
Száz és száz falut bejártam:
Egy sem volt enyém igazán.
Csak az volt az enyém:
Egy reggel egy árva,
Szegény anyóka úgy
Hasonlított anyámra...

Gyakorlati igazság

A rizs a népé, azt ette mindig.
A rizs a népé, most is azt plántálja.
Mire jó az árvízként dagadó
Temérdek vers,
Ha annyit sem ad a népnek,
Mint egy köcsög rizs?

To Huu

Mama

Aki falumba tér mondja el anyámnak
Hogy ma este a messzeségben gondol rá fia

Nem fázol mama nem csap a hideg szél
Mely a hegyről fröcskölve zúdul le

Mama fázik mikor a rizst ülteti
Lába sárba tapadt keze földbe szúrja a palántát

Ahány palántát szúr a földbe
Annyiszor gondol gyermekére

A fröcskölő eső áztatja ruhája szárnyát
Ahány vízcsepp annyszorosan szeretem anyámat

Anyám drága sem este sem reggel
Ne aggódj miattam ha igazán szeretsz

Átkelek ezer patakon ezer hegyen
Kevésbé fáj ez mint fájdalmat okozni neked

Majd hatvan évnyi nyomorúságodhoz
Mi az enyém a tíz évnyi háború

Megyek el a távoli frontra Szeretlek
Mama Szeretem hazám mint második anyámat

Szeretsz engem hát ne aggódj értem
Ó anyám drága anyám egy harcos anyja

Messzire vagyok de mintha közel lennék
Mellettem állnak a harcban társaim

Mama a köldökszinór hozzád kötött Anya
és fiú egy hazának szülöttei vagyunk

Bárhová lépek háborút lelek mindenütt
De távol tőled mindenütt anyákat találok

Hogy gondoznak engem mint maguk gyermekét
Meleget adnak és ruhát és tetőt álmaim fölé

Messze kell mennem megnőtt a fiad
Szenvedek anyám a fiára gondol

Gondolj rám mama de ne légy szomorú
Elmegy az ellenség én örökre hazatérek

Őszhajú anyám a fekete estében
Szívében hallja a gyermeke hangját

Ligeti arcok

Ha a Pécsről Sásd felé igyekvő utas Magyarország után letér délkeleti irányban a keskeny bekötő útra, egy dombbal találja magát szemben. És ha nem sajnálja a fáradságot, hogy felkapaszkodjon erre a kis magaslatra, egy szempillantás alatt beláthatja az egész völgyet, ahol Liget elterül. Erdő övezi, csupán egy kapuszerű bejárást vágtak a bükk- és tölgykoszorún a faluba igyekvőknek. Ha ezen a kapun belép az ember, a jófajta makadámon eljuthat a község centrumába.

Ennek az útnak története van. A ligetiek Magyarzákra, vagy Sásdra jártak örömetni. Sáros, esős időben két, némelykor három pár lovat is foghattak a szekér elé, annyira marasztaló volt a sár a dűlőúton. Különösen répa- meg kukoricahordás idején, amikor a nehéz urasági kocsik is felvágták a földet. Annyi volt a keréktörés ebben az időben, hogy a nagy barna bognár, az öreg Sebők Pál alig győzte a javítást. A felszabadulás után, amikor a pusztai kocsikból könnyebb, paraszt-szekereket készítettek, s a gazdák gyakrabban utaztak Komlóra vagy Sásdra, elhatározták, hogy kövesutat építenek. Igen ám — de kinek van ennyi pénze? Végül is megállapodtak a járással, hogy a gazdák elvégzik a földmunkát, az állam meg lekövezi az utat. Amilyen könnyű volt azonban az elhatározás, olyan nehezen ment a kivitelezés. Voltak olyanok — és elég sokan a 700 lelkes faluból —, akik nem szívesen, vagy egyáltalán nem mentek „köz munkára”. Így nevezték akkoriban a társadalmi összefogást. Mit volt mit tenni — ezekre pótdót vetettek ki, de az út elkészült. Ma persze mindenki örül ennek, legjobban talán a húzódozók.

Mindezt Villuth András tanácsitkár mondta el séta közben. Fiatal ember, három éve dolgozik a közigazgatásban. Nagyon érdekli a falu múltja, már több esztendeje gyűjti az erre vonatkozó adatokat. Ezekből kiderül, hogy a történelem során nemcsak a sárral volt bajuk a ligetieknek, hanem a szegénységgel is. Aombok soványan teremtek, a föld javát lekoptatta a víz, az erdő is nagy területeket foglalt el. A faluban nagygazda nemigen volt. Négy-öt holdon gazdálkodtak, vagy a komlói, mecsekszabolcsi bányákba jártak. Gyalogosan, meg Mecsekpölöskéről vonaton. Urasági cseléd és erdőmunkás is akadt közöttük. A szomszéd községek legényei nem szívesen nősültek a faluba, az élelmesebb ligeti legények meg magyarországi, bakócai bálókra jártak, hátha sikerül ott bekötni egy módosabb gazda lányának a fejét.

A felszabadulás utáni változásokat alig vették észre. Az első jó hír akkor érintette őket, amikor meghallották, hogy az uradalmat felosztják. Örültek ennek, de nem mindannyian, hiszen nem jutott mindenkinek a földből. Állatuk, pénzük sem volt. Újabb gondok gyötörték őket. Így telt el néhány év, aztán hallották, hogy a komlói bánya munkásokat keres. Megindultak az új bányaváros irányába. A föld pedig gondozatlan maradt, az erózió koptatta maradék zsírlát.

A termelőszövetkezeti mozgalom csak sokára, 1960 végén érte el a községet. Ekkor valamennyi gazda belépett a közösbe. Az első év elég nehezen telt; erre számítottak is, hiszen ez volt a berendezkedés, a megalapozás esztendeje. De az idén már utolérték a szomszédos, a jóval előbb létrejött tsz-eket. A rászorulóknak előleget osztottak és merészen, 30 forintos munkaegység-értéket terveztek. Állataik biztonságos, jó helyen gyarapodnak. Egy nagyobb parasztportát vásároltak meg major céljára, kevés pénzzel rendbehozták az épületeket és bekötötték az istállóba a szarvasmarhákat. Az utcán magyar és német beszéd járja. A felszabadulás előtt a község kétharmad része német anyanyelvű volt, azóta ez az arány akként alakult, hogy ma már fele részben magyarok, fele részben németek lakják a falut. Sokat változott a nemzetiségek viszonya is. Régen búcsú napján külön mulattak a magyarok és külön a németek. Ma már a művelődési házban — mert ilyen is van Ligeten — együtt jár-

ják a csárdást és a polkát. Gyakori köztük a házasság. A régi elkülönülésnek nyoma sincs már.

Megszépült az öreg iskola is. Valamikor egyetlen mester vesződött 70—80 gyerekekkel, ma kéttantermes, részben osztott iskolában, két nevelő oktatja a Kovács Jósikákat és a Prutschik Katikat. Felső tagozat nincs a faluban, mindennap autóbusz viszi a 10—14 esztendős gyerekeket Magyarországra. A komlói és pécsi középiskolákban is ismernek néhányat közülük, sőt egyetemre is került fiatal a faluból. Szücs János.

Vasárnaponként megtelik a nemrégiben létesített klubhelyiség olvasgató bányászokkal és gazdákkal. Televízió is van itt, de ez többet rossz, mint jó. Sokat emlegetik ezért a gyárat és a javító vállalatot, nem éppen szívélyes szavakkal. Persze nem azért járnak ide az emberek, mintha otthon nem találnák meg mindezt. Inkább csak a találkozás kedvéért. Mert 14 család már otthon nézhet televíziót és 115 hallgathat rádiót a hajlékában. Napilap vagy hetilap valamennyi házhoz jár, tavaly sportkör alakult tenisz, sakk és röplabda szakosztállyal.

Szépül a község.

A hajdani tornácos, gazdasági épületekkel összeragasztott hosszú házak új szintűltenek. Új házak épülnek a dombok oldalában, nagy ablakokkal, vasrácsos kerítéssel, szép előkerttel. A gazdák motorral robognak haza, porfelhőt kavarva maguk után száraz időben. Néhol azonban már a garázst építik a kisautónak.

Járom a falut a titkárral, de emberekkel nemigen találkozunk. A nagy munkaidőben a földeken dolgoznak. A falu közepén még libalegelőt kerülgetnek a szeke-
rek meg a zetorok, de nem sokáig. Még az idén parkosítják és virágokkal ültetik be ezt a területet. A termelőszövetkezet irodájában, majorjában, a kicsinosított parasztportán, a 2 ezer holdas gazdaság ügyeit intézik. A vezetőség nincs bent, csak a könyvelő, meg egy középkorú, zömök ember, Péter József, az ellenőrző bizottság elnöke.

*

Nem könnyen barátkozó ember Péter József. Nehezen indul nála a szó, nehezen tárja fel bensőjét az újdonsült beszélgetőtárs előtt. Amikor észreveszi, hogy némelykor írok is valamit a jegyzetfüzetembe, elhallgat. Csak sokszori bátorítás után hajlandó beszélni. Akkor is szégyenkezik, mintha tehetne arról, hogy nehéz és gyakran eredménytelen volt küzdelme az étellel.

Azt hiszem, a sok kudarc az oka zárkózottságának.

Mindenesetre próbálom kutatni, bogoztatni.

Úgy látszik, nagyon büszke a már hatvan éve halott bognárra, anyai öregapjára, a már említett Sebők Pálra, mert élete történetét vele kezdi. Hogy bemutassa, mit tudott az öreg, sebtében áthozatja a szomszédból azt a szekér kereket, amit még Sebők bácsi fabrikált. Pontosabban csak az agyát, mert a küllők már kidőltek és a talpak is új mester készítményei. De az agy valódi mestermunka, ma is olyan, mintha csontból készült volna. „Olyan, mint a készítője volt” — jegyzi meg Péter József. S szavai nyomán előttem áll az erős mester, a hajdani uradalmi bognár, akinek a kezében játékszer volt a bárd és a szekerce, akinek ereje és akarata művészi darabokat formált a kemény bükkből, tölgyből és akácból.

Az unoka, Péter József a föld munkálásában vált mesterré. Ahogy egymásra rakja vastag, kötött harisnyába bújtatott lábait, gyöngye, erőtlen embernek látszik. Pedig nem volt az, főleg a háború előtt, amikor a lábai elfagytak a fronton.

Erős ember volt, és a dombos, örökölt földekből igyekezett többet kihozni, mint az apja tudott. Olyan oldalakat is megmunkált, amelyeneket szülei birkalegelőnek hagytak. Volt ugyanis a faluban egy forgatós eke, amellyel keresztbe szántotta a meredek táblát. Ez az eke mindig lefelé forgatta, fordította a földet — ezért is nevezték forgatós ekének. Megmunkálta hát az addig kopár talajt és igyekezett a vizet is megfogni, nehogy elvigye a föld javát. Időnként baltacimot vetett a hegybe, ennek utolsó kaszálását leszántotta, ez volt a trágya. Milyen kukorica termett utána! A termelőszövetkezeté még az idén sem olyan szép, mint az övé volt. „No, természetesen

még lehet — mondja —, csak szántsanak mélyebben, meg adjanak legalább egy kis zöldtrágyát a földnek”.

Kilenc holdján megtermelte mindazt, amire szüksége volt a családnak, meg az állatoknak. Ha volt ideje, fuvarát vállalt. Fát szállított a kanyargós hegyi utakon, olykor Pécsre és Komlóra húzatta a rönköket. De terjeszkedni nem tudott. Senki sem adta el a földjét, pedig igen nagy árat, 2—3 pengőt is kínált a hegyi föld négyszög-öléért. Mindenáron gyarapodni akart. A háború mintha pontot tett volna a vívódására. Megbetegedett, úgy érezte: fagyott lábbal nem egész ember. A földek sem teremtek kellőképpen, s a Péter családban élére kellett állítani nemcsak a forintokat, hanem a filléreket is.

Így darálta az éveket 1960 végéig. A környék valamennyi községe megalakította már a termelőszövetkezetet, amikor Ligetre eljutottak a népnevelők. Őt is fölkeresték, és mi tagadás, nem örült ennek a látogatásnak. Arra gondolt, „úgy” még nehezebb lesz az élete. Meg a betegsége miatt is vonakodott, csak kölönc lesz a közös nyakán. Szerette volna, ha kívül maradhat. De nem maradhatott. Ismerték a község vezetői, a gazdák is követelték, hogy tartson velük. Szükség volt a tapasztalataira, a tanácsaira. Így került a Békébe, és mindjárt az ellenőrző bizottság elnöke lett.

Azóta már lepergett másfél esztendő. Nem a legfényesebben, de nem is olyan sötéten, mint ahogyan várta. És ő ott volt mindig, ahol szükség volt. Kibandukolt hajnalonként a talajmunkát végző traktorhoz is. Amikor úgy érezte, hogy zsibbad, bizsereg a fagyos lába, leült néhány percre a dűlőúton. Lehúzta a vastag harisnyát, megdörzsölgette a rakoncátlankodó végtagokat, felöltöztött és ment tovább. Nyárra megtalpaltatta autókülsővel a fuszeklit, nem viselt bakancsot vagy papucsot. A járása könnyebb lett és kevesebbet szenvedett. Mert a határba most is kijár és dolgozik. Amennyit tud. Részt vesz az adminisztrációs munkában, sőt teljesen az irodai tevékenységre adhatná a fejét, ha adná. De nem teszi. Jobban szereti a határt. Még vásárnap sem állhatja meg határjárás nélkül. Nem afféle hivatalos tevékenység ez, hanem szórakozás. Ebéd után elolvassa az újságot, és lefekvés helyett karjára veszi a kabátot. Elindul körülnézni. Milyen a búza, hozza-e már a kalászat, lehet-e már töltögetni a krumplit, nem lepték-e meg a bogarak, kell-e már másodszor kapálni a kukoricát? Ilyen gondolatok futkároztak a fejében. Aztán, ha eljut oda, ahol a tsz kis kertje húzódik, az Almás-dűlőben, megállapodik. A kertet nagyon szereti. Fiatal ember korában el-elnézte a bolgárokat, vagy ahogyan a ligetiek mondták, a „szerbeket”, amikor öntöztek. Napnyugtakor kezdtek, félhold alakú kapákkal megnyitották a földcsatornákat és elárasztottak egy-egy darabot a négyzetekre osztott táblákból. A víz nagy csatornán szaladt, ezt korábban zsákba kötött téglákkal meghúzgálták, hogy a kisebb repedéseket betöltsék, a szerszám nyelével meg a vakondtúrásokat tömködték be. A főcsatornán hömpölygő vizet aztán kisebb csatornába vezették, és ezeknek az oldalán vágtak sebet, szokatlan formájú kapáikkal. Ezt a munkát végezték napnyugtától késő estig, holdtöltekor éjszakába nyúlóan. Rengeteg zöldholmit termeltek.

Liget dombos, hepehupás földjein árasztásos kertészetet nem csinálhatnak, legfeljebb esőztetőt. De az idén szárazkertjük is nagyon szép. Péter József büszke arra, hogy ez részben az ő érdeme. Délelőtti rendszert itt tölti, gyomlálgat az asszonyokkal, kapál, amikor a lába bírja. Vigyáz arra, hogy ne legyen gaz a petrezselyem között, a hagyma és a borsó soraiban. Ha lát imitt-amott, lehajol és kihúzza ünnepnap is. Önkéntelen mozdulatok ezek a vasárnapi gyomlálások, a földet, a növényt szerető paraszt ihletéséből származnak. De van egy kis rezignáció a hangjában, amikor azt mondja, „a mai fiatalok nem veszik olyan hamar észre a gatz, és nem hajolnak olyan hamar a föld felé, ha gyomot látnak...”

Mindez azt mutatja, hogy kezd rendbejönni az élete. Igen ám, de minden közösségben vannak irigy emberek, olyanok, akik nem szenvedhetik mások nyugalmát. Ezek faluhelyen sem szólnak nyíltan. A másik háta mögött ejtenek el egy-egy szót: „milyen jó annak, aki kímélheti magát, meghogy a rokonságnak mindent elnéz, azok könnyen élnek a mások erejéből”. Péter Józsefet a vezetőség ismeri, szereti. A gazdák többsége is. Akik szapulják, azért teszik, mert nem nézte el tétlenségüket. Nem nézhette el, mert az ellenőrző bizottság elnöke, de azért sem, mert a közös gazdájá-

nak tartja magát. Tavalyi dolgok ezek, de még most is elborul a tekintete és kedvetlenebb a beszéde, ha szót ejt róluk. De amikor elmegy a portájuk előtt, szívesen venné, ha kiszólnának, behívnák, hogy megbékélhessenek egymással. Kész elfelejteni a sérelmet, csak egy szóval kövessék meg, ismerjék meg. Az ajtók azonban még nem nyíltak ki. Néhány emberben még köd gomolyog, s árnyéka rátelepszik a beteg ember homlokára.

*

Tekker Rudolf a termelőszövetkezet mezőjére. Nagy mesélő. Hatvanhat éves, pirosposzgás, életerős férfi. Lelkinyugalmát, mint mondja, csak egyszer tudták fölka-varni, az első világháború alatt, a csendőrok. A gráci kórházból szökött meg, a felgyógyulás után. Nagy keservesen eljutott a falujába, és ott akarta bevárni a háború végét. Valaki azonban elárulta. A közelgő kakastollasok elől az anyja szérűskertjében, a kukoricaszár kupacban keresett menedéket. Néhányszor elcsúszott mellette a hosszú, fényes szurony, de sebet nem ejtett rajta.

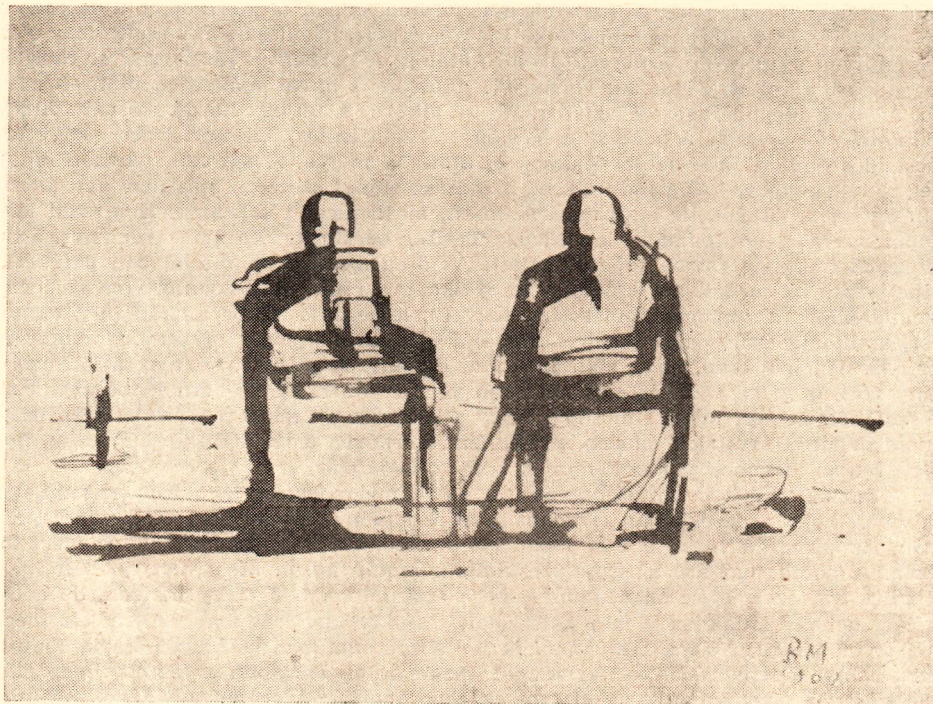
Megmenekült, és ma is nagyon örül az életnek. Annyira, hogy jókedvben, tréfacsinálásban a fiatalokat is felülmúlja. Pedig a napi járás is kifárasztja, hiszen 15–20 kilométert gyalogol, hegyen, völgyön, erdőn, réten keresztül. Rézfokosa van. Botozásra használja, meg a jeget vágja vele télen a patakon, ha inni akar. Legénykora óta ez a szokása, és ameddig ezt tarthatja, addig fiatalnak érzi magát. Kicsit elhúzza a száját, amikor a mai fiatalokról esik szó. Nem sokra nézi őket. Meséli, hogy négy évvel ezelőtt egy borbély költözött a faluba, aki fenegyerek hírében állott. Érdekelte, mennyi kurázsi van ebben az emberben. A tapasztalásnak is eljött az ideje, húshagyó kedd estéjén. Együtt ittak a legények a söntésben, éppen táncszünet volt. Tekker bácsi közéjük keveredett. Beszélgettek. Fiatalkori virtuskodásairól mesélt, meg arról, hogy milyen nyim-nyám emberek a mai fiatalok. A borbély egyszer csak elvörösödött és fogadást ajánlott. Fussanak versenyt a főutcán, a havas makadám úton — mezítláb. Az öreg meghökkent, de aztán ráállt az alkura. A tét egy hordó sör volt. Amikor a cipőjüket levették, a borbély még előnyt is felajánlott, tekintettel arra, hogy Rudi bácsi idősebb ember. Erre aztán végképp elfutotta a méreg. A sarokba vágta a cipőjét, meg a meleg zoknit. Alig indultak el, a fodrász előnyt szerzett. Már-már úgy látszott, csúfság éri az öreget, de egyszer csak lassít, majd megáll a legény. Kék, zöld lábait szaporán emelve, odakiált a szuszogó Tekker bácsinak. Feladja a versenyt, ő nem betegszik meg egy ostoba fogadás miatt. Az öreg azóta még büszkébben pöfékel kis csibakjából, ha megáll beszélgetni a kapálókkel, a répa sarabolókkel, vagy a kertben gyomlálókkel. A történetekből sosem fogy ki, legfeljebb akkor szakad meg a mesélése, amikor a szortyogós dohányt próbálja kikaparni a pipa torkából. Ilyenkor morog, dörög magában, hogy nem jó a mai dohány. A zöldnégyes, meg a hármas dohány volt az igazi. De még ennél is jobb volt az, amelyet egy katona barátja hozott Boszniából. És már megint mesélné, hogy a bosnyák gyerekek a század elején milyen finom dohányt árultak a piacon, nyakukban hordozva a kis ládikót. De szalad hozzá egy gyerek: idegenek garázdálkodnak a tsz búzájában.

Erre az öreg gyorsan zsebrevágja a pipát, megmarkolja a fokosát, kigombolja a kabátját, hogy a derékszíján csillogó mezőjri jelvény látható legyen. Megindul a fiú után. Az szaporán vezeti a Búdös-patak irányába. Ettől jobbra terül el az olasz-búza tábla. A patak partján, a fűzfa árnyékában motor hűsöl. Most még jobban izgatja a dolog, kik azok, akik begázolnak ebbe a szép gabonába? Megy beljebb, de a tábla szélén, nehogy letapossa ő is a kalászeket. Amikor egy irányba kerül a két idegen, rájuk kiált. De azok csak mennek beljebb a táblában és beszélgetnek. Erre tölcsért csinál a tenyeréből és úgy kiabál. Aztán megszaporozza a lépteit, hogy eléjük kerüljön. De nem is nagyon volt erre szükség, mert az idegenek bevárták. Sőt mosolyogtak egy kicsit, amikor igazoltatta őket. A nevén szólították. A járási tanács agromusai voltak. Azt számígtatták, mennyi gépet küldjenek a tsz-nek az aratáshoz. Amikor elkészönt tőlük és bandukolt vissza a patak partján, egyre csak az motoszkált a fejében, honnan ismerik ezek az emberek? Ez is kiderült, amikor ebéd után be-

ballagott az irodába. Ott voltak az agronómusok, az elnökkel beszélgettek. Megtudta, hogy egyikük a hajdani sásdi molnárlegénynek, Szilágyi Jóskának a fia. Akivel anynyit játszott munka után az udvarban, a tüsszögő kazán mellett. Bizony nagyon foltos volt akkor a nadrág a kis Jóskán... Gondolta volna, hogy ilyen szép Pannoniája lesz valamikor?...

Arról, hogy nyugdíjba menjen, hallani sem akar. Elég jól keres, huszonnégy munkaegység jár havonként a mezőőrnek, s ha kicsit segít a növényápolóknak, megkapja a harminc egységet. Ez pedig közel ezer forintot jelent, s ehhez jön még a háztáji jövedelme. Az erdőbirtokosságtól egy kis tüzelőt kap, mert ott is ügyel a rendre. Mi kell még egy idős embernek? Aki hozzá még olyan fiatalnak érzi magát, mint Tekker bácsi?!

LASZLÓ LAJOS

Borsos Miklós rajza

Juhász Gyula és Nagyfalusi Jenő

Az irodalmi köztudat is úgy tudja, hogy Juhász Gyulának József Attila a fölfedezettje. Kétségtől a legnagyobb, ám *nem az egyetlen*. Nem is tudom, van-e még modern költészetünknek olyan kiválósága, akinek annyian köszönhetik írói, költői útnak indításukat, mint neki. Még maga is csupán 30 éves, amikor 1913-ban a pozsonyi Reményi József novelláskötetét buzdító előszóval látja el, s egy másik ottani tollforgató, Paál Balázst is serkenti. 1916-ban Sipos István verseskönyvét verssel fogadja (*Bírálat helyett*), 1918-ban Bors László kötetét dicséri, utóbb Joó Tibor verseiből érzi ki a tehetség tagadhatatlan jeleit, 1919-ben Zágón István első drámáját fogadja elismeréssel, Ambrus Balázs könyvét méltánylással. A fiatal tehetségek önbizalmukban erősödtek a szegedi költő meleg pártfogó szavaitól.

Első igazi fölfedezettje Nagyfalusi Jenő volt. Kormányos István — Nagyfalusi-nak és József Attilának egyaránt barátja, ifjú korában maga is költő — úgy tudja, Nagyfalusi Segesvárott született, s 1906 táján került Szegedre; vasúti főfelügyelő apját akkor helyezték a Tisza-parti városba. Nagyfalusi 1912-ben iratkozott be a piaristák gimnáziumának első osztályába.

Ki hívta föl a fiatal diákra a már tekintélyes költő figyelmét, nem tudjuk. Az első adat kettejük kapcsolatára azonban igen jellemző. A *Tűz* c. hetilap, amely a polgári forradalom szülötte és orgánuma volt Szegeden, 1919 első napjaitól kezdődően csütörtökönkint irodalmi estet rendezett. Egyik ilyen irodalmi esten, 1919. január 16-án Juhász Gyula „Költőavatás” címmel mondott konferanszot a nyolcadik gimnazista Nagyfalusi Jenő verse elé. A másnapi *Délmagyarország* ezt írja: „A délután műsorát Juhász Gyula kedves humorú, meleg konferansza nyitotta meg, mellyel Nagyfalusi Jenőnek, egy fiatal, tehetséges diákpoeétának *Öreg szótárak* című költeményét vezette be.”

A második mozzanat sem érdektelen. Már a szegedi ellenforradalom fölülkerekedése után, 1919. május 7-én a városházán ellenforradalmi alapon szervezkedő tanárgyűlésen, melyre Juhász Gyula mint a *Délmagyarország* munkatársa ment el, a költőt bántalmazták és kituszkolták a közgyűlési teremből. A *Délmagyarország* másnapi számában a fiatal diákköltő, Nagyfalusi Jenő emelt szót azok ellen, akok Juhászt inzultálták. „Hát talán nem tudják — írta — hogy ki ő? Merheti-e magát több joggal magyarnak hirdetni valaki, mint ő? Hiszen ő volt a magyar kultúra tanár harcosa a végvárokon, Szokolcán és Léván, és ő mérhetetlen szenvedések árán vallhatja magát magyarnak. A Juhász Gyula szeméből kisugárzó csodás fény erős reményünk és az ő művészete a szebb magyar jövő biztos záloga. Mert országok dűlnek, kormányformák omolnak, de a művészet és erkölcs örök és e két örök tényező révén örök Juhász Gyula. Igen, most már leírhatom, hogy Juhász a legnagyobb élő magyar lírikus és az őt ért fájdalom az egész magyar kultúra fájdalma. Juhász pedig megvigasztalódhat. Ő már a mi szíveinkben él és él tovább örökre, mikor már hol lesznek támadói...”

Azt hiszem, nem kell különösebben kommentálnom, mit jelentettek Nagyfalusi Jenő szavai a megvert és megalázott költő számára, s azt sem, hogy *mennyire igaznak bizonyultak*. De az érdekesség kedvéért meg kell említenem, hogy Galamb Ödön visszaemlékezése szerint a fiatal József Attila is Juhászt tartotta a legnagyobb élő magyar költőnek. S Nagyfalusi szavainak igazi értelméhez tudnunk kell, hogy ez a kiállítás a költő mellett nem elsősorban művészi, hanem politikai vallomás. Csak aki tudja, hogy ettől kezdve éveken át mennyi támadás érte forradalmi szereplése miatt Juhász Gyulát, az értékelheti méltán a piarista diák merészségét. Kevéssel utóbb az ellenforradalmi lapokban éppen az ifjúság részéről tagadták a költő vezető szerepét, azt, hogy Juhászt példaképének tekinti és követi a szegedi fiatalság. Nem — méltat-

lankodott a Szegedi Új Nemzedék írója — nem vezére az ifjúságnak Juhász Gyula „mióta feliratokat ír a Munkásotthon homlokára” — félreérthetetlen célzás az ilyen című forradalmi stanzákra! — s „mióta Anatole France internacionalizmusát és valálatalanságát állította élénk követendő példaként”. A jobboldali ifjúság tiltakozott a „kimondottan és közismerten vörös” költő ellen...

A baloldal azonban költője mellé állott és segített visszaadni a megtört és támadott poétának önbizalmát, amikor szóban, írásban biztosította: az ő ifjú szívükben. akár Ady, ő is él... S Juhász Gyula ekkor írja, nekik — s elsősorban Nagyfalusi Jenőnek — *Ifjúság* című költeményét, mely 1919. szeptember 18-án jelent meg a Dél-magyarorszáiban.

*Ti vagytok az enyéme: fiatalság.
A dalomat én nektek dalolom.
Felétek fordítom reményem arcát,
Elétek lengetem a lobogóm.*

*A csúf, a rossz véneknek ellenében
Hozzátok pártol csüggedő hitem,
S a hajnalló piros ködében
A koszorúm mind hozzátok viszem.*

*Szeressetek fiúk, hű fiatalság
Engem, kinek tavasza elfagyott,
Ki holt kikelet betege vagytok!*

*Sírom fölött hadd hallok rajta-rajtát,
Mely diadalra viszi lobogóm,
Melynek győzelmét itt fönn álmodom!*

A vers címe alatt az ajánlás: *Nagyfalusi Jenőnek.*

Megjelenése nem véletlenül volt ezen a napon. Rögtön a vers alatt ott a hír — névtelenül, de kétségen kívül Juhász Gyula írta — „A Dugonics Társaság koszorúja” címmel, amely megmagyarázza az összefüggést. Így szól:

A Dugonics Társaság dr. Lázár György alapítványából hirdetett versenypályázatára a piarista gimnázium növendékei pályázhatnak. Az első díjat az idén ítelték volna oda egy vers költőjének, akit a bíráló ötösbizottság egyhangúlag érdemesnek ítélte a jutalomra, amely ezúttal az irodalmi elismerések koszorúján kívül 600 korona. A fiatal poétának azonban hamar irigyei akadtak, akik tudni vélték, hogy a jutalmazott verset már előbb felolvasták zártkörű nyilvánosság előtt. A Dugonics-Társaság igazgató-tanácsa erre két szavazat ellenében úgy határozott, hogy a jutalom díját, a 600 koronát nem adja ki az idén a pályakoszorús szerzőnek ezen alaki hiba folytán. *Habent sua fata libelli.* És a pályázatoknak is megvan a maga sorsa, többnyire magyar sors. A kolozsvári pályázaton nem adták oda a jutalmat Katona József Bánk bánjának, valószínűleg szintén alaki hiba miatt. Az akadémiai Nádasdy-pályázaton egy ismeretlen bíráló nagyon elítélően nyilatkozott Arany János Buda haláláról. A Bánk bánt máig a legjobb magyar tragédiának tartják, a Buda halála pedig csakugyan a legszebb magyar epikai költemény. A Dugonics Társaság dr. Lázár György alapítvány pályázatának a jutalomtól elütött koszorús költőjének nevét most már hiába rejti a jelíges levél, irigyei elárulták, mi is kiírjuk tehát: Nagyfalusi Jenő, a piarista gimnázium kiváló tehetségű, nagy tudású és komoly törekvésű végzett tanulója, aki bizonyára gyarapítani fogja azt a dicsőséget, amelyet ennek a régi jó hírű intézetnek volt tanítványai: Herczeg Ferenc és Juhász Gyula szereztek. A koszorút pedig semmiféle érdekeltég és irigység el nem veheti Nagyfalusi Jenőtől, aki valódi költő, fiatal és szépreményű. A hatszáz korona is jól jött volna a szegény fiúnak, de hiába, a formára, úgy látszik, jobban ügyelnek nálunk, mint a lényegre, amely ez esetben az: Nagyfalusi Jenő megérdemelte a jutalmat és ezen nem változtat semmiféle nagyképűség és kicsinyesség.

A cikk két nevén ne csodálkozzunk. Hogy Juhász a maga nevét ilyen összefüggésben leírta, azt egyrészt megokolja, hogy a hír, mint mondtam, név nélkül jelent meg, másrészt pedig éppen a másik név, Herczeg Ferencé. *A költő iróniával és elégtétellel fricskázik oda az ellenforradalom urainak azzal, hogy a maga nevét a „legnobilisabb”, legelfogadhatóbb magyar íróval együtt írja le.* A maga nevét, amely — mindig, de ebben a történelmi pillanatban a leginkább — olyannyira ellentétes érzelmeket fakaszt!

A pályadíj bíráló-bizottságában a költő természetesen maga is részt vett, sőt nem véletlenül éppen az ő kezeírásával maradt fönt a Dugonics Társaság iratai között szeptember 15-i kelettel az augusztus 31-én lezajlott bizottsági ülés határozata. A bizottságban Balassa Armin, Juhász Gyula, Kisteleki Ede, Móra Ferenc és Sz. Szigethy Vilmos vett részt. Két pályázat érkezett be. Az egyik csak ígéret. A másik „már itt határozott és komoly tehetségnek és a nyelv művészetének mutatkozik” — írja Juhász Gyula előadói jelentésében — „aki a világirodalom és a magyar költészet jeleseinak (kivált Leopardinak és Babitsnak) mélyreható tanulmánya mellett a saját hangját is hallatja és nem közönséges kifejező készségről tesz kétségtelen bizonyosságot. Gondolatok és érzések művészettel egyesülnek e három filozófiai költeményben, bár a verselés egy-két fogyatékosága még a kezdő költőre, viszont némely szokatlanul egyéni kifejezés a valódi költőre vallanak.”

Ezek alapján javasolta Juhász Gyula a „Carmina non prius...” jeligéjű pályázó jutalmazását.

A felemásan jutalmazott vers a liberális ellenzéki szellemű *Krónika* első számában 1919. október 1-én meg is jelent. *Juhász Gyula közölte*, hiszen ő volt ennek a lapnak kulturális rovatvezetője. S ő írta, megintcsak névtelenül, azt a kis cikket, amely „*Nagyfalusi Jenő*” címmel a vers szerzőjét bemutatta az olvasóknak. „Az új szegedi lap — kezdődik a pár soros közlemény — egy új szegedi költőt mutat be az olvasónak: Nagyfalusi Jenőt, a Dugonics Társaság Lázár György díjának nyertesét.” Miután röviden megint elmondja a díj furcsa históriáját, „a költő és a sorsharag” örök motívumának eme újabb változatát, így folytatja: „A költő és a verse értékén ez persze nem változtat, a fiatal Nagyfalusi Jenő ígérete és reménysége lett a szegedi és magyar irodalomnak. Ez a verse kész és egész, de a költő most készül igazán pályájára, forgatja a nagy klasszikusokat és moderneket, egész sereg műfordítása van a ládafiában francia és angol poéták verseiből. A Dugonics Társaság legújabb poeta laureatusa úgy indul, olyan komolyan és szépen, akár a fiatal Babits.”

A fiatal költő életének eztán következő néhány esztendejéről nincsenek pontos adataink. Juhász Gyulához írott első levele a fővárosban kelt, s pesti barátai, — a „csodagyerekek”, ahogyan Várkonyi Nándor mondja róluk — szintén aláírták. Egyébként a Kecskeméti-testvérek negyedik gimnazista korukban, 1914—15-ben Juhász Gyula tanítványai voltak a makói gimnáziumban. A három tanítvány öszinte szívvel küldte e levelet Juhász Gyula költői működésének negyedszázados jubileumára:

Juhász Gyulának, a Költőnek.

Engedje meg, hogy az Ön ünneplésében mi is részt vegyünk szívünk dobbanásával és fojtott szavainkkal. Huszonöt év alatt lombosodott meg a fa koronája, melyhez oly szűkmarkú volt a nap és zsupori a harmat: mégis nőtt a fa, sudáran az ég felé, mint a honi jegenyék és összekötötte a Homokot az Éggel. Költőnek és magyar Költőnek lenni nehéz sor és Ön derekasan kivette a részét ebből a sorsból. Mint az Isten szegénykéje, mint ama Szent ki az itáliai ég alatt hirdette az Úr dicséretét az ő kedves testvéreiknek, úgy járt Ön e magyar ég alatt és talán a madarak és fák, a halak és csillagok jobban megértették volna az Ön lelkét és szemének nem-földi lobogását mint az emberek, akik közé elhívatott. De ami földi volt földde lesz újra, az idő kimerül és álomná válik a mázsás való, az álom pedig erőt vesz a testi életen: nem mindent emészt meg a Halál és Önt talán kárpótolhatja az, hogy már életében részese az örökkévalóságnak.

Ez a mi hódolatunk, kik valamennyien az Ön tanítványai voltunk és az Ön álmainak fénye mellett kezdtük el munkánkat. Ez a hódolat jelentse Önnek a mi

végtelen hálánkat és szeretetünket, amivel szívünkbe zártuk. A mi fiatalságunk a magáénak érzi Önt, az örök fiatal, kin nem fognak az évek és évtizedek. Adja az Úristen, hogy áldott fiatalságában és végre valahára boldogságban is még hosszú ideig vallhassuk a miénknak.

Budapest, 1923. V/18.

Nagyfalusi Jenő
Kecskeméti György
Kecskeméti Pál

Várkonyi Nándor azt írja, hogy Nagyfalusi 1924 szeptemberében költözött Pécsre. A következő dokumentumok azonban előbbre teszik ezt a dátumot. De ez nem lehet vitás, hiszen Juhász Gyula pécsi látogása is 1924 tavaszán volt, márpedig közismert, hogy ennek kezdeményezője is Nagyfalusi volt. Az innen írott képeslapja már ezt a pécsi utat készítette elő. A benne említett Andor a levélíró orvos-bátyja volt Szegeden.

[Postabélyeg kelte: 1924. március 18.]

[Képeslap: Pécs, Székesegyház.]

N.

Juhász Gyula úrnak

S z e g e d
Ipar-utca 13.

Pécs, csütörtök

Szeretett Mesterem,

bocsásson meg, hogy csak egy hét múlva írok, de betegen feküdtem máig (kérem ne mondja meg Andornak, nehogy megijedjenek) — rögtön érkezésem napján szóltam Thienemannnak, ki kijelentette, hogy meg lesznek tisztelve, ha Ön ellátogat és kéri Önt, hogy idejövetele ügyében azonnal forduljon Kosztolányihoz, ki szintén le akar jönni. Kérem tegye ezt meg és értesítsen, de egész biztosan a válaszárol, hogy ha nem Kosztolányival, akkor másképp de föltétlenül itt lássuk

1.

[A folytatása hiányzik.]

Nemcsak útnak indította Juhász Gyula Nagyfalusi Jenőt, hanem továbbra is rajta tartotta szemét. Amikor szinte egyszerre megjelent két verseskötete (*Az Isten derengése* és *A jegenyék szava*) a *Szeged* 1924. április 13-i számában „*Egy új költő*” címmel üdvözölte. „Szegedről indult, remélem, a maradandóságba, az ifjú Nagyfalusi Jenő is, aki rövid parnasszista és szimbolista próbálkozás, valamint hosszas tanulmány és nagy elmélyedés után megtalálta a maga mondanivalóját és a tulajdon hangját most megjelent két verses könyvében.”

Kiemeli a kötet újszerűségét. „Ez az új költő talán a legműveltebb valamennyi fiatal kortársa között, halálos biztonsággal járatos a modern szellemtörténet, a német költészet és filozófia gazdag és hatalmas birodalmában, de ha költeményeit olvasom, elfelejtem minden kultúráját és csak a maga eredeti, tiszta és erős művészetét érzem, melynek sugallata megszépíti és fölemeli lelkünket és életünket.” Szellemi elődeit a német lírában véli megtalálni: Goethét, Nietzschét és Hölderlint emlegeti vele kapcsolatban. „Nagyfalusi lírája — fejezi be Juhász méltatását — nem akar aktuális és nem is tudna ma populáris lenni: de korunk legjobbjai és legkülönbjei bizonyosan

meg fogják érezni és érteni jelentős értékét, külön súlyát és saját ízét a mának kavargó és kóválygó áramlatai között. Nekem gyönyörűség, vigasztalás és elégtétel volt olvasásuk és jó reménység is a szebb jövőben!"

A következő dokumentum arra vall, hogy akárcsak József Attila, éppúgy Nagyfalusi Jenő is buzgólkodott Juhász Gyula nyugdíjügyének egyengetésében. Ő vette rá Zolnai Bélát — aki 1925 őszétől szegedi egyetemi előadó, majd professzor lett — hogy járjon el Klebelsbergnél. A Thienemannal Itáliába utazó tanártárs Halasy Nagy József volt.

[Postabélyeg kelte: 1924. április 17.]

[Képeslap: Pécs látképe.]

Nagyságos

Juhász Gyula
úrnak

S z e g e d
Ipar-u. 13.

Szeretett Mesterem, Thienemann elutazott Olaszországba, honnét 15-ike körül jön vissza Naggyal együtt. Zolnai volt olyan szíves és elvállalta az előadás rendezését, mely 15—20-ika között aktuális. Ugyancsak ő volt oly kedves és Kl. tudomására hozatja az Ön ny. ügyét. A viszontlátásig (május közepe, Pécs), üdvözlí

Nagyfalusi Jenő

Ismeretlenül is tiszteletteljes üdvözlétét küldi

Zolnai Béla

Az újabb képeslap már a megszervezett estről tudósítja a szegedi költőt. Mint Tüskés Tibor kiderítette, az esten Juhász Gyula Kosztolányival, Kalmár Rózsával és Faluhelyi Ferenc egyetemi tanárral együtt lépett föl. A „félmillió” nyilván az úti-költségre kellett a nyugdíj nélkül, cikkekből és verseiből szűkösen elégező Juhásznak.

[Postabélyeg kelte: 1924. május 15.]

[Képeslap: Pécs, Széchenyi-tér]

N.

Juhász Gyula úrnak

S z e g e d
Ipar-utca 13.

Pécs, május 15.

Szeretett Mesterem,
örömmel értesítem, hogy az előadás (május 25.) nagyarányú rendezése megkezdődött. Remélem, a félmilliót mihamarabb küldhetem. Nagyon kérem, készüljön, hogy az értesítésre jöhessen. Th. e héten visszaérkezik. Ön Kosztolányival és az itteni primadonnával és egy egy [így!] egyetemi tanárral (Faluhelyi, jogász) fog szerepelni.

Üdvözlí

Nagyfalusi Jenő

Ezután következett a *Symposion* kezdeményezése. Az itt következő levél erről számol be, s hasznosan egészítheti ki a Várkonyi közölte dokumentumokat is.

Szeretett Mesterem,
 bocsásson meg, hogy alkalmatlankodom és kéréssel terhelem, de remélem, Ön nem fog haragudni rám emiatt. Hála Thienemannnak, a *Symposion* megindul. Mint tetszik látni, egy jöttányit sem térünk el tervünktől és álmunktól, mely ha Isten adja, meg is valósul. Az első kötetben, melynek művészi kiállításáról Th. kezeskedik, merem állítani — önmagamról természetesen nem szólok — már is nagyjelentőségű cikkek vannak. Sajnos, éjjel-nappal el vagyok foglalva és csunyán rövid leszek: nagyon kérem az egész *Symposion*, Várkonyi és Thienemann nevében: hogy írjon rólunk, a kötet tartalmáról, esetleges jelentőségéről és hogy Önnek mi a véleménye a mi ügyünkről, egy egész rövid kis ismertetést a Szeged egyik lehetőleg közeli számába. Nagyon kérem (és ez az én privát kérésem) emelje ki Thienemannt, mert mi az ő erkölcsi támogatása mellett jelenünk meg, ő vette kezébe ügyünket és fárad értünk, helyesebben a *Symposion*ért, a magyar idealizmusért. Ne haragudjon rám szeretett Mesterem! Időm sajnos nincs: sok verset írtam, dolgozom a disszertáción és egyéb tanulmányaimon, remélem Karácsonykor Ön elé tárhatok egyet-mást.

Egyidejűleg a Kultúra R. Könyvtárnak küldtem egy ívet: nagyon kérem, ha ír rólunk, a cikk végén említse meg, hogy előfizetni ott lehet. Fogadja a *Symposion* mélységes köszönetét, adja Isten, hogy mihamarabb be is bizonyíthassuk Ön iránt érzett tiszteletünket, hálánkat és szeretetünket. Mégegyszer elnézését kérem és mélységes szeretettel üdvözlöm

Nagyfalusi Jenő

Pécsett 24. nov. 13.

Juhász Gyula szívesen eleget tett a pécsiek kérésének és a *Délmagyarország* 1925. január 18-i számában terjedelmes tárcacikkben méltatta a *Symposion* első kötetét. „Nagy és tiszta öröm: végre fiatalokat látni, akik áhitattal és felkészülten indulnak el a költői szent hegyre” — írta többek között. Nagyfalusi kérésének megfelelően hangsúlyozza Thienemann Tivadar szerepét az alapítás körül. „Nekem még külön gyönyörűséget okoz — folytatja — hogy két egykori, legszebb reményekre jogosító makói tanítványomnak, Kecskeméti Györgynek és Pálnak érett alkotásaival is találkozom az új pécsi magyar revű hasábjain.” „A bevezető verset, ezt a méltó prologót is egyik lelki ifjam írta, *Kölcseyhez: Nagyfalusi Jenő*, aki még egy ciklus verssel is szerepel és akinek a kiválasztottak előtt csöndes, igaz sikere volt már a *Symposion* kiadásában nemrégiben megjelent két versesfüzetével.” Kecskeméti György műfordításáról megállapítja: több mint átültetés, „ez valóban Stefan George — magyarul.” Kecskeméti Pálban a korán elhunyt barátának, Zalai Bélának filozófiai zsenijét látja újjászülni.

Nyilván ezt a cikket köszönik meg a pécsiek 1925. február 3-án kelt levelezőlapjukon, amelyen Németh Antal, Kecskeméti Pál, Kecskeméti György, Várkonyi Nándor és Nagyfalusi Jenő aláírásán kívül csak ennyi áll: „Szeretettel üdvözljük tisztelő és hálás ifjai”.

A következő levél a *Symposion* második kötetének szerkesztéséről szól. Vajdáék, akikről benne szó esik, Vajda Béláné és optikai üzletének cégtársa, Kilényi Irma, akik Juhász számára otthonukban afféle irodalmi szalont teremtettek.

Az utolsó két dokumentum nem kíván magyarázatot.

(*Symposion*.)

Pécs, 1925. nov. 2.

Szeretett Mesterem,
 abban a reményben, hogy már otthon van, leülök írni Önnek és nagyon kérem, hogy a megígért verseket küldje el a *Symposion* számára. A S. tartalma ezek szerint így alakulna:

Juhász Gy.: Versek.

Németh A.: A mai dráma.

Kecskeméti Gy.: Hölderlin: *Menons Klagen um Diotima I—IX.* magyarul.
Várkonyi N.: Claudel.
Kecskeméti P.: *Az értékfilozófia problémái.*
Szerb A. Kr.: *Stefan George.*
Nagyfalusi J.:
(és esetleg)
Waldapfel J.: *Balassi.*

Amint tetszik látni, a program elég szép és tág, Önt várjuk és reméljük, hogy Ön nyitja meg a S. II. kötetét. — Hogy magamról is írjak: én nem nagyon tudok levelet írni: közeleg a szakvizsgám, ha Isten segít, decemberre lesz és Ön tudja, mit jelent ez: de „versek íródtak”. Húsvétra készülök kiadni egy kötetet. De dolgozunk máson is. Karácsonyra szeretnék otthon egy előadássorozatot tartani: A német irodalom főirányai címen, ez ügyben legközelebb írok Vajdáéknak. Mégegyszer kérem, amint lehetséges, küldje a verseket, tiszteljen meg minket és legyen meggyőződve mi Önnel vagyunk és maradunk mint hálás és hű tanítványai. Természetesen az Ön verseit olyan honoráriumban részesítjük, amilyenben a többi lapok.

K. édesanyja kezeit csókolja,
Önt szeretettel üdvözi
Nagyfalusi Jenő
Pécs, 25. okt. 2.

[Postabélyeg kelte: Bp. 1926. ápr. 16.]
[Képes levelezőlap: Budapest, Szt. István szobor.]

N.

Juhász Gyula úrnak

S z e g e d
Ipar-utca 13.

Szeretett Mesterünk,
engedje meg, hogy symposionunkról igaz szeretettel és tisztelettel üdvözljük:
Sárközi György
Szabolcsi Bence
Juhász Vilmos
Waldapfel József
Kecskeméti György
Nagyfalusi Jenő

[Postabélyeg kelte: Champéry, 1928. július 4.]
[Képes levelezőlap: Champéry templom]

Nagys.
Juhász Gyula
író úrnak
Hongrie

S z e g e d
Fodor u.

Exp. Eugène Nagyfalusi chez M. Ad. Jersin.
Champréy-Valais. Suisse.

Szeretett Mesterem!

Innen üdvözlöm szeretettel! Tegnap elértem az első gleccsert és egy önkéntelen hideg fürdőt vettem egy vízesésben. K. Édesanyja kezét csókolja, szeretettel üdvözlí

Nagyfalusi Jenő

Nagyfalusi Jenő — tudtommal — három ízben írt Juhász Gyuláról. A *Symposion* második kötetében (1926) megjelent tanulmányán kívül ő írta a Benedek Marcell-féle Irodalmi lexikon Juhász-cikkét is, továbbá a *Revue de Genève* 1927 januári számában is jelent meg francia nyelven ismertetése a szegedi költő életművéről.

S álljon itt befejezésül egy olyan dokumentum, amit a két költő helyett mindkettejük megbízottai írtak, mégis róluk, Juhász Gyuláról és Nagyfalusi Jenőről, az ő barátságukról vall. Juhász Gyula halála után Kilényi Irma, aki szeretett költője szolgálatára áldozta hátra levő életét, mindent össze akart gyűjteni, ami csak Juhászról szól, relikviákat éppúgy, mint kortársi emlékeztetéseket. Így fordult Nagyfalusi Jenőhöz is. A címzett helyett azonban a felesége válaszolhatott csak, mert Nagyfalusi „katona” volt — ez az eufémizmus a munkaszolgálatos helyett volt használatos akkoriban — s maga nem válaszolhatott. Sem ekkor, sem később. Kilényi Irma 1944. nyarán, amikor barátnőjét és családját deportálták, öngyilkos lett, s nem tudom, csak a *Jelenkor* mostani cikkeinek visszhangtalanságából sejtem, hogy Nagyfalusi Jenőné sem él már. Egyikük sem él tehát, a helyettesek sem. A helyettesek helyetteseként idézem most e levéllel valamennyiük emlékét.

Budapest, 1942. május 12.

Igen tisztelt Nagyságos Asszony!

Ma kaptam csak kézhez férjemhez intézett ápr. 17-i levelét, a szerkesztőség csak ma kézbesítette és így sietek rá válaszolni.

Férjem bizonyára nagyon örült volna kedves sorainak, de sajnos ő már 6 hete katona és ezért ismeretlenül én írok Önnek.

Kérését a francia Juhász tanulmányra, egyéb versekre, valamint a Babits levelekre vonatkozólag pillanatnyilag nem teljesíthetem. Ezeket addig kell függőben tartanunk, míg Jenő itthon lesz. Ő egyébként főleg művészettörténettel és filozófiával foglalkozott az utóbbi időben.

Ha visszajön, azonnal átadom kedves sorait és bővebben magáról majd ő fog írni. A szegedi napokról, Juhászékról, Birkás professzoráról mindig nagy lelkesedéssel beszélt nekem.

Ismeretlenül is sokszor üdvözlöm

Nagyfalusi Jenőné

JEGYZET. E dokumentumok közzétételére Várkonyi Nándor (Egy félbemaradt költő. *Jelenkor*, 1961. 6. sz. 720–734. l.) és Dévényi Iván (Még egyszer a „félbemaradt költő”-ről. *Jelenkor*, 1962. 2. sz. 256–257. l.) cikkei indítottak. Nagyfalusi Jenő és Juhász Gyula 1919-ben kialakuló kapcsolatáról részletesen szölok „Juhász Gyula 1918–19-ben” című, egyelőre kéziratban lévő, nagyobb munkamban. A Juhász-ellenes támadásokról írtam „Juhász Gyula a munkásmozgalomban” című füzetem (1961) 12–13. lapján. A Dugonics Társaság irattárából idézett bírálati javaslat a Szegedi Állami Levéltárban található. Az itt közölt levelek a szegedi városi Somogyi-könyvtár Kilényi Irmáról elnevezett Juhász Gyula-gyűjteményének hagyatékai részében vannak. Juhász Gyula 1924. május 29-i pécsi szerepléséről Tüskés Tibor írt (Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső Pécsen. *Dunántúli Napló*, 1958. február 7.)

PÉTER LÁSZLÓ

Surányi Miklós és Pécs

Ha még élne, akkor ez évben nyolcvan esztendősen lenne Surányi Miklós, akit Schöpflin Aladár annakidején Meresovszkij egyetlen magyar tanítványának nevezett. Baranyában született, Pécssett élt, itt járt iskolában, pécsi lapnál kezdődött újságírói pályája és a pécs-budai külvárosban kötött házasságot. E város történelmi falai között alapította meg a Janus Pannonius Társaságot. Regényeiben: a „Kantaté”-ban, valamint a „Noé bárkájá”-ban a pécsi utcák kelnek életre. „Csodavárók” című regényének színhelye is javarészt Baranya, „A gyűjtogatók” pedig Sásdon játszódik, ahol éveken át élt nagybátyjánál: Gundy Miklós plébánosnál.

Édesapja: Schürnpeck Kálmán, a múlt század hetvenes éveiben a baranyai Lakócsán erdészeti beosztásban működött. Munkaadója innen a sásdi járásban lévő Felsőmindszent községbe helyezte át. Házasságot valószínűleg Sásdon kötött, mert felesége: Gundy Clementina, az akkori sásdi plébánosnak: Gundy Miklósnak a testverhuga volt.

Ebből a házasságból született nyolcvan évvel ezelőtt, 1882. február 16-án Felsőmindszenten (akkor Mindszent) községben a még Schürnpeck Miklós nevet viselő fia, a későbbi: Surányi Miklós. A falubeli öregek még emlékeznek a családra, de részleteket már nem tudnak róla.

Surányi Miklós édesapját Felsőmindszentről Jánosi pusztára helyezték át, majd 1888. június 5-én Pécs város szolgálatába lépett.

Surányi Miklós 1892 őszén beiratkozott a ciszterci rend pécsi főgimnáziumába, a mai Széchenyi téri Nagy Lajos Gimnáziumba. Már itt, a gimnáziumban is kitűnt osztálytársai közül, és élénk érdeklődést tanúsított az iskolai önképzőkör iránt.

Felsőskorában egyre sűrűbben szerepelt az iskolai ünnepélyeken és az önképzőkörben. 1898. október 8-án, az aradi vértanúk emlékére a VII. és VIII. osztályos ifjak önképzőköre ünnepi gyűlést tartott. Ezen Surányi Miklós: „A szabadságharc költészete” címmel tartott felolvasást.

1898. június 8-án, a koronázási emlékűnnepen, az iskola 146 diákja Mohácsra ment tanulmányi kirándulásra. Itt kegyelettel áldoztak a mohácsi síkon elhunyt mártírok emlékének és megkoszorúzták a szerencsétlenül járt II. Lajos király Csele patak mellett lévő emlékoszlopát. A mohácsi hősök emlékére emelt kápolnában második számként Surányi Miklós VI. osztályos tanuló Vörösmarty Mihály: „Mohács” című versét szavalta. „Mély, megrázó hangja — írja róla a „Pécsi Figyelő” 1898. június 10-i száma — a gyászos eseménynek megfelelő hangulatot keltett.”

Az iskola ének- és zenekara 1899. június 26-án délután évváró ünnepélyt tartott a Pécsi Katolikus Kör, a Hazafias Népfront mai székházának dísztermében. Az ünnepélyen Surányi Miklós VII. osztályos tanuló Várady—Kun: „Petőfi a Hortobágyon” című melodramáját szavalta.

„A műsor legkiemelkedőbb pontja következett ezután — írja a „Pécsi Figyelő” 1899. június 28-i száma —, „Petőfi a Hortobágyon” című melodramát adták elő, Surányi Miklós szavalatát kísérve hegedűn Frank Richárd, cimbalmon Pap Károly, zongorán Antoni Miklós. Már magában véve a költemény igazi magyaros zamata, csengő rímei nagyhatásúak, mely hatást Surányi Miklós dicséretet érdemlő szép szavalata teljesen érvényre juttatta. A költemény zenei része az ő majd csendes bánatot, majd dübörgő hangzavarból átmenőleg szilaj jókedvet kifejező tüzes magyar dallamával is teljesen megfelelő a költemény szövegének, mit Pap Károly, Frank Richárd és Antoni Miklós, diszkrét és precíz kíséretükkel csak emeltek. A műsor ama számát oly zajosan tapsolta meg a közönség, hogy a közreműködőeknek kétszer is kellett újra a pódiumon megjelenniük. Ezután következett a jutalmak kiosztása. Jutalmat nyert: Surányi Miklós VII. o. t.”

Az 1899—1900-as tanévben, amikor Surányi Miklós a VIII. osztályba, Babits Mihály pedig a VII-be járt, az önképzőkörben nemes versengés folyt közöttük. Mind-

ketten egyre sűrűbben szerepeltek az irodalmi pályázatokon, hol lírai műveikkel, hol tanulmányaikkal.

Az 1899—1900-as tanévben Szuly Jenő VIII. osztályos tanuló műfordításra tűzött ki 1 arany jutalmat. A pályázatra két mű érkezett be: „Apró versek” és „Műfordítások”. Az előbbi szerzője Babits Mihály VII. osztályos tanuló jutalomban, az utóbbi: Surányi Miklós VIII. osztályos tanuló dicséretben részesült. — Az önképzőkör Kóczián-féle ballada-pályázatára három mű érkezett be: „A király halála”, „Éjszaki mese” és „II. Rákóczi György”. Ez utóbbi szerzője Babits Mihály VII. osztályos tanuló 1 arany jutalomban, az „Éjszaki mese” szerzője, Surányi Miklós VIII. osztályos tanuló pedig dicséretben részesült. — Más alkalommal nagyobb terjedelmű értekezést olvasott fel Surányi Miklós VIII. o. t.: „A görög művelődés okairól” és „A holland művészet végső okairól”. Babits Mihály VII. o. t. pedig „Vázlatok egy nap történetéből” címmel tartott felolvasást. — Az irodalmi kör 2 arany jutalommal díjazott művelődéstörténeti pályázatára 2 mű érkezett be: „Művészeti törekvések Szent István korában” és „Nyomdászatunk fejlődése 1472-től napjainkig”. Az utóbbi mű szerzője Gebhardt József VII. o. t. jutalomban, az előbbi szerzője Surányi Miklós VIII. o. t. dicséretben részesült.

Maga Surányi Miklós is tűzött ki pályadíjat. Hetedik osztályos diák volt, amikor 1 arany pályadíjat tűzött ki természettudományi szabadelőadásra. Ezt a bírálók Csernits Jenő VIII. osztályos tanulónak ítélték oda.

A pécsi tek. „Nemzeti Casino-Egyesület” 4 aranyos pályadíjára 3 mű érkezett be. A jutalmat Surányi Miklós VIII. o. t.: „A görög szobrászat fő irányai” című dolgozata nyerte el. Ezen a pályázaton szintén részt vett Babits Mihály is és ez volt az első eset, hogy Surányi Miklós Babits Mihállyal szemben nem dicséretben, hanem jutalomban részesült. Babits ezt még idősebb korában sem felejtette el. 1934-ben Sásdi Sándor Babits Mihállyal Budapesten interjút készített, amely a „Pécsi Napló” 1934. április 1-i számában jelent meg. Ebben a költő visszaemlékezett pécsi diákéveire és az iskolai önképzőkörrel kapcsolatban többek között a következőket mondotta: „Egy másik emlékem ugyancsak az önképzőkörhöz fűződik. Hetedik osztályos voltam, már részt vehettem az irodalmi pályázatokon és ezt alaposan ki is használtam. Be kell vallanom, nemcsak az erkölcsiekért, de befolyásolt a tíz koronás arany pályadíj is. Egy kivételével megnyertem az összes pályadíjat. Azt az egyet a nyolcadikos Surányi Miklós nyerte, miután külön balladát írt, mint én.” Babits Mihály azonban ezúttal rosszul emlékezett vissza, és helytelen megállapítást tartalmazott a „Dunántúl” című napilap 1931. július 19-i száma is, amely: „Babits Misi, a pécsi gimnazista” címmel a következőket írta: „A költő csendes séta közben mosolyogva beszélt diákkorának éledező irodalmi ambícióiról. Elmondja, hogy a gimnázium 18 irodalmi pályázatából tizenhetet ő nyert meg. Egyet Surányi Miklós, aki akkor verseivel aratott babérokat, ő viszont prózával”. A valóság az, amit a „Pécsi Napló” 1941. augusztus 12-i számában Sásdi Sándor „Babits Mihály és Pécs — Barangolás a kis Babits Misi gyermekkoráról” címmel írt: „... a nyolcadikos Surányi is nyert egy díjat: „A görög szobrászat fő irányai” című munkájával.” Surányi tehát nem balladával, hanem tanulmányával nyert pályadíjat Babits Mihály elől.

Surányi Miklós tanulmányi eredményeit a ciszterci rend pécsi főgimnáziumának értesítői őrzik. Ezekből kitűnik, hogy Surányi Miklós az elsőtől a nyolcadik osztályig irodalomból éppen úgy színjeles volt, mint Babits Mihály.

Surányi Miklós már az első osztálytól kezdve ott szerepelt az ösztöndíjas és jutalmazott tanulók között. Az 1892—93-as tanévben, I. osztályos diákkorában megkapta Pécs szab. kir. város házi pénztárából a 20 forintos alapítványi összeget. Az 1893—94. tanévben ugyanebből az alaptól 25 forintot kapott, ezenkívül elnyerte a Pethő-féle 20 forintos alapítványi összeget is. III. osztályos tanuló korától kezdve egészen a VII. osztályig, minden évben megkapta a Pécs szab. kir. város által kezelt Szedlmayer-féle 45 forintot. Nyolcadik osztályos korában, az 1899—1900. tanévben pedig ugyanebből az alapítványból 90 koronában részesült. Itt emlitem meg, hogy az 1899—1900. tanévben Surányi Miklós ott szerepelt az ének- és zenekar kiváló tagjainak megjutalmazottjai között is.

Az érettségi vizsga után Surányi Miklós beiratkozott a pécsi püspöki jogakadémiára, és itt nyerte el jogi képezését. Tanulmányi eredményeiről azonban semmiféle dokumentum nem maradt fenn, sem a pécsi Állami Levéltárban, sem a püspöki levéltárban.

A továbbiakban mindössze annyit sikerült megtudni róla, hogy 1912. március 4-én Pécsen, a budai külvárosi plébánián házasságot kötött Steiner Eugéniával. Ebből a házasságából két leánya született. A plébánia hivatalban a házasságkötési matriculában feljegyzett adatok a következők: a vőlegény: Surányi Miklós, Máramaros vármegyei levéltáros és lapszerkesztő, a menyasszony: Steiner Eugénia. A vőlegény származási helye: Mindszent, Baranya, a menyasszonyé: Somogyország. A vőlegény és a menyasszony lakóhelye: Máramarossziget. A vőlegény állapota: nőtlen. a menyasszonyé: hajadon.

Surányi Miklós már az iskolai önképzőkörben megszerethette a „Pécsi Közlöny” című lapot. Később, mint író, ebben a lapban mutatkozott be. A lapnak belső munkatársa lett és főként szépirodalmi tevékenységet fejtett ki. A „Pécsi Közlöny” 1893-ban, az egyházpolitikai harcok közepette indult, katolikus irányzattal. A lap hetenként háromszor jelent meg és első szerkesztője Rézbányai János dr. pápai kamarás, jogakadémiai tanár és árvaházi felügyelő volt. A „Pécsi Közlöny” 1902-ben napilappá alakult át.

A régi lappéldányokból nem sikerült megállapítani azt, hogy Surányi Miklós mikor lett a „Pécsi Közlöny” belső munkatársa. Soós Nándor dr. — aki szintén a püspöki jogakadémia hallgatója és a lap rendőrségi tudósítója volt — úgy emlékszik vissza, hogy Surányi Miklós már jogakadémiai hallgató korában a lap belső munkatársaként szerepelt.

Surányi Miklósban mély nyomokat hagytak pécsi diákévei, a várost és emlékeit nemcsak regényeiben, hanem budapesti újságíró korában cikkeiben is sűrűn felelevenítette. Visszakívánczolt az ősi egyetemi városba, és Janus Pannonius humanista életideáljából kiindulva, Pécsből mindenáron magyar Firenzét, Bolognát, Heidelberget, Münchent vagy Drezdát szeretett volna fejleszteni.

Ezt igazolja a „Magyar Heidelberg” című hangulatos, színes cikke is, amely a budapesti „Nemzeti Újság”-ban jelent meg, s közölte a „Dunántúl” című pécsi napilap is 1923. december 23-i számában. Ebben a következőket írta:

„Lenn jártam Pécsen, a magyar Heidelbergben. A természet és a történelem — ez a két nővér, az egyik Mária, aki a legjobb részt választá, a másik Márta, aki mindenütt szorgoskodik — mindent megtett, hogy Pécs magyar Heidelberggé legyen. A Mecsek hegység oldalában szépen, festői asszimettriával nyújtózkodnak el a házsorok. A székesegyház négy tornya, mintegy középkori kolostor-erősség, történelmi atmoszférát lehel. Török kupola, mecset, fenn a hegyen kis kápolna, emlékkeresztek, öreg romok, barátságos szőlők, őszi hervadásban pirosuló erdők, mintha csak Fiesole dombja volna, fehér villákkal, lugasokkal, présházakkal... nyáron selyemzöld füvet simogat a szellő... rózsakertek a napos oldalon, itt-ott még a fügefafa is megél, a tenger nincsen messze, a déli szél meleg áramlatokat hoz a Balkán felől... valóságos trópusi levegő izgatja a fantáziákat, eszünkbe jut Janus Pannonius, a magyar renaissance... igen, Fiesole dombja, ahol a nagy Lorenzo Medici elnöklése alatt a platói akadémia ülésezett...

Öreg, romantikus város ez a Pécs, a hegyről szüntelenül csorog a víz az utcákon, záporosó idején nagy hidakat tolnak ki az utcákra, hogy az emberek járni-kelni tudjanak a városban, minden utcája meredek, kavicsos, szűk, árnyékos, csendes, finom, kedves kis családi házakkal, az utcákon reggel és délután a perces sípja szól. Kinyílnak az ablakok és a háziasszony fehér karja kinyúl, hogy a kosárból beemelje a friss, meleg, ropogós süteményt... Még van itt valami a XVIII. századbéli patriarchális kényelemből, jómód, lustaság, egyszerűség... Néhány utcája, a kanonokok háza, a püspöki vár környéke valóságos történelmi múzeum...

Pécs! Most sokan beszélnek a pécsi egyetemről. De nekem nincs érzékem az aktualitások iránt. Nekem a régi Pécs tetszik s belőle az, amit a természet és apáink produkáltak. Megvallom őszintén, a magunk hozzáadása kissé kiábrándított. Jaj, a

háborús nyomorúság, a szegény koldusbotra jutott úri kultúra. Hol jár a valóság az én ábrándjaimtól. Az egyetemi épület egy kis vidéki középiskola olcsó, improvizált kőműves architektúrája. A környéke kietlen, profán, hangulatlan, sivár. Nincs fa, nincs virág, nincs sporttelep, nincs szobor, nincs szökőkút, amely mellett Leon Battista a plátói eszméket magyarázná. Én valahol a szőlők között szerettem volna, olajfák és szelíd gesztenyék csendes ligetében. Egy nagy úszómedencét kívánnék a park közepébe, nagy pázsitokat, sportpályát, futó, ugró, tornázóhelyeket, hogy az olimpiai játékokra készüljenek. Mindent, mindent ennek a magyar Heidelbergnek, múzeumot, fizikai laboratóriumot, kis csillagvizsgálót, könyvtárakat, szobrokat, képeket... Istenem, de sok feleslege van ennek a régi és új magyar társadalomnak, de arról nem hallok, hogy valakik, régiek vagy újak valamit a magyar Heidelbergért áldoznának.

Márta és Mária — a magyar múlt és Kánaán tejjel és mézzel folyó földje — mindennel elhalmozták. De mi, modern magyarok, semmivel sem adózunk a magyar Heidelbergnek."

A régi, történelmi Pécs iránti szeretete tükröződik vissza nemcsak ebben a cikkében, hanem abban is, amelyet „Pécs lelke” címmel 1929-ben a „Magyar Művészet”-ben vagy a „Beszélgetés egy pécsi fiatalemberrel” című cikkében a „Dunántúl” c. napilap 1934. október 6-i számában írt.

Surányi Miklós annyira összeforrott Pécs város lelkületével, hogy Budapest füstös, tükrös kávéházaiban sem feledkezett meg diákkori életének színhelyéről. A vézna, magas termetű, kissé felhúzott vállai közt nyugvó, mongolos arcú, szemüveges író itt is arról álmodozott, hogy Pécssett irodalmi társaságot kellene alakítani. Úgy érezte, hogy az első világháború után nem a főváros, hanem a vidék a legalkalmasabb a szellemi építőmunka megindítására.

„A fővárosban — mondotta — nem lehet tabula rasat csinálni, ott nemcsak minden politikai, társadalmi és kulturális szerv, nemcsak minden klub és társaskör, nemcsak minden irodalmi és művészeti intézmény, hanem minden egyén külön-külön meg van terhelve az érdekeltségek, lekötöttségek, kapcsolatok és tekintetek mázsa ballasztjával. Vén fák ezek, vagy bemohosodott kőfalak. A vén fa új gyümölcsöt nem terem, a száraz kőrő nem virágzik ki, mint Áron vesszeje és a bemohosodott kőfalakból nem lehet forrást fakasztani...

Ha Pécssett akadtak kultúrellekek, akik ellenállhatatlan vágyat éreztek kollektív irodalmi élet kialakítására, ám jöjjön ez az új stílus Pécsről! Kitűnő geográfiai helyzeténél fogva, közel van a Dunához és az Alföldhöz, központja lehet az új magyar irodalmi törekvéseknek."

Surányi Miklós Budapestről sűrűn járt le Pécsre, ahol 1930 őszén, az irodalmi társaság alapításának lelkes támogatói a „Dunántúl” című napilap szerkesztőségében találkoztak és előkészítő bizottságot alakítottak. Visszaemlékezve az előkészítő munkára, és ezzel kapcsolatban Surányi Miklós tevékenységére, Fischer Béla, Baranya vármegye akkori alispánja, a Janus Pannonius Társaság 10 éves fennállása alkalmából „In memoriam. Klebelsberg Kunó, Surányi Miklós, Tolnai Vilmos” című cikkében, a „Sorsunk” folyóirat 1941. I. évfolyamának 316—324. oldalán a következőket írta:

„A kis társaság fokozódó érdeklődéssel hallgatta Surányi fejtegetéseit és lelkes hozzásimulással bámulta optimista terveit. Ez az optimizmus valóban bámulatos is volt nála, akit regényeiből, cikkeiből, minden írásából úgy ismertünk meg, mint aki a sorssal állandóan folytatott harcában örökösen megalázott vesztes félként maradt. És érdekes, nemcsak hogy terveket szőtt ez az egyébként bármely más gondolat felvetésénél örökké sötétben látó pesszimista, de, amikor elgondolásainak pécsi kis társaságát megnyerte, azonnal az aktivitás terére is lépett, sűrűn utazgatva le-föl Pécs és Budapest között, ahol írói barátaival hosszú éjszakákon át tárgyalta, mint lehetne a szerinte korhadtt irodalmi világot a messze vidékről sarkaiból kiemelni. Lázás tevékenységi vágy fogta el, aki egyébként irtózott minden mozgástól, aki mielőtt valamire elhatározta volna magát, százszor mérlegre tett minden elképzelhető lehetőséget. Egész életén át csöndes szemlélője szeretett lenni a körötte hangos világnak”.

Az irodalmi társaság előkészítő bizottsága — amelynek tagjai voltak: Fischer Béla akkori alispán, az irodalom nagy barátja és pártfogója, Fitz József, Kocsis László, Koszits Ákos, Linder Ernő, Lovász Pál, Máté Károly, Surányi Miklós, Thienemann Tivadar, Tolnai Vilmos és Várkonyi Nándor — elhatározta, hogy a megalkotandó társaság névadójául Janus Pannoniust, a „fagyos Ister” költőjét választja.

Így született meg Pécsen a Janus Pannonius Társaság, amely 1931. június 10-én a Nemzeti Kaszinóban (ma a Szakszervezetek Doktor Sándor Művelődési Háza) tartotta alakuló ülését. A társaság elnökévé Surányi Miklóst, tiszteletbeli taggá pedig Babits Mihályt és Bárd Miklóst választották.

A Janus Pannonius Társaság 1933. február 3-án tartotta első rendes közgyűlését. Ezen Surányi Miklós mondott elnöki megnyitó beszédet. Ebben egyrészt megindokolta azt, hogy az irodalmi társaság miért éppen Janus Pannonius nevét választotta, másrészt pedig programot adott, hogy a társaságnak milyen irányban kell tevékenységet kifejtenie.

„Az a gondolat — mondotta többek között —, hogy a Társaság Janus Pannoniusra, a nagy humanista és reneszánsz emberére függeszti tekintetét, történelmileg, irodalmilag és hangulatilag termékeny és hatásos. Valósággal szimbólikus jelentősége van. Mátyás király Magyarországot nem az első és leghatalmasabb és legműveltebb keleti állammá akarta tenni, hanem egyenrangúvá a nyugati birodalmakkal és egyenlő színvonalon állóvá a nyugati kultúrával”.

Surányi Miklós, a Janus Pannonius Társaság megalakításától, illetve előkészítő munkájától kezdve, míg életereje engedte, lelkesen dolgozott a Társaságért. Budapestről sűrűn ellátogatott Pécsre, ahol részt vett a választmányi üléseken és elnökölt a felolvasó üléseken. Néhány év múlva azonban fáradt és beteg ember lett. Régi asztmás bántalmai szorongatták, de még halálos ágyán is a Társaság ügyeivel foglalkozott.

1936. május 20-án kelt levelében Fischer Bélának, a Janus Pannonius Társaság akkori társelnökének a következőket írta: „Borzasztó szerencsétlen vagyok, e pillanatban visznek be a mentők a kórházba, úgy, hogy arról szó sem lehet, hogy 26-án megtartsam az előadást. Én azonban mindenképpen szeretném, hogy a Janus Pannonius ülése meg legyen tartva”.

Levele végén pedig ezeket írta: „Pár napig leszek a kórházban s aztán megyek a tengerre, még az sincs kizárva, hogy Pécs felé megyek, az Ángyán klinikán kiszállok és az előadást megtartom. Az előadás megtartása után ismét visszavisznek a klinikára. A klinikáról azután folytatom utamat Abbáziába vagy Nizzába”.

Ugyanerről a napról keltezve érkezett meg második levele is, amelyben így írt: „Állapotom annyira megromlott, hogy utazásom teljesen reménytelen. Mégis az az óhajtatásom, tartsátok meg az előadást okvetlenül, és pedig úgy, hogy helyettem Papp Viktor előadása legyen a 4. szám „Liszt Ferenc és Pécs” címmel. Arról nem kell senkinek beszélni, hogy én beteg vagyok, hadd higgye mindenki, hogy én elnökölök. Borzasztó! Borzasztó!”

Egy hónap múlva, 1936. június 23-án, korán reggel, Csathó Kálmán író táviratát kézbesítette a postás Fischer Bélának. A távirat szövege mindössze egy mondat volt: „Surányi Miklós hajnalban meghalt.”

Az író családjához a Janus Pannonius Társaság részvététáviratot intézett. 1936. június 25-én pedig a főváros által adományozott dízsírhelynél Halasy-Nagy József, pécsi egyetemi tanár mondott búcsúbeszédet a Janus Pannonius Társaság nevében. A temetésen megjelent Fischer Béla, a Társaság társelnöke is, akit benső baráti szálak fűztek Surányi Miklóshoz. A Janus Pannonius Társaság gyászülést tartott, amelyen Tolnai Vilmos társelnök emlékezett meg az elhunyt íróról.

Regényein és egy róla elnevezett utcán kívül, halála után 26 évvel, Pécsen nem sok emlék maradt Surányi Miklósról. Mindössze néhány füzetben, illetve folyóiratban megjelent írás őrzi emlékét.

A Janus Pannonius Társaság 1933-ban 7 oldalas füzetet adott ki, amelyben közölte Surányi Miklós elnöki megnyitó beszédét, amelyet 1933. február 3-án, az első rendes közgyűlésen tartott. A Társaság Könyvtára 4. számaként megjelent Halasy-

Nagy József pécsi egyetemi tanár: „Surányi Miklós” című életrajza. Ugyancsak az ő tollából jelent meg 1938-ban a: „Surányi Miklós és Pécs” című füzet, a Panonnia Könyvtár 44. számaként. Igen értékes Muszty László: „Surányi Miklós Pécsce” című tanulmánya, amely a „Műhely” c. folyóirat 1940. január–decemberi összevont számában látott napvilágot. Fischer Béla: „In memoriam. Klebelsberg Kunó, Surányi Miklós, Tolnai Vilmos” címmel emlékezett meg az íróról a „Sorsunk” folyóirat 1941. I. évfolyamában a 316–321. oldalon. — A felszabadulás után Tüskés Tibornak jelent meg rövid megemlékezése „Surányi Miklós” címmel a „Dunántúli Napló” 1957. február 16-i számában, az író születésének 75. évfordulója alkalmából. Ugyancsak ő írt „Pécsi Múza” című könyvében Surányiról és közölt szemelvényt az író „Kantáté” c. regényéből.

Ez a tanulmány azzal a céllal készült, hogy néhány eddig ismeretlen, vagy elfelejtett pécsi vonatkozású adattal segítséget nyújtson egy később megírandó Surányi-monográfiához. — Surányi Miklós írói értékelésének legújabb rövid megfogalmazását a Klaniczay—Szauder—Szabolcsi-féle „Kis magyar irodalomtörténet”-ben (1961.) találjuk: „Surányi Miklós századvégi színezetű, füledten szecessziós írásokkal indult, köztük a *Kantáté* a vidéki város jellegzetes rajza. Később festői és drámai képekben gazdag regényeiben, történelmi tablóiiban a középkor, reneszánsz, rokokó korát festi. Liberálisan színezett konzervativizmussal szemlélte a történelmet; legnagyobb műve egy befejezetlenül maradt, hatalmasra méretezett, Széchenyi Istvánról szóló regény.” (347. lap.)

PUSZTAI JÓZSEF

Borsos Miklós rajza

Eppur si muove

...Tagadd meg hát a szót, Galilei,
A gondolatnak úgysem árthat senkiséim —
Ellened törnek az Inquisitio törvényei,
Csókold a bibliát s mond töredelmesen:
„En Galileo Galilei... esküszöm...”
(Tadeusz Sliviak: Galilei esküje)

Galilei életét láttam a Nemzeti Színházban, s a lengyel hőskölteményből vett motto így formálódott át a szemem láttára: „Ne tagadd meg a szót, Galilei, általa magát a Gondolatot is elárulod!” — A XX. század modern „képrombolója”, Brecht mond ebben az értelemben bírálatot az újkor „patriarkájáról”, Galileiről, ugyanakkor a kötelező udvariasságról sem feledkezve el: alkalmat ad hősének, hogy maga ítélje el önmagát, amiért eladta becsületét, ellenségei kezére játszotta a tudományt, hogy önmagát közösítse ki ezért a tudósok köréből. Ennyi veszteség láttán, szinte várnók, hogy Galilei Karinthy szép költeményének szavaival lázadjon: „Hát persze, hogy mozog a Föld — De nem nekem... csak a kapzsi pimasznak... Bár állna meg és dölne dugába és omolna össze” — De a hős nem dühöng, még csak nem is áldoz hallgatással rombadőlt illúziói romjain: eszik: ropogós libasültet fogyaszt; az Inquisitio életfogytiglan elítélt foglyának láthatóan ízlik a ritka jó falat. — Ezzel a képpel búcsúztam el azon az estén Galileitől.

Mert Brecht, mint jártas képrombolóhoz illik, még a tragédia koturnusát sem adja meg hősének. Otthagytja kárvallottan, rászédetten ráadásul önnön hiszékenységtől is. Hogy Major Tamás rendezői útmutatásából idézzek, Galilei még önmaga szemére vetheti azt is: „nemcsak mint tudós vétettem, hanem — és ez talán a legnagyobb hiba — hülye is voltam.” Mindemellett hősként kilábolni az író által oda-vetett „kelepcéből”: íme a XX. századi írónak való ingyenc feladat. — Alapjában nem is abszurd elképzelés, ha meggondoljuk, hogy a modern ember tudatában mily békésen megfér egymás mellett a hívó ember egyszerűsége s a hitetlenség szkepticizmusa, ősműveltség vagy túlfinomult kultúra. — S ez ezért van így, mert a mai ember oly szívesen éli át ősi mítoszok viselkedésformáit, oly előszeretettel feszegeti megrögzött szimbólumok tartalmát, oly könnyen adja át magát új igazságoknak és kételkedik a régiben, oly magától értetődő természetességgel rombol és alkot a goethei *Stirb und Werde* értelmében, apasztja el hősök vénáját, vagy ömleszt vért abba — ha író, ha olvasó...

Lényegtelen is, hogy ők ketten: író és olvasó a mítoszból sugárzó varázslatban találkoznak-e avagy a mítoszrombolás cinkossága fűzi őket egybe. A lényeges csak az, hogy az a „szellemi tisztesség”, amit a XX. század írója az eszmei világ mozgatóerejének tart, — lehetőleg érintetlenül kerüljön ki ebből a játékból.

Kérdés mármost, hogyan módosítja a mai író például a Galilei-mítoszt? A költő — íme — hőskölteményt ír az igazságért meggyalázott emberségről; az orvos a mítikus mag mögött egy másik létezés burkát keresi, a filozófus a „szellem napvilágánál” érlelné a történelem talajából kinőtt hősiséget. A pedagógus-lélek az objektív igazság. — Galileinél a föld forgásáról szóló tanítás — mellett az erkölcsi problémát is felveti. Ha nem mentes bizonyos XIX. századi „csökevényektől”, ha tehát mítoszpárti, a megtagadott igazságra, az abjurációra helyezi a főhangsúlyt, s így Galilei tragikumával kíván jó útra téríteni; ha mítoszromboló a brechti fajtából, hőst és anti-hőst alkot egyszerre (vagy legalábbis szándékszik alkotni): „Galilei mindennek ellenére hős és mindennek ellenére áruló lesz” — így a brechti szándék.

A történész azonban másképp gondolkozik. Ő is állítaná Brechtrel, hogy az igazság érvényesülése nem erkölcsi feltételekhez kötött, de épp ezért, az erkölcsi problémát nem is veti fel. — Galilei abjurációjának erkölcsi magvát nem a történelem, hanem a XIX. század romantikus látásmódja csíráztatta ki. A történeti igazság az, hogy Galilei az utókor erkölcsi megrökönyödésével vagy sajnálkozásával mit sem törődve, de épp az utókor *érdekében* eszlelenségnek, „mai” terminussal élve: „hülyeségnek” tartotta volna meg *nem* esküdni. Vallomásaiban az „előírták”, a „kezetekben vagyok” kitételek azt bizonyítják, hogy a tudós, az ember — adott körülmények között — mást nem tehetett. A XIX. század az erkölcsi felmentést — nyilvánvaló morális felsőbbrendűségi érzettel — megadta Galileinek, s romantikus hős-szemlélete értelmében tragikumként tüntette fel az újkor kolosszusának *eskütételét*.

Németh László *Galileijének* problémafelvetése a legbeszédesebb példa, hogy e szenvedélyes kísérletező, hogyan engedett — mint a maga mondja — múlt századi „csökevényeinek” s ugyanakkor, hogyan egyesíti művében a XX. századi ember egész érzés- és gondolat — komplexumát: Németh, az orvos és a filozófus a Galilei-mondában az oedipus mintára hivatkozik. Ennek alapján Galileiben az igazságszeretet tragikumát, mint az ősi mítosz isteni cselvetését látja újrakezdeni. De Németh, a pedagógus el is marasztalja hőse megalkuvását, — amikor Németh a történész közbeszól, menti Galilei jóhiszeműségét és általa vallja, hogy adott körülmények között a tudós mást nem tehetett. — Így forrósodik át nála a megfeszített igazság élő jelképpé az átélés magas hőfokán, s így zsugorodik a kényszerű megalkuvás ténye Galileijénél a korszellem járulékává, momentummá, mely a győzelmet kíséri, de végső fokon nem határozza meg.

Amikor a dráma megjelenése és előadása után kritikusaink a hangsúlyt Galilei megalkuvására helyezték, egyúttal arról a „vérátömlesztésről” is bizonykodtak, amely író és hős azonosságát, tehát a megalkuvás mentegetését is igazolja. Így járt el 1958-ban Rényi Péter is, aki „Két Galilei” című írásában Németh Galileijének ellenpárjaként Bertolt Brecht hősét vonultatja fel s annak erkölcsi emelkedését abban az önkritikában tünteti fel, melyet Galilei a már említett libacomb szomszédságában recitál. Major Tamás, a Brecht-darab rendezője is ebben látja a tudós emberi nagyságának kiteljesedését...

Kérdés mármost, hogy a vétkest, akinél az író olykor kézenfekvőnek látszó menteségektől is eltekint, felmentheti-e vagy éppen „toronymagasságra” emelheti-e — mint Rényi állítja — az önkritika ténye? — Szerintünk Brecht hiába akarja hősébe legalább a tudomány tisztességét megóvni, végeredményben nem alkotott pozitív hőst. S ez elkerülni látszik a színpadra vitt Galilei rendezőjének is figyelmét. Minden életszeretete, józansága, tudásszomja ellenére, az író halálra ítéli alakját és még ráadásul vele mondatja el önnön halotti beszédét...

A probléma azonban nem az, hogy Németh László vagy Brecht elítéli-e vagy felmenti-e hősét, hanem az, hogy mindketten pedagógus-mentalitású írók lévén, negatív avagy pozitív alakokkal kívánták szolgálni adott történelmi helyzetben azt a bizonyos „szellemi tisztességet”?! Brecht, amikor hősét, e jelképpé vált alakot, a hozzá fűződő elsődleges tudatképtől megfosztja, bizonyos fokig a Mann-i esszék szellemében ironizál, az ironia fordított érték-kategóriáival játszva. De a brechti kívülről, „elidegenítés” sokkal kétértelműbb. A Galileijét megvilágító fény többszöri törést szenved. Először alakjának belső részei és izomzata tűnik el, hogy helyébe csontjait, bordáit szemlélhessük, amolyan Hans Castorp-i szorongással, s amikor aztán úgy véljük, semmi sincs titokban előttünk, egy más oldalról küldött még áthatóbb fény egy egészen más alakot világít át. Arról pedig, aki így előttünk áll — az az érzésünk — semmi köze sincs az előző Röntgen-képhez, azaz az írói szándékhoz, mely az erkölcsöt kiküszöböli az objektív igazság hatóköréből. (Ezt a törést csak fokozza Bessenyei Ferenc igyekezete, hogy alakjából legalábbis a *hősi nosztalgiát* kicsalogassa. Ez kitűnően sikerül is épp az önkritika pillanatában: ekkor tudja alakítását visszamenőleg megmagyarázni, de épp ezáltal okozza — az erkölcsi probléma elmélyítésével — tudós és ember törését is. Az egységet csak tagadással lehetett volna megőrizni, de ebben az esetben Galilei *valóban* nem lehet több, mint amit önbírálatában önmagáról ál-

Drámája során Brecht végigjárja szinte az egész polgári értelmiség történelmi útját, de inkább a balzaci álláspontból bírálva: a rastignaci kísérletezőtől a Vesztett Illúziók veszített harcaiig s egy kicsit a vautreini szélhámosok cinizmusát is kikísérletezve. S elfelejteni látszik, hogy Galilei nem eme „törpe nemzedék” szülötte, hanem a renaissance-szellemóriások utóda, a korán jött forradalmár zsenialitásával és ellentmondásával is. De e kettősség Brechtnél nem belső dilemmából fakad, inkább Sam Small komikus megkettőződésére emlékeztető vaskos realitásként hat.

Egyetlen lehetősége marad az írónak és színésznek, hogy két életet élő hőst végre egy saját ihletésű, egységes alakká formálja. Erre szolgálna — az írói szándék szerint — Galilei önvádaskodása, beismerése, az önfelismerés erkölcsi megtisztulást szolgáló pillanata. Itt lenne az idő, hogy e testi örömeinek élő pufók gyerek végülis hőssé magasztosuljon. Ez az átváltozás nem történik, mert nem történhetik már meg, Ennek oka nem az, hogy az önkritika önmagában nem elegendő egy ember teljes átlényegülésére, a hős kettősségének végleges feloldására, hanem az, hogy Brecht elvitatja a hőstől az egyetlen lehetőséget, amely eddigi magatartását és megtérését igazolhatja. S ez épp az a momentum, mely Németh Galileijének sajátja, sőt létjogosultságának és időszerűségének egyetlen kritériuma, mentsége — ha úgy tetszik — vagy gyengesége, s mégis egyetlen modus vivendi is — s ez a hős — *jóhiszeműsége*.

Ez a jóhiszeműség csak akkor szolgálna egyoldalúan a megalkuvás mentését, ha annyira egysíkú volna, mint amilyen egyoldalúan elvitatja azt Brecht hőstől az önvallomás hevében. Németh Galileije a jóhiszeműséget a maga összetettségében képviseli; ebben benne rejlik: „a tudós felelőssége, hogy igazat írjon, a katolikus aggodalma, hogy a megtévesztett egyház végzetes hibát ne kövessen el (íme a megalkuvás társadalmi háttere), az olasz ember fájdalma, hogy a félsziget szépen sarjadó tudományát az Alpokon át ne szorítsák (íme a hazafiság megalkuvásra kényszerítő momentuma), a lelkiismeretesség, amellyel a ptolemaeusi világ mellett szóló érveket sorra veszi” (íme a tudós lelkiismeretének késleltető momentuma) és mindenek fölött az egyéni becsület feláldozása, a tudomány érdekében. — Bukása ezért tragikus. Mint az író mondja: „az igazságszeretet által felidézett tragikumé”. Mert Németh minden eszközzel ezt az aránytalan igazságszeretet húzza alá. Ami más drámáiban a rémlátó hajlam, a testi törődöttség vagy akár szellemi korlátoltság, itt Galilei igazságszeretetének — mintegy hátráltató momentumként — az öregség is menlevelet ad. Rényi szemére veti ezt, mint a megalkuvás erkölcsi mentegetését szolgáló magatartást.

Holott van egyfajta élehetetlenség, amely érdekes paradoxként, — csakis heroikus tettekre képes. Mert az élet apró, mindennapi eseményei, közvetlen környezetük jó- vagy balsorsa kívül esik azon a szinte már mániává nőtt egyetlen gondolatkörön, amely egész lényüket eltölti. S a valóságtól illeten való elszakadás természetszerűleg magával hozza azt is, hogy a rögeszmévé nőtt igazság elérésére ezek a hősök az eszközt nem mindig az objektív valóság talajáról választják, s magányosok lévén nem is választhatják. Németh hiába hangsúlyozza drámájáról szóló tanulmányában Galilei egészséges, kiegyensúlyozott voltát, a belőle kisugárzó mérsékletet, mely a renaissance szellemóriásainak sajátja, — az a kiszolgáltatottság, amiben élni kényszerült, ezt az egyensúlyt megingatja. A reális megfontolás is, mely szorongatottságában némi körmönfonságot oktrojál rá (igaza van Németh Galileijét játszó Bessenyei Ferencnek, amikor az egykori rendezői elképzeléssel szemben — talán épp Brecht hatására?! — Galileinél az öregségbe menekülést, mint *ravaszágot*, *körmönfonságot* utólag írói szándékként könyveli el!), Németh szerint ez „annak az embernek körmönfonsága, aki életében egyszer, s az igazságért, az olasz tudományért, hite szerint az egyház igazi érdekeiért próbál körmönfont lenni. Ez a magatartás természetszerűleg naivitás azoknak körmönfonságához képest, akik egész életükben ezzel foglalkoznak.”

Galileinek tehát buknia kell a benne rejlő rögeszmeszerű igazságkeresés (s itt válik az objektív igazság maga erkölcsi kategóriává!), a társadalmi berendezés igaztalansága folytán: szükségszerűen, szinte sorsszerűen, de mégsem annak az embernek ügyefogyottságával, akit „agyonmar a környezete”. Hogy ellenállásának nincs reális talaja, arról nem ő tehet. Sőt annál kevésbé tehet, minél magasabbrendű ő maga környezetének kisszerűségéhez képest. Az Értelem és Értetlenség konfliktusának vagyunk

itt tanúi, amely azonban nem zár ki az ellenfél részéről egy bizonyosfokú jóhiszeműséget. Galilei környezete nincs tisztában azzal, hogy szokatlan tudományos igazsággal áll szemben. Az, hogy Németh hőjét mégis a „latrok” barlangjába veti, az az erkölcsi mondanivaló időszerűségéből ered. S ez a mondanivaló aktuális lesz mindaddig, amíg az emberek csak éheznek és szomjúhozzák az igazságot s az mindennapi kenyerükké nem válik.

A vératömlesztés nem jelenti azt, hogy Németh azonos véleményen lenne hősével. A második változatban az író épp abban vesztí el Galileijét, amivel az környezetéhez hasonlítani igyekszik, amivel az író — a kritika szerint — hőse magatartását menteni kívánja. S ez amannak naiv körmönfontossága, megalkuvása. Ebben el is marasztalja, bár menti jóhiszeműségét. Németh László azzal, hogy nem igazolja Galilei megalkuvását, végeredményben Brechtrel azonos megoldáshoz jut el. De Brechtnél a konfliktus nem elsődlegesen Értelem és Értetlenség összeütközéséből adódik. Egy bizonyos fokig a balzaci „Pénztáros és Sikkasztó”- viszonylatnak vagyunk tanúi, amelyben a pozitív eszmeiség hordozóit az „utca emberét” leszámítva, mindenki aktív szerepet játszik: maga a főhős szerves része, sőt kiszolgálója, „Pénztárosa” (s nem egyszer „Sikkasztója” is) ennek a társadalomnak. Testvére — mint Galileije egyhelyütt mondja — a tudományban és rokona az árulásban. Nem az ő hala bűzlik, hanem ő maga — állítja magáról Brecht alakja. „Én kiárúsítok, te vagy a vásárló”. — Ez a nézőpont bármennyire is szarkasztikusnak vagy túlzó öníroniának is szánta az író — bajosan vezethet a „hős” erkölcsi megtisztulása vagy pláne felmagasztalása felé, amelyről Rényi ír.

Az eszmeiség előremutató jellege nem egyoldolúan Galilei bukásának, hanem az általa jól-rosszul szolgáltat objektív igazság győzelmének függvénye elsősorban. Az eppur si muove minden kétségen és bizonytalanságon átütő erejének. Az eszme győz, ha a hős erkölcsileg el is bukik. Ez a tétel a magyar és német írónál egyaránt fellelhető. Csakhogy egészen más úton-módon. — Mennyire más érdek vezérli a két Galileit! Mindketten tagadják ugyan a hősi önfeláldozás, a mártírium szükségességét. Brecht úgy, hogy kijelenti: „Szerencsétlen az az ország, amelynek szüksége van hősökre.” — Ime a marxista hős-szemlélet, a magányos forradalmár létjogosultságának tagadása s a néptömegek forradalmi szerepének előtérbe toléása. — Németh hőse szerint a győzelem biztosítóka az Értelem maga: „Nem keresem dicsőségemet abban, hogy a halálomat dobjam a mérlegbe, különösen ahol egy világos érv a legkülönb életnél is többet számít” — vallja. — Ime az értelmes önzésnek az a fajtája, mely az ember gondolati és erkölcsi felszabadulását, az emberi haladás útját a maga érdekeit védő ember tudatosságában látja.

Ez a gondolat nem idegen a XVI—XVII. századforduló emberétől sem, de vallhatja a forradalmi korszak értelmisége is kezdetben, különösen akkor, ha a forradalmi változást nemcsak a maga erejéből s nem elsősorban saját helytállása jutalmaként vívta ki. A feuerbach-i értelmes egoizmus kritériuma ez, amelyet Csernyisevskij mintáz alakká „Mit tegyünk”-jében az orosz forradalom előestéjén. Ezen nem a filiszter és a burzsoá egoizmusát értjük, hanem a természettel, az emberi érzéssel harmonizáló filozófiát, mely a vallás spekulatív tételeivel s a teológiai képmutatással, a politikai önkény dogmáival szemben a józanságot állítja követendő példaként. A brechti szándék közel áll ehhez a magatartáshoz, de miután nem tud meggyőzni alakja jóhiszeműségéről, arról, hogy annak egoizmusa egy kaszt egoizmusával szemben valóban az elnyomott többség érdekeit képviseli, miután hőse megalkuvásának pusztán érzelmi alapot ad, s ez a kínzatástól való félelem — így szándéka visszajára fordul.

A föld forgása körüli viták képezhetik a felépítmény problémáját, de maga a föld forgása nem felépítmény kérdése. Galilei lehet pozitív vagy negatív alak. Brecht tagad. Andrea Sarti, a tanítvány kifakadása: „Te részeges! Te kákabélű! Megmentetted imádott bendődet?” — ezek a szavak egy másfajta egoizmust láttatnak, mint amit Brecht végülis megvalósít, de nem teljesen eltérőt attól. S az eltérést azon a szakadékon mérhetjük le, amellyel az író távolodik a Galilei-szimbólumtól, ahogyan távolodik attól a „szellemi tisztességtől”, melyet mint író ő is magáénak vall.

A Galilei-szimbólum elválaszthatatlan attól a jóhiszeműségtől, melyet a történelem is igazol, a feltételezéstől, hogy a tudós, az ember adott körülmények között mást nem tehetett. Ez a jóhiszeműséget még a bírait végletekig ingerlő sokratesi hősiesség is igényli, nem önmaga, hanem az igazság érdekében, az őt körülvevő árulás és képmutatás ellenére, illetve éppen annak rosszhiszeműségével szemben. De az „itt állok, másképp nem tehetek” — magatartás nem kibúvó még azok számára sem, akik e korban valamilyen okból valóban megalkudni kényszerültek. Megállapítás ez, a helyzet mérlegelése, de még csak nem is mentegetődzés. Mert a renaissance ember valóban „nem a népnek, nem a társadalomnak, nem tudóstársainak felelős, hanem kizárólag önmagának: önmaga ítél önmaga felett, önmagát marasztalja el, önmagát menti fel” — mint Németh írja. Nem olyan értelemben, mint Rényi látja. Nem „értelmiségi messianizmus” ez, hanem a renaissance szellemi óriásainak határtalan önismerete, értelem-tisztelete, az „amor intellectualis Dei” ez, amely Giordano Bruno megfogalmazásától Goetheig és még tovább a szellem tisztességét emeli magaslatra. De nemcsak a szellemét: az embert isteníti, illetve az istent az emberben.

Brechtnél épp az a bántó, hogy renaissance ember hitvallását a XX. századi ars poeticára váltja fel, hogy hőst a marxista polgárszemlélet XX. századi szellemében marasztalja el. — Mert Galileijének egész önkritikája történelmietlen. Nem igaz, hogy a XVI—XVII. század fordulóján a tudós hatalma vetekedett volna az uralkodóosztályával s ezáltal Galilei nem forgott volna igazi veszélyben. (1564-től, Galilei születési évétől 1633-ig, az eskütétel esztendejéig kivégezék Carnasacchit 1567), perbe fogták Campanellát (1591), leverték a calabriai felkelést és bebörtönözték Campanellát (1599), megégették Giordano Brunot (1600) és tanítványát Lucilio Vaninit (1619). Az első perbefogás alkalmával Campanella még megírja Galileit védő *Apologiáját* (1616), de egy évvel az Eskü után Franciaországba menekül (1634.).

A másik probléma Brechtnél, hogy a nép elég hatóerőt jelentett-e ebben az időben a hős elvesztésének megakadályozására? A XVI—XVII. század fordulóján épp a Campanella-vezette calabriai felkelés leverése után, a népben a forradalmi láng ellobbant. A népi aspirációkat a *magára maradt* szellemi ember képviselte, olykor a nép legmegdöbbentőbb öntudatlansága *ellenére* is. Igaza van Campanellának, aki a Népről, mint „óriási furcsa jószágról” ír, amely nincs tisztában hatalmával és amely épp az ellen fordul gyűlölettel, aki rámutat jogaira. Petőfi Szilveszterének tragikumája ez (Petőfi is negatív eszközökkel forradalmasít e művében 1948 előestéjén!), de ez a történelmi tény is a renaissance válságának, az itáliai reakció előretörésének, a polgári vezetőrétegek hanyatlásának idején. Ez a nép nem mentette volna ki Galileit a „latrok barlangjából”, s túl öntudatlan volt ahhoz is, hogy egy tudományos felfedezésnek farsangi újjongással örüljön. Galilei szájába nem illik a XX. századi polgár hitvallása, nem illik még akkor sem, ha az utópista-kommunistikus elvek épp Galilei kortársainak (Bruno, Campanella) műveiben fel is tűntek ezidőt. — Mert a renaissance-kori „publica res” nem olyan értelemben közügy, ahogyan Brecht tudós és nép kapcsolatát szemléli.

De megváltozott az „a szellemi tisztesség” is, amely író, tudóst akkor és ma vezet: Bercht darabja megírásának időpontjában, 38—39-ben a brechti „történelmi szó” — minden történelmietlensége ellenére is időszerű volt. Az illegalitásban élő írók, ideológusok voltak azok, akik az igazságot egyértelműen, „megalkuvás” nélkül és közvetlenül mondhatták ki. — 1953-ban, Németh Galileijének megszületésekor más volt a helyzet. A forradalmi átalakulás ugyan végbement, de annak kezdeti időszakában a haladást késleltető objektív tényezők miatt a „történelem szava” (s itt most a jóhiszeműen elhangzó történelmi szóról legyen szó) nem egyszer áttételesen, a szimbólum aesopusi nyelvét magára öltve hangozhatott el. Németh László Galileije nem a megalkuvást szentesíti, hanem azt az írói kettősséget, mely ugyancsak e korszak járuléka volt, s amely a citoyeni kötelességet és írói hivatástudatot egy objektív kényszer hatására szétválasztotta. Ugyanakkor azonban el is ítéli ezt a kétlakiságot.

Tamási Áron, amikor 1957-ben hitet tett e „szellemi tisztesség” mellett — a fogalom meghatározása és terminusa is tőle való — arra hivatkozott, hogy az utóbbi években mindössze kötelességét és nem hivatását vélte teljesíteni. „Nyiltan tettem —

vallja — szenvedélyek között józanságra törekedve, de előttem is kétségtelen, hogy nem mindenben jól.”

Hogy Németh László Galileijét már 1953-ban épp abban marasztalja el, amiért az hivatástudata-diktálta célját elébe helyezi kötelességének, ezzel a magatartással korunk szellemi tisztességének ad új útmutatást és távlatokat még akkor is, ha épp Galileijében (tragikus vagy tragikum-mentes jelképeség?!) a negyedik felvonást illetően maga is tett eszmei engedményeket.

FODOR ILONA

Levél az örökös látomásról

Emlékszel? már Erzsébet után, a Soroksári úton csattogott velünk a villamos, mikor abbamaradt a beszélgetésünk és szó nélkül nézegettük a kettévágott „tájat”. Balról a 40 vágányos rendezőpályaudvart, a Dunát és azon túl, messzebb a csepeli gyárkémény-, daru- és üzem-akropoliszt, füstben, ereszkedő napban és szinte hallható zajok közepette. Jobbról a konzerv-, textil-, kénsav- és épületgépgyárak vége-láthatatlan sorát, egy-egy romos, gazvert telekkel megszakítva. Mögöttük újjáfestett, de még mindig rideg bérházak sötétlettek; törmelék- és salakdombok előtt. Piszkos-sárga villamoskocsik döcögtek, mintha céltalanul csavarognának.

A sínekhez legközelebb álló házak faláról hámlott a feketésszürkés vakolat; a tetők összevissza púposodtak, némelyik sarkon alacsonyabb-ajtajú, földhólyagzott kocsmá-bejáratot láttunk: nevetés, cigarettafüst, jólöltözött és feltűrt ingű férfiak, kartonruhas nők özönlöttek ki rajtuk.

Arcodról lerítt, amit mondani akartál, mert előzőleg egész úton arról volt szó, hogy mire való a költészet, miért nélkülözhetetlen, ha valóban az, a művészet? Tudtam, hogy ezen a környéken semmi szépet nem találsz, azért mondtam ki olyan gyorsan: Számomra mégis itt kezdődik, itt érződik legerősebben a „költészet levegője!”

Tudod, ahol felnőttem, abban a Kis-Duna menti községben, mindenki gyári dolgozó, a falu végén lakó parasztokat kivéve, de gyár nálunk sose volt. Annál több fa, kert, levegő, turján a környéken, nem is szólva a homokos-kavicsos, halforma szigetekről. Csoda-e ha ezen a dombos, akácerdős vidéken a madarakat, a szelet, a titkos-lila szamárkórót szerettem meg először s ezekről akartam elmondani valamit? Nem volt-e természetes, hogy az Alföld óriási, kíméletlen egének és napjának lelkét idéztem föl magamból, mikor már tudtam a varázsigéket? Tudod, hány erdőszél, izzó rozssal hullámzó kocsíút, vadvizes lapály, vadgalamb- és bibickiáltás emléke él bennem? És hány szüret a kisült, szürke dombok hátán, és hány hazafelé porzó lovaszekér!

De ezeket ott kellett hagynom anyámmal és a gyerekekkel, az első diákkori szerelemmel együtt; túlságosan is egy voltam velük: nem maradhattam hű hozzájuk. Megtanultam, sőt egyre inkább magamtól is sejtettem, mit jelentenek szeles alkonyatok, arcot-verő diófaágak, vagy egy-egy vízre szálló, gyerekképű csillag. És eljött az az idő, midőn már nem fértem bele ezekbe a régi ruhákba.

Észrevetted, hogy gondolkodásod lassan olyan lesz, amilyen a táj, melyhez hozzászoksz? Közben, persze, te is átalakítod környezeted: megtöltöd a saját lelkeddel. Ezen a „csere-egyezményen” alapul minden kifejező művészet! Hogy beszélhetnék bármiről, aminek nem értem a szavát, ami tehát nekem semmit sem mond? És ha mond?

Látod, ez az azoknak a soroksári úti, vágóhídi, ferencvárosi „vadonoknak” a titka! Időnként úgy érzem, önmagukban is kifejezik a mi egész kemény, benzines levegőjű, de értelmes világunkat. Ha ott járok a macskakövnön, a gyárkerítéseknel, a teherautóporban és a vegyészeti gyárak kiszivárgó gázaiban, ahol minden az emberi munka

örökös látomásává elevenedik — biztos vagyok abban, hogy nem tévedek el. Ott talá-
lom meg azt a biztonságot, amit mindig irigyeltem a csillagászoktól: számomra ott
egyszerre megfoghatóan és valóságos a világ. Miért éppen ott? Talán megszokásból,
talán életformám miatt, vagy mert születésemnél fogva szeretem a durva látszat mö-
gött az elronthatatlan gyönyörűséget: az igazi víziót.

Nem ez a költészet lényege, az igazi vízió? Nehogy félre érts, nem azt mondom,
hogy ma csupán efféle külvárosi tájba fogódzkodhatunk meg! Csak azt állítom, hogy
kell lennie egy helynek, ahol otthon vagy; ahova folyton visszakívánczol; amit leg-
jobban ismersz, és ami mégis éppen elég ággal-boggal rejtí előled teljes valóságát
ahhoz, hogy neked is meg kelljen teremtened a világot, ezt a közeledő kommunizmus
előttit, képzeleted, életérzésed és társaid álmainak anyagából. Az ember nemcsak ab-
ban több az állatoknál, hogy dolgozik, értelme van, és beszél, hanem abban is, hogy
kifejezi a létezését. Nem a régi mágia ez, hanem az az emberi erő, hogy amit meg-
nevezek, az megjelenik és élni kezd, mintha létezne, és a világ benépesül a képze-
teinkkel. A táj, az ország, melyben élünk, így válik egészen a sajátunkká. A kézzel
faragott furulyától az operáig vagy az úrhajóig mindennek emberi arca van: min-
dennel önmagunkat fejezzük ki; minden tárggyal, amit a kezünk csinált, megszólít-
juk és hívjuk egymást. Csupa biztatás, ígélet, sugárzás a világ, melyet sose tévesz-
tünk össze a saját gondunkkal-bajunkkal.

Igaz, sok idő kellett ennek a fölismeréséhez: volt korszak, midőn ugyanolyan
borúsak láttuk az eget, amilyen a szemünk volt. De tévedtünk; hosszú és feledhe-
tellen tapasztalatok után tudjuk, hogy bármit gondolunk, a világ szép. Nem lehet
letagadni a szántásokon, háztetőkön, virágon, nők vállán végigömlő napfényt, a ma-
darak repülését, a folyókat, a kivilágított utcák izgalmát és az emberek gyarapító
kezét, homlokát.

A teljes igazságot akarjuk. Ha vannak, akik könnyedén és felelőtlenül elégsze-
nek meg tetszetős, de kezdetleges erkölcsi, politikai és esztétikai elméletekkel, úgy
érzem, nekünk éppen azok közé kell állnunk, akik a végsőkig megkülönböztetik a
látszatokat a valóságtól. Sokszor szögezték nekem, és én is önmagamnak a halál té-
nyét minden emberi dolog reménytelenségének bizonyítékaként. És látod, egyolda-
lúak voltunk ebben is, úgy jártunk, mint aki saját ijedtségétől rémül meg. Az élet
más sorsdöntő eseményeinek semmivel sem kisebb a jelentőségük, mint az elmúlás-
nak. Szerelmes éjszaka, vagy a laboratórium, ahol türelmes kutatás után végre meg-
találsz föltevésed igazolását; vagy a zenész megrendültsége, aki szimfóniája harmadik
tételében rájön a befejezés alaptémájára; ugyanolyan mélyen hasít bele létezésünk
jellegébe és értelmébe, mint az, hogy mindent az utánunk-jövőkre hagyunk.

Ismeret-éhes, alkotó, mindig újat létrehozó lények vagyunk: ehhez képest má-
sodlagos minden törekvésünk, tulajdonságunk, talán még a sorsunk is. Számomra
a költészet mindig szomjúság és a szomjúság ellenszere volt: örökké ki voltam szol-
gáltatva rohamainak és szeszélyeinek. A pazarló ifjúság korában nem is volt ez baj:
egyik villámlás követte a másikat, eső, szél bőven omlott rám. Lassacskán azonban
a természet minden gazdagsága is elfogy: harmincadik évünk után nehéz megrikatni
a csillagokat!

Ha nincs valami nagy ragyogás fölötted, melyből még mindig elég fény szakad
rád, ha nem látogat meg a sors így vagy úgy: áldással-veréssel, ha nem találsz valahol
haza a világban, ha nincs, ami folyton tápláljon örömmel, csodálkozással, vagy kí-
nal-keserűséggel: akkor csak verseket fogsz írni, még egy verset a sok százezer
mellé. De hogy adj valamit magadból, hogy magaddal ragadd a szíveket és agyakat
valami igazi erővel, arra pusztán emlékeidből már nem leszel képes.

Azt hiszed, lehet jó költő, aki nem áll e korszak gondolkozásának legtetepén?
Nem a zseniségre gondolok: az számunkra már csak póz, hamis póz; de arra, hogy
mit ér ebben az ellentételtől szabdaltnál világban ábrázolni valamit az azonnali érte-
lmezés nélkül? Arra, hogy elengedhetetlennek tartom az intellektuális költészetet,
azon az eleven, sűrű lírai fokon, amilyenek József Attila vagy Éluard versei. De me-
gint félreértés veszélye fenyeget: nincs külön intellektuális költészet szemben vala-

milyen másfajta versekkel — ez csak ügyetlen szóhasználat. De vannak versek, melyeknek erős gondolati, filozófiai kisugárzásuk is van.

Az igazán jó vers azonban nem csupán gondolat, eszme, megsejtés vagy érzélem, hanem annak a feszült lelkiállapotnak sugalmazása is, melybe efféléktől jut az ember! József Attila mindig egész szervezetét tartotta oda szellemi élményeinek is, nemcsak a fejét: ez az egyik titka ismeretei és képei félelmetes egységének. Az, hogy őt talán még senkisé ismerték mostanában utol, nem jelentheti a lemondást is a már egyszer elért teljességről. Milyen létjogosultsága volna az övének szimplább költészetnek, mikor a föld most még bonyolultabb, veszedelmesebb, s ráadásul nagyobb feladatok előtt áll, mint az ő korában?

A külvárosok között lehetetlen elfeledkezni az ő világosságáról és példájáról. Gyakran minden bátorságom ellílik: mit is kereshetnék még ott, ahol ő már minden porszemet, rongyot, vaslábast észrevett? Azonban akkor még „itt minden csupa rom volt” — és nemcsak „az elhagyott gyárudvaron” — hanem az egész országban. És most csakugyan új világ áll itt válaszként életem összes zaklató kérdéseire.

TORNAI JÓZSEF

Zsebbenmaradt hozzászólás

A szép plakát és az ugyancsak díszes meghívó „fiatal írók országos találkozója” ígérte; a vitaindító előadás már csak „fiatal prózaírókról” beszélt. Az előadásnak pontosan ez volt a címe: „A szocialista emberábrázolás problémái a fiatal prózaírók műveiben”. Hogy egészen igazságosak legyünk, el kell ismerni, az előadó valóban ezt fejtegette. Aztán következtek a hozzászólások, másfél napon át, s ezeknek már csak annyi közük volt a referátumhoz (és sokszor egymáshoz is), hogy ugyanaz a magnetofon készülék őrizte meg.

Persze ez rosszmaájú egymás mellé helyezése a tényeknek. Mert egészében igen is szép, hasznos és eredményes volt a lillafüredi írótalálkozó augusztus 25-én és 26-án. Külsőségeiben, tálalásában imponáló és példamutató a hasonló kezdeményezések számára. Az ipari centrumnak elkönyvelt város a kultúra- és irodalomszeretnek olyan szép példáját adta, amit ma másutt vidéken nemigen tapasztalunk. Kényelmes szállodai elhelyezés, ebéd a Palota Szálló Mátyás-termében, író-olvasó találkozó, szíves vendéglátás és ajándékozás az üzemekben, fogadás a városi tanács elnökénél stb. De eszmékben, gondolatokban, felvillanyozó erőben még többet adott a találkozó. A fiatal írók gondjairól és töprengéseiről volt szó, őszintén, egyértelmű határozottsággal, az írói elhivatottság komolyságával. Nem üres, elcsépeelt szölamok; hanem vallomások, igények, józan és jogos követelések fogalmazódtak meg.

A szép és okos hozzászólásokat hallgatva azonban minduntalan egy komisz anekdota tolakodott az emlékezetembe. Úgy éreztem, átvitt értelemben valahogy ráillett erre a tanácskozásra is. A Felvidéken, ahol magyarok és nem-magyarok éltek együtt (nem mindig békésen), valamelyik búcsúnapi verekedés alkalmával hárman meghaltak. A falusi temetőben az áldozatokat közös sírba tették, a fejűára pedig ezt vészték: „Itt nyugszik két ember, meg egy tót.”

Úgy értem a példázatot, hogy ezen a tanácskozáson is, a felszólalók összetételét tekintve, de sokszor szavaikból kivehetően is: részt vett (és hozzászólott) több tucat író és néhány tót (azaz kritikus). Vagyis a kritikus... — nem folytatom, tovább.

Pedig amiről ott Lillafüreden beszélni szerettem volna, s kellett volna talán másoknak is, az valamiképpen ezzel függ össze, és kérdésként így fogalmazható meg: mi a viszony a fiatal magyar írók és a kritika között? Mi az oka annak, hogy a fiatal írók előtt nincs tekintélye a kritikának; ugyanakkor a kritika is hallgat, jórészt fi-

gyelmetlenül megy el a fiatal irodalom új és érdekes, vagy igénytelen, esetleg csak különcködő megnyilatkozásai mellett?

Egy nemzet — de egy nemzedék is — jelentős, kiemelkedő, a közönségre is ható irodalmat csak akkor tud teremteni, ha megfelelő, igényes, felkészült kritika segíti, támogatja törekvéseit. A kritika nehéztűzértsége nélkül az írói előretörés és területszerzés csak viszonylagos, ideig-óráig tartó. A francia irodalom többek között azért nagy, mert mindig jelentős kritikai irodalma volt. S nálunk is minden íróilag jelentős mozgalom mellé felsorakozott a vele együtt harcoló, érte küzdő kritikusok táborára. S ma is egy-egy írói nemzedéket szépírók és kritikusok együttese jelenthet csak; olyanok barátsága, akiket az egymásért vállalt felelősség, a közös gondok és törekvések, személyes, emberi és írói kapcsolatok kötnek össze. Akik tudják, hogy valamit együtt akarnak, azonos hullámhosszon értik meg egymást, közös céljaik, vágyaik, gondolataik vannak.

Íróknak és kritikusnak ez a kapcsolata napjainkra nagyon megromlott. Az irodalom egészét tekintve sem sok becsülete van a kritikának, de egy nemzedéken belül is — ami a fiatalok helyzetét illeti: különösképpen — így van. A fiatal magyar irodalom mellett nem áll egy érte harcoló, vele azonosuló, életcélokat és szándékokat közösen vállaló kritikus-gárda. Egy-egy ritka összefogásnál (azt is inkább csak az érettebb nemzedéknél, mint például Czine Mihály példamutató elemzése Juhász Ferenc és Nagy László költészetéről) láthatjuk, hogy milyen erő van az értékeknek ebben a közös felmutatásában. Minden nemzedéknek megvan a maga sajátos gondolkodásmódja, de a mai harmincévesek nemcsak egy újabb generációt jelentenek, az irodalmi életben szükségképpen végbemenő talajforgás során nem előre kiszámítható módon és ütemben tűntek el. Sokkal nagyobb szakadék, élesebb határvonal választja el őket a közvetlen megelőzőtől, mint a korábbi nemzedékeket elválasztotta egymástól. Új érzések és gondolatok hirdetői, mégis nélkülözniök kell azt a katalizátort, író és olvasó közti közvetítő elemet, amit csak a róluk és értük szóló kritika tölthetne be. Mert igazi megértésüket és elismerésüket nem a múlt, hanem a jelen, a saját nemzedéktársaik kritikai mércéjétől várhatják.

Ehelyett azok a fiatal kritikusok is, akik kezdetben vállalták a nemzedéktársakért való kiállást, a következetes kritikusi magatartást feladják, s iparkodnak minél előbb egy regényt, egy novelláskötetet, esetleg egy irodalomtörténeti dolgozatot összehozni. Ennek, azt hiszem, az a kiadói babona is egyik oka lehet, hogy nálunk tanulmánykötettel csak terjedelmes életművel rendelkező írók jelentkezhetnek. Ha valakinek van tíz kötet verse vagy regénye, akkor gondolhat arra, hogy tizenegyediként tanulmány-, ill. cikkgyűjteményt jelentessen meg. Ugyanakkor a folyóiratokban szétszórta, csak ott fellelhető igényes kritikák hiába várják könyvbeli feltámadásukat, pedig az élő magyar irodalom alakulása-története szempontjából ezek sokszor jelentősebb és értékeesebb munkák lehetnek, mint egy közepes novelláskötet vagy regény.

Egy-egy antológiában egybeterelt, az ismeretlenségből éppen most kilépő fiatal írónemzedék jelentkezése általában visszhangtalan, s a jövőendő életutakat sem kíséri kritikai figyelem és gondoskodás. A fiatal kritikus nem nemzedéktársának kötetével foglalkozik. Ha valamelyik szerkesztőségben feladatot kap, többnyire idős, érdemes, gazdag életművel rendelkező írók könyvét teszik elébe; nem csoda hát, ha indulatával, más életszemléletével, attól idegen élményeivel nekiront a szerzőnek. — Ugyanakkor a hiányzó, a fiatal írók könyveivel foglalkozó igényes kritikát mi pótolja? Néhány „nagy öreg” elismerő vállveregetése, szép és kedves, de a valódi kritikát nem helyettesítő, néhány soros nyilvános üdvözlése.

Ma a kritikát — bármennyire is furcsán hangzik — a könyvkiadás gyakorolja. Legalábbis a kiadó az, amire a fiatal író figyel, aminek a véleménye fontos a számára, ami magatartását, egzisztenciális létét befolyásolja. „Megjelenik-e a kötetem vagy nem? — ez itt a kérdés”. S itt értünk el ahhoz a másik problémához, amit ebben a zsebbenmaradt hozzászólásban érinteni szeretnék. A fiatal írók és a könyvkiadás viszonya.

Régebben, amikor a magánjellegű könyvkiadás dívott, első könyvet volt a legkönnyebb kiadni. Akkor még tartott a szerzőben a minden kockázatot vállaló fiatalos kedv, szívesen összefogtak a barátok, ismerősök, arra a néhány száz példányra, amennyiben a könyv megjelent, vásárló is akadt. S mondom, a szerző igényei is szerények voltak, örült, ha nem fizetett rá. Így aztán a költő 18–20, a novellista 25 éves korában már felmutathatta első könyvét, odaállhatott a kritika elé, s ha megállta a próbát, bírta szusszal, tehetséggel és erővel, járhatta tovább az útját (hozzáteszem: továbbra sem könnyű útját). Például József Attila tizenhét éves volt, amikor a *Szépség koldusa* megjelent, Gelléri a *Nagymosoda* idején huszonöt. — Manapság a fiatal író korhatára, az első könyvét boldogan fölmutató író átlagos életkora jócskán eltolódott. Alighanem a harmincat is meghaladta volna, ha a lillafüredi résztvevők átlagos életkorát valaki kiszámítja. De elég belenézni egy antológia bibliográfiai adataiba. Itt van előttem a fiatal prózaírók legújabb antológiája, a *Visszhang*. A huszonhat szerző — javarészt „első könyves” író — átlagos életkora harminckét év.

Mi ennek az oka? Kétségtelen, amíg régebben a második, az „igazi” könyvet volt a legnehezebb megjelentetni — és persze megírni is! —, manapság az első kötet várta a legtovább magát. (Mondják, annak megjelenése után már új szerződést ajánl a kiadó.) S ami még ennél is furcsább: a kiadó az első kéziratát átnyújtó szerzőt sokszor magasabb követelmények elé állítja, mint mondjuk az ilyen vagy olyan jubileum ürügyén összegyűjtött művei kiadását váró érdemes, idős író. Nem én, hanem egyik kiadónk felelős lektora mondta egy nyilvános kiadói terv-vitán: „Hát hogy mondhatnánk X. bácsinak, hogy nem adjuk ki a kötetét! Amikor már tíz könyve megjelent. És éppen az idén lesz írói munkásságának harmincadik évfordulója. Bezzeg egy fiatal író könyvét meg kell nézni. Akármit nem adhatunk ki...” A nem azonos mérce alkalmazása ma kétségkívül a fiatal író számára a hátrányos. A kereső-kutató próbálkozásoknak szab gátat, a fiatalos kísérletezésnek, a merészet-mondásnak vet kantárt a nyakába. Pedig a leghasznosabb kritika a nyilvános. Kevesebb kiadói töprengés, több vállalás, s igényesebb, értőbb kritika a fiatal írók első könyveiről — ez hozhatna friss vérkeringést az egész magyar irodalomba.

Mert amikor megmagyarázhatatlan kiadói aggodalmaskodás veszi körül egy-egy fiatal író kéziratát, egyre-másra jelennek meg félresikerült, éretlen, igénytelen könyvek. Általában kritikánk tapintatos s tartózkodik annak kimondásától, hogy ezt vagy azt a könyvet nem lett volna szabad kiadni, de ha én most ezekből a „mértányos” kritikákból ideírnék néhány passzust, a gyanútlan olvasó első megdöbbenésként kérdése mégis csak az lenne: hát akkor miért kellett ezeknek a könyveknek megjelenni? Tudom, hogy csak bizonyos minőségi sokféleség lehet alapja a nagy irodalomnak. Tudom, hogy átlagos és középszerű nélkül nincs kiemelkedően érdekes és meghökkentő. Mégis elgondolkoztató könyvkiadásunk néhány engedménye. Nem állhatom meg idézet nélkül. „A versek nagy része ugyan megüti a közölhetőség mértékét, több szép vers is akad, mégis a kötet összsképe színtelen és jellegtelen, s az olvasónak véletlenül sem támadnak olyan érzései, hogy ezek a versek valami új szintet jelentenének, akár még költőjük életművén belül is. A kötetre a mondanivaló és a kifejezés sablonossága jellemző, éppen az igazi élmény hiánya, a versírás feladatszerűsége, az ihlet hajhászása miatt...” — írja a kritika egy verseskötetről. Majd később: „Az új kötet kiadását inkább az elkészült versek mennyisége (!) sürgette, mint mondanivalójuk súlya.” Hát ilyen is van? — hördül fel az olvasó. Ugyanabból a kritikából még megnyugvással értesülünk arról, hogy „a költőnek az utolsó hat évben — egy verses-meskönyvet nem számítva — három kötete jelent meg, tehát minden második évben kötettel jelentkezett.” — Egy „hasznos témájú”, de „rossz regény”-ről — ezek a recenzens jelzői — olvasom: „... ezek a figurák s a tetteikből bonyolódó események sem tipikusak. A negatív hősök vagy a bologató mellékalakok bántóan sematikusak... A sematikus situációk és jellemek mellett K. korszerűtlen írói eszközei leginkább az események bonyolításában rontják a regény művészi ihletét... E korszerűtlen, sematikus, felszínes írói megoldások példatárát szaporítandó, meg kell még emlétenünk, hogy K. regényében sok a naiv fordulat és sok az álfájdalmas kesergés, a boszszantó, giccses elem.” — A harmadik könyv kritikusa már le meri vonni írása végén

a helyes tanulságot is: „jelentessük meg az író jó könyveit, de ne adjunk ki — még a könyvhöz illő ízléstelen borítólappal se! — padba vésett szíveket a giccskedvelők örömére, irodalmunk kárására.” (A kritikák az Új Írás elmúlt évfolyamában jelentek meg.)

A továbbiakban az lenne érdekes és tanulságos, ha ezeknek a könyveknek a lektori jellemzéseit is ideírhatnánk. Vajon milyen ajánlások alapján jelentek meg ezek a kötetek? — Ami a helyzetet még komikusabbá teszi, az az, hogy ezeket a lektori jelentéseket és a könyvkritikákat — ha nem is ugyanazok a személyek — de rokon munkakörben dolgozók írják. Mert folyóirataink kritikai rovataiba elég sűrűn azok dolgoznak s írnak kritikát az egyik kiadó könyveiről, akik egy másik kiadónál lektori munkát végeznek. S ha ehhez még hozzávesszük, hogy a kiadók lektorátusaiban elég sok fiatal, egyetemet éppen most végzett munkatárs ül, tovább csóválhatjuk a fejünket.

Igy kanyarodunk vissza eredeti problémánkhoz a fiatal írók és a kritika kérdéséhez. Így függ össze a fiatal írók sorsa a kritika és a könyvkiadás helyzetével. A továbbfejlődéshez, érzésem szerint, kettőre lenne szükség: 1. A fiatal írók mellé zárkózzon fel egy igényes, önálló gondolkodású, magas követelményeket támasztó kritikusnemzedék. Olyan kritikusok, akiket emberi tisztesség és megértés, becsületesség és fogékonyág vezet. Az irodalom életét, egységét és egészét írók és kritikusok csak együtt alkothatják. 2. A könyvkiadás minőségi engedmények nélkül, sőt a minden téren megmutatkozó igények emelésével viselje jobban a szívén a fiatal írók minél korábbi szárnyrabocsátását, vállalja a kísérlet és a kockázat nagyobb bátorságát.

TÜSKÉS TIBOR

Kártyaregényvár avagy „csináld magad”!

A művészet — s így az irodalom is — mindig a valóság és a játék, az élet és az álom, a hagyomány és a lázadás közt hánycódott, a barlangfestéstől Picassóig, Homérosztól Saint-John Perse-ig. A francia irodalom mindig kivette részét az útkereső kísérletezésből, rengeteg új irány és iskola született francia földön, s ha van ennek az irodalomnak nemzeti sajátossága, akkor az egyik legjellemzőbb vonása éppen a szellem szabad ficánkolása, az értelmi izgalom és a művészi eredetiség. Viszont az is igaz, hogy sokszor az eredetiség keresése eredetieskedéshez vezet és különcködésbe ful. Stendhal 1833-ban, az ő racionalista eszével, még azt írta, hogy „az igazat szeretem és nem a ritkát”. Ám két évtized múltán, amikor a nagy francia forradalom egyenlőség-ábrándjai és igazság-álmái végleg szétzúzódtak a győztes polgárság szennyesszirtjein, Baudelaire már így fogalmazta meg a művészet — szerinte örök — törvényét: „A szép mindig furcsa”. Mallarné és Rimbaud a költészetben, az impresszionisták pedig a festészetben lelkesen sereglettek Baudelaire zászlaja alá, aki azt vallotta, hogy „a szabálytalanság vagyis a váratlan, a meglepetés, a csodálkozás a szépség lényeges, jellemző összetevője”. Később Lautréamont, a szürrealisták közvetlen elődje, frappánsan fejezte ki az izmusok „szépségeszményét”: „Szép — mondotta — mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncasztalon”. S később Apollinaire is leszögezte: „A meglepetés az új legerősebb rugója”.

Tudjuk, hogy azután, az első világháború vérzivataros éveiben, majd a huszas évek acsarkodó ifjú titánjainak szakállrángató bösz hadonászása közepett, milyen végtelen kicsapongásokhoz vezetett ez a boncesztétika. Csak egy-két meghökkentő megmozdulásra emlékeztetek: 1920 májusában a párizsi Gaveau hangversenyteremben a dadaisták fesztivált rendeztek, s többek közt előadták Tristan Tzara *Szimfónikus vazelín* című „művét”. A közönség hagyománytisztelő része nemcsak a szokásos tojásokat és paradicsomokat dobálta a szereplők fejébe, hanem natúrszeleteket és bűszteket is... De idézhetném Picabia *Kannibál* című folyóiratát, amelynek egyik szá-

mában a fiatal Aragon *Öngyilkosság* című verse jelent meg, amely mindössze öt sorból állt, s egyikben sem volt más, mint a francia ábécé 25 betűje... Vagy hogy még egy kirívó kísérletezést említsek: Ribemont-Dessaignes szürrealista költő és muzsikus olyan kis zsebrulettet készített magának, amelynek tárcsájára a hangjegyek voltak írva, a zeneszerzői tevékenységét úgy végezte, hogy meg-megpergette a rulettet, és ahol megállt a golyó, azt a hangjegyet írta fel a kottába. Ezzel a szó szoros értelmében hazárd módszerrel egy egész balettpartitúrát komponált össze, később pedig ugyancsak ezzel a játékbarlang-módszerrel megzenésítette a MATIN napilap egyik... apróhirdetését.

No, de mindez már a múlté, mondhatnák egyesek. Nem egészen. Franciaország még mindig a művészeti égberöhhögés (hogy Karinthy szavával éljek) hazája, s nincs olyan irodalmi kaland, amelybe francia költő bele ne vetné magát... Hogy csak az elmúlt egy-két év példáiból idézzek, megemlíthetem Michel Butor, az „új regény” nevű irányzat egyik legtehetségesebb művelőjének, operalibrettóját, amelyben a Faust-legendát úgy dolgozta fel, hogy a szünetben szavazó közönség a többféle befejezés-változat közül a neki tetsző végkifejletet választhatja. Vagy Raymond Queneau *Száz-ezer milliárd költemény* című, mozgó papírszeletekre nyomtatott szonett sorait, amelyekből az olvasó öntevékeny buzgalommal végtelen sok verset állíthat össze. Vagy Robert Mallet író és költő, a Gallimard kiadó lektorának most megjelent *Homokóra* című poémáját, amely két részre oszlik: az első részben a sorok hossza tizenkét lábról lassan egy verslábra csökken, azután lassan újra rendes alexandrinussá töltődik fel, s ezzel a homokóra-alakkal párhuzamosan a költemény mondanivalója is szűkül, illetve bővül, jobban mondva egyre borúsabb, illetve egyre derűsebb lesz.

Az említett kísérletezések közül Butor új *Faust*-ja, Queneau „önműködő” verskötete abba a fajtába tartozik, amelyet az amerikaiak a *Do it yourself* („Csináld magad”) kifejezéssel jelölnek, vagyis nem készen vesznek meg valamilyen használati tárgyat, hanem maguk eszközölik össze a megvásárolt alkatrészekből. Most egy ilyen összerakható regényt írt Marc Saporta, a harminc éves jogász és író, az UNESCO munkatársa. Saporta már több regényt jelentetett meg, igyekezett meglovagolni az „absztrakt”, vagy más néven „új” regény divatját, de rendkívül kevés sikerrel. Egyik régebbi könyvében, amelynek *Szereposztás* volt a címe, csak a cselekménytelen regény szereplőit mutatta be; egy másikban pedig, amely ennek mintegy a *pendant*-ja, s amelynek a *Keresés* címet adta, csak a cselekményt írta meg, szereplők nélkül.

Most azonban, *Kompozíció* című új műve minden eddigin túltesz. A szerző nyilván tudomásul vette, hogy az igazi művészet eszközeivel nem tud rangos íróvá lenni, így hát technikai újításokkal akarja pótolni a hiányzó tehetséget. A „regény” tulajdonképpen egy doboz, benne 144, csak az egyik oldalon nyomtatott lappal. A szerző megadja a használati utasítást is hozzá: „Az olvasó kéretik: úgy keverje ezeket a lapokat, mintha kártyalapok lennének. Ha óhajtja, balkézssel emelhet, mint a kártyavető asszonynál. A lapok így kialakuló sorrendje azután eldönti X. Y. sorsát.” Minden lapon valamilyen kis esetet, élményt, történetet írt meg. Az olvasón (kedvem lenne azt mondani: „ultizón”) múlik, hogy a lehetséges tízezer kombináció közül, melyik „üt be”. A „kártyaregény” tehát látszólag nagyon új, nagyon mehökkentő, s az ember már szinte szívesen mondaná: „Le a kalappal! Ez azán igazán eredeti ötlet”...

Igenám, de... Ha nemcsak keverjük a kártyát, hanem közelebbről is megnézzük, mi áll a lapokon, kiderül, hogy Saporta úr a legelcsépeltebb receptekből kotyvasztotta össze irodalmi kártyavárát. Az egyik hőse egy Marianne nevű habókos hölgy, aki férjhez megy, a másik egy Helga nevű német leányzó, akit — amint ez egy modern regényben illik — megerőszakolnak. Az író regénye elemeit és mozzanatait részben a leghétköznapiabb bestsellerekből, részben a felkapott absztrakt művekből szedte össze, s mindezt a leglaposabb stílusban tálalja, minden főnév mellett a legelnyűttebb jelző áll. A hölgyek kacaja mindig *gyönyöög*, gyűrűjük és foguk mindig *csillog* stb.

Hír szerint Saporta keverhető kártyaregényét több hasonló „Kompozíció” követi majd. Szerintem azonban újítása átütő erejét még radikálisabban fokozhatná, és —

továbbra is a *Do it yourself* jelszó jegyében — még többet bízhatna a fogyasztóra. Miért csak a cselekmény alakítása háruina a nyájas olvasóra? Meg lehetne egész egyszerűen nyomtatott lapok helyett, üres, fehér lapokat árulni? Így azután az igazán öntevékeny olvasó egyszerre íróvá vedlene és megkímélné Saporta urat attól a nagy szellemi erőfeszítéstől, amelyet a 144 írásgyakorlat elvégzése jelenthetett neki...

Egyébként tévedés lenne azt hinni, hogy ez a Saporta-história csak valamilyen kuriózum és hogy az iménti megjegyzésem az üres lapokba torkolló, az önnön dugába dőlő irodalomról csak vicc. A furcsaságok és különcködések mögött az a mélyebb irodalmi, művészeti, s általános nihilizmus van, amely a megzavarodott, atomhisztériás nyugati világ egyes Saportánál sokkal komalyabb és érdekesebb gondolkodóit, íróit is elfogadta, s akik — mint például Maurice Blanchot, a misztikus idealizmus modern, erotikus-tragikus válfajának képviselője — az irodalom teljes felszámolását hirdetik és a művészet eltűnését jósolják. Egyes mai nyugati íróknál és költőknél a művészet egyik alapvető, örök jellegzetessége, a játékosság, olyan riasztó torzulásba ful, hogy a művészetnek ezt az egyik, bár lényeges elemét abszolút egyeduralkodóvá emelik, és így az önfeledt vagy kedélyes játék-mozzanat kilátástalan haláltánc lesz.

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

Üdvözet a hetvenöt éves Franyó Zoltánnak

Temesváron diákoskodtam. Akkor még álltak a kazamaták a várban, a nyitott „cloaca maxima” a város szívéen húzódott keresztül, s vasárnaponként a Prinz Eugen téren, a hadtestparancsnokság előtt a császári és királyi hadsereg zenekara játszott bécsi keringőket. Tavasszal a Püspök út fái alatt Szabolcska Mihály bácsit láttam, széles csokornyakkendővel, kezében akácfavirággal. Barátaimmal ekkortájt már szerelemről, halálról, irodalomról vitakoztam. A tantárgyként megismert klasszikusok után új neveket ejtettünk ki. Ady körül fiatalos ösztönnel nagy fényességet kezdünk látni. Az „örültek, az érthetetlen modernnek” szépség-titkának megfejtése egyre jobban nyugtalanított, izgatott bennünket. A folyóiratokban a legújabb hangú írásokat kerestük. Egyik számban különös varázsú versre bukkantunk. Valamennyi között ezt találtuk a legszebbnek. A vers alatt *Franyó Zoltán* nevét olvastuk.

Ez volt első találkozásom Franyó Zoltánnal.

*

Tavaly itt Pécsen, az Írók Könyvesboltjában újságolták, hogy Romániából gyönyörű kiadvány érkezett: Franyó Zoltán válogatott műfordításainak gyűjteménye. A mű a Magyar és Román Népköztársaság közös kiadásaként Marosvásárhelyen jelent meg, csaknem ezer oldal terjedelmű, és több száz verset tartalmaz. Az „Évezredek húrjain” kötetek ritka kincs érintésének izgalmával vettem kézbe. Bár tudtam, hogy Franyó Zoltán töretlen szellemi frissességgel szüntelenül dolgozik, mégis megleptek, meghökkentettek ennek az alkotásnak a dimenziói. A gyűjtemény több évezrednyi időt, területben szinte a fél világot öleli át.

Korok hangulata, népek életérzése áramlik az anyagból, s a világ költészetének csúcsai világosodnak meg az átültető nyelv fényességétől. A tolmácsoló egyforma érzelmi telítettségű, egyforma értelmi mélységű, ugyanolyan gyöngéd, vagy helyzet-kíváncsi keménységű tud lenni, mint az eredeti szerzők a maguk legsajátosabb lelki pozíciójukban.

Jó mindezt meglepetten elfogadni és a kötetekben untalan örömmel visszalapozgatni...

Franyó Zoltán — úgy érzem — a világköltészet egyik örök értékű részét olvasztotta át a magyar irodalomba.

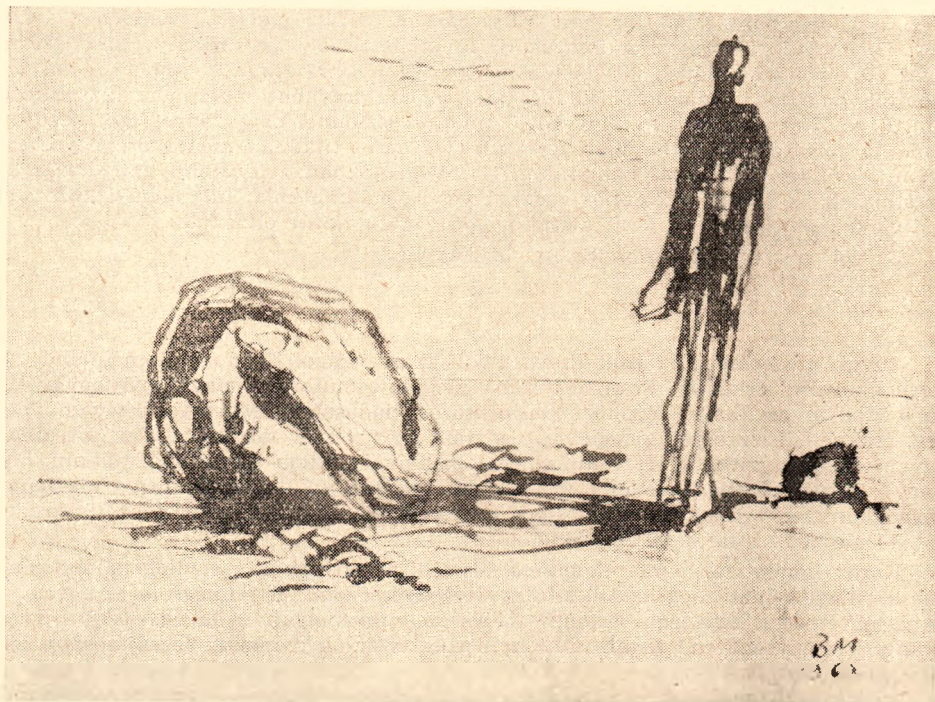
Az „Évezredek húrjain” zenéjének akkordjai közt az ötven év előtti „legszebb” vers alaphangját hallom visszazengeni.

*

Az „Évezredek húrjain” három kötetében a költő mintegy háromezer versfordításának csak kisebbik részét találjuk. Eredeti versei, tanulmányai, esszéi, kritikái, társadalmi szemléletű cikkei, és a magyar fordításaival egyenlő művészi értékű német nyelvű műfordításai közel félszáz kötetben jelentek meg. Ady Endre egyik leghívebb barátja volt, a nagyváradi „Holnap” és a „Nyugat” írócsoportjához tartozott. Eddigi életműve jelentőségét csak valamennyi munkájának egybefogó vizsgálatával lehet felmérni. A költő ebben az évben töltötte be hetvenötödik életévét. Ez alkalommal Bánátban, Erdélyben és másutt a romániai irodalmi otthonokban elismeréssel köszöntötték őt.

„...Franyó Zoltán nem pihen, most is sokat dolgozik...” — írja Temesvárról egyik legutóbbi levelében Endre Károly. Kívánjuk, legyen ez a munka sokáig zavar-talan, hogy az életmű a világtájak irodalmának összekapcsolását még teljesebbé tegye.

LOVÁSZ PÁL

Borsos Miklós rajza

Beszélgetés Borsos Miklóssal

„Rejtőzködnöm nem lehet”
(Weöres)

(A látogató már a kapuban érzi: olyan házba lép, ahol a művészet és az emberiség társává szegődik az első pillanattól kezdve. Illyés Gyula szellemes két sora fogad kőbe vésve a kutyasobor talapzatán:

„Nem haragom, alakom
örkődik e falakon”.

És ha még azt is tudjuk, hogy Illyés szótárában az „alak” első jelentése szépséget takar, az előbbi érzése csak fokozódik.

A házigazda Borsos Miklós. Mosolygó embersége, őszintesége tényleg otthonná változtatja ezt a sok-sok ízléssel, ötlettel, nagy-nagy természetszeretettel megtervezeti balatoni nyaralót.

Ragyog a kék ég. Távolból a Bakony vonala nyugtatja a szemet színjátész erdeivel; közelről a Balaton víztükre csalogat. Kinn ülünk a lugas hűvösében. A szőlőleveleken áttör egy-egy fénynyaláb. A mester a művészetről beszél.)

Roppant érzékeny és az élet reám való hatását mindig nagyon intenzíven átélő ember voltam. Amikor a középiskolából kimaradtam, vésnök és aranyműves inasnak mentem. Kenyérkeresetemet nem a művészet jelentette, annyira nem, hogy művészi függetlenségem és szabadságom érdekében első kiállításomig, 1941-ig, közel 18 évig ipari munkából tartottam fenn magam. Most is azért csinállok egy alkotást, mert valamiféle belső közöm van hozzá. Sohasem a mű külső formája vagy a művészet formai jelenségei érdekeltek, hanem a belső tartalom. Mindig olyan művészekhez közeledtem, és mindig azokat figyeltem, igyekeztem megközelíteni, akiknek a műveiből ezt éreztem. Legfőbb művészi hitvallásom: az életemben adódó eseményekre válaszolni. Vegyük a példákat: itt van a háború. Amiket akkor csináltam, a háború borzalmaival ábrázoló alkotások. Amint az élet egy békésebb formát öltött, a női fejek mosolyogni kezdtek a szobraimon. Ha egy barátom meghal, az ember leszáll mélyen, kicsit mélyebb rétegbe, sokszor a pokol tornácára. Akkor születnek azok a munkáim, amiknek nem a mosoly a jellemzője, hanem drámai hangvételük van.

(A művészetről szólva önkéntelenül is a modernség és a modernizmus kérdése kerül szóba. Megindul a vita. Röviddel utána azonban újból hallgatóvá válik a kérdés. Henry Moore és Honegger, Dürrenmatt, Weöres Sándor, Brecht és Albert Schweitzer..., a neveket nem lehet sorolni, olyan gyorsan villannak fel példaként. Aztán egy mondat, egy bizonyítás, ami visszacseng a látogató fülébe még hetek múlva is.)

Nálunk a modernség újra felütötte a fejét — ezt szokták mondani manapság. Pedig fönn volt az a fej, csak nem beszéltek róla. Hiszen nálunk is voltak és vannak kitűnő modern művészek. Modern magyar művészet létezik Szinyei-Merse óta. Itt, ezzel kapcsolatban Babitsot idézhetném: „A művészet csak modern lehet, és annak nem külső, formalisztikus jegyei vannak”. A művészet valódi lényegét a művész kora, körülményei és személye, személyisége határozza meg. Ha él egy érzékeny ideg-

rendszerű, tehetséges művész, költő, író, muzsikus, az, amit csinál, csak modern lehet. Van aztán egy modernizmus. Ennek a modernizmusnak azonban e babitsi idézet tartalmához semmi köze sincs.

(A művészet lényegét kereső, egy-két alkotásában már a klasszikus értelemben is megfelelő Borsos Miklós eddigi pályáját idézi. Azt az utat, amit a vésnök és aranyműves inas megtett 1962-ig, a Kossuth-díjig, az olaszországi elismerésig, s az eddigi életmű talán legnagyobb alkotásáig, Szabó Lőrinc vörösmárvány portréjáig. Utazások, barátok, mesterek, tájak, megvalósult és a lélek mélyén derengő tervek villannak föl, s szállnak szét a nyári délutánba. De lényegüket megőrzi a kert, a művészi fantázia, az állandóan dolgozó Kéz.

Athos, a Borsos-ház hűséges őrzője is komolyan figyel a Mester lábánál. Majd mintha már ő invitálna, megindul a műterem felé. Ahogy követjük, virágok százai, egy megragadó kert szépségei között visz az út a kert végében megbúvó műteremig. Szigorú rend fogad. Műhely ez, miként műhely volt a középkorban is a művészek belső alkotóháza, ahol az igazi, lélekkel munkált alkotások születtek. Az egyszerű eszközök is ezt idézik, és erről győz meg az alkotó is, amikor arról szól, miféle titok vagy erő alakítja az élettelen követ.)

Arról lehetne beszélni, miféle optimizmus az, hogy az ember odaáll egy kőtömb elé, és azt faragja, faragja addig... Meddig is? Amíg megelevenedik. Ha megelevenedik... Vagyis abban a reményben csinálja az ember, hogy életre kelt valamit. Ehhez sokszor ürügy a fej, a modell, sokszor meg az ábrázolási szándék határozza meg, hogy mit csinál. Mivel változékony, nyugtalan és minden irányban érdeklődő voltam, sokféle kifejezési formával próbálkoztam. Ma már mindegyiket művelem. Melyiket szeretem igazán? — nehéz volna eldönteni. Hol egy szoborban, egy kőben tudom kifejezni, hol egy éremben, hol pedig szépszínű vörösréz lemezen. Például elképzelhetetlennek tartom, hogy Hercules Seghersét, e XVI—XVII. századi művész megidézzem márványban, viszont éremben az természetes; vagy nem tudom elképzelni, hogy Shakespeare-portrét csináljak márványból, és ugyanakkor egy éremben pompás kis emléket állíthat az ember neki. Nem tudom elképzelni, hogy e tihanyi teret, ennek a vízcsodának tükröződő mélységét, hatalmát másban, mint rajzban kifejezzem. Tehát mindig a tárgy határozza meg a kifejezési formát. Így mentől több eszköz áll az ember rendelkezésére, annál változatosabb élete.

(A szobrok megtekintése után a kortársakról beszélgetünk.)

Kortársak alatt elsősorban azokat az idősebb mestereket értem, akikkel közelebbi kapcsolatba kerültem, akiktől a legtöbbet tanultam: Medgyesi Ferencet, Ferenczy Bénit, Pátzay Pált, az egyidős Vilt Tibort. S aztán a külföldieket. Ezzel kapcsolatban hadd mondjam el a következőket. Nemrég egy angol műtörténésznő itt járt nálam, és megkérdezte: Ismerem-e Henry Moore-t? Erre én mosolyogva mondtam neki, hogy ismerem-e? Először is mi mindent ismerünk, mert csak Londontól van Budapest messzire, de Budapesthez London nincs. Ezért beszélünk mi angolul, s ők nem beszélnek magyarul. Mi Henry Moore-t és az egész modern művészetet teljességében ismerjük. Hogy kapcsolódjam a kortársakhoz: — Amikor én Firenzébe mentem fiatalon, Henry Moore akkor volt ott, Marino Marini akkor végzett a firenzei Akadémián.

Az akkori modernnek már megcsinálták azt, amit tőlük vártunk vagy tanulhattunk. Brancusi megfaragta már a tojás alakú márványt, Archipenko kilyukasztotta szobrait, Arp is megformálta a maga furcsa gleccserköveit, Picasso már túl volt a kubizmuson stb., stb....

A mi számunkra ekkor a korai művészetek felfedezése volt a nagy izgalom és varázs, elsősorban a korareneszánsz Masaccio.

(Amíg mindezeket elmondja Borsos Miklós, nekem már az jár az eszemben, hogy a Szabó Lőrinc-portréről milyen sokat beszéltek elkészülte óta. Műtésznek elmondták értékeit, költőket ihletett versírásra. De ami a legnagyobb értéke: a művészetet egyszerűen csak szemlélő ezek megdöbbenése, elragadtatása, szavak nélküli lenyűgöző hatása. Egy költői felfogás köben történő újrateremtése. Egy lélek szobra: egy vívódóé, egy keresőé.

A szoborról szólva az irodalomról, a költőről, általában a társművészetekről beszélgetünk.)

Ez egy érdekes probléma. Meg kell mondanom, hogy a képzőművészek számára az irodalom vagy a zene nélkülözhetetlen létfeltétel, viszont fordítva nem. Ha a költészet, az irodalom közvetlenül nem is annyira, a zene nagy befolyással van egész munkásságomra és életem alakulására. Igaz, hogy egész kezdetleges felkészültséggel, de a legigényesebb zenével foglalkozom. Elsősorban a vonósművek, legjobban Bach szőlőszonáta érdekelnék. Ezek szinte állandó belső zenémet képezik.

Az irodalom? Talán Weöres Sándor. Vele gimnazista korom óta együtt voltam. A *kő és az ember* című versében szinte az *ars poeticam*at fogalmazta meg.

Szabó Lőrinc... Szabó Lőrincel csak a háború után ismerkedtem meg. Felolvastott egy társaságban az akkor készült Shakespeare-szonettekéből. Ahogy figyeltem hangját, észrevettem: valami szenvedés ül a fején, valami egyetemes drámaiság. Az a fej volt az, ami bennem a legintenzívebben megmaradt; tulajdonképpen olyan közeli barátság nem is alakult ki közöttünk. Tán egy tucatszor találkoztunk összesen. Viszont sokszor láttuk vándorlásai közben — itt lakott Ilyésnél Tihanyban —, az éjszakai úton baktatott sötét árnyként. Halála után kezdtem el foglalkozni a gondolattal: meg kell faragnom ezt a fejet...

(És megtudom, hogy a megvalósulás pillanata mennyire érdekes és titokzatos volt:

Abban a szőlőlugasban folyt a reggeli, ahol a mi beszélgetésünk kezdődött. A piszkei vörösmárványtomb már ott állt a műteremben, várva, hogy megfaragják belőle azt a költőt, ki Keresztury Dezső szavaival „semmiért egészen akarta megkapni a lét örök értelmét, teljességét”, amikor valaki érkezett a Borsos-házba. A lugas még takarta, de Athos csaholása jelezte a látogatót. S amikor kibukkant az idegen a Borsos-házaspár elé, hirtelen egy képet mutatott fel: Szabó Lőrinc azóta már híressé vált fényképét.

A Mester egy pillanatra megdöbben. Miért? A reggeli után akart hozzákezdeni a munkához. Talán az üdvözlést is elfeledte. Aztán... elrohant.

A csésze tea rég kihűlt, az idő jócskán elmúlt, amikor újból megjelent Borsos Miklós most már üdvözölve és invitálva a képet hozó látogatót, Gink Károlyt.

A műteremben a halott piszkei márványban már kezdett az élet mozdulni. A nagy vonalak már a jövőendő Szabó Lőrinc-szobrot sejtették...

Amikor a műtermet elhagyjuk, ahol a Bartók-portré is készen áll már, ahol a falról a természet remeke, a Szepezdi Madonna int felénk, félig faragott kőtömbök várják a Mester kezevonását, hogy gúzsba verségüket ledobhassák magukról, tekintetben egy pillanatra visszacsillan a Balaton tükre. Ezt a „vízcsoát” dicsérem, állandóan fellelhető szépségét.)

Döntő egy művész fejlődésében, hogy fiataalkori indulása időben és térben hová kerül. Számomra éppoly döntő volt, hogy nem Rómába, nem Párizsba, hanem Firenzébe kerültem. A toszkán, a firenzei művészet, a firenzei korareneszánsz, ennek a világa, a táj, a város, az emberek roppant erősen befolyásoltak későbbi fejlődésemben. És az sem véletlen, hogy Tihanyban telepedtem le, Tihanynak is ezen az északi lejtőjén, ez áll a legközelebb azokhoz a tájakhoz. Nem véletlen az sem, hogy annyiszor örökítettem meg ezt a tájat, hiszen egy ilyen arányú, ilyen változatosságú éggel nem találkozok az ember, csak a legritkább esetben. Majdnem a tengerparti tájakra

gondolok, valami antik, klasszikus derűre — ami benne is van a levegőben, magában a természetben, néha egy-egy emberében is —, amikor itt nézem a vizet és az egész teret.

(És végül a tervekről. Talán a legnagyobbról:)

Babits portréját szeretném megcsinálni. Természetesen, mint poszthumusz portrét. Tehát valami mást, nem a fényképek nyomán élő Babitsot. A műveiben élő költőt. A vívódót, a töprengőt, a rossz gégével is állandóan figyelmeztető embert. De hát erről nagyon nehéz beszélni. Babitscal foglalkozom már évek óta, és a művek nyomán megérett már bennem a kép, eltelt az a bizonyos kihordási idő. Szerintem nem elsődleges az arcvonások hűsége. A hatásában, eszméiben, emberségében élő költőt akarom életre kelteni. Rövidesen hozzá merek fogni ehhez a munkámhoz.

(Amikor elhagyom a házat, és a balatoni úton baktatok, mintha nem is én folytatnám a beszélgetést, hanem egy távoli hang, hangok, akik ismerik és hisznek a művészetben, költők, akiket megihlet a halottnak hitt anyag elevensége, egyszerű szemlélők, akiket elmélyülésre serkent egy-egy alkotása: hogy az élettelen kövek megelevenednek, a szemekbe tűz költözik, a holtnak hitt anyag ledobja halotti nyűgét — így él nemcsak a kőben, hanem a látogató emlékében is a legtöbb Borsos-mű, a Shakespeare-plakett éppúgy, mint az Egry- vagy a Szabó Lőrinc-portré és — reméljük — az elkövetkezendő számos Borsos-alkotás, az egész Borsos-életmű.)

Z. SZABÓ LÁSZLÓ

Martyn Ferenc illusztrációi Petőfi Apostolához

*Martyn Ferenc, a Munkácsy-díjas festő, szobrász, grafikus, Petőfi „Apostol”-ának új magyar és angol nyelvű kiadásához nyolc színes tusrajzot készített. A kilencedik a borítékrajz, mely Petőfit ábrázolja, mint az „apostol” megszemélyesítőjét. Ebben a Petőfi-ébresztésben benne van már a mi korszemléletünk is. Belső képmlása, ahogyan a verseiben rajzolódik elénk, egyre érettebben, világosabban és egyöntetűbben ölt alakot külsőleg is. Az olvasóban, a szemlélőben, a visszaemlékezőben, a közvéleményben arról, akivel sokat foglalkozik, kialakul idővel egy elképzelés, milyen volt, milyen lehetett, hogyan nézett, felismerhető volna vajon a hangja, ha megszólalna? Közkézen forog a fejlett fototechnikával a daguerreotypia alapján művészileg helyreállított egyetlen hiteles Petőfi-fénykép, amely az újabb Petőfi-ábrázolások nélkülözhetetlen forrása immár. Martyn borítékrajzában is felrívul ez a sápadt, elgondolkodó arc, alvó tűzhányót rejtő, befelévilágító, sötétben fénylő szemével. De csak villanásnyit, mint egy futó látomás valakiről, akit régen, ifúságunk hajnalán láttunk, vagy csak talán rémlík, hogy láttunk és aki korántsem az az ifjú többé, aki volt, hanem az elmúlt évszázad alatt hozzánk közeledett és kissé a mi szemünkkel is néz. És ahogyan tudón, mosolytalanul néz, résztvevően minket lát és állhatatos sugalmazással minket biztat az életszeretethez erkölcsi felelősségével. Ez a világmegváltó eszméktől megszállott apostol arca, aki a szabadságért minden pillanatban halni kész, az a Petőfi-arc, aki minden csalódásból, megnevelésből, közönyből, mindennapos halálból mindig újjá születik. A borítékrajz, néhány röpke, hevenyészett vonal, elmosódó kontúrjaival, amilyen egyszerűnek, suhanó könnyedséggel rögtönzött pillanatképnek hat, oly gondos tanulmányokkal, fáradhatatlanul csiszolt technikával előkészített alkotómunka eredménye. És ilyenek a szövegillusztrációi is. *Whistler*, a festő, szavai jutnak eszünkbe: „a művészetben a szorgalom nem erény, hanem kényszerűség. A kép akkor kész, amikor a megalkotására felhasznált eszközöknek minden nyoma eltűnt. A munka nyomát egyedül a munka törölheti el.”*

Az első illusztráció családi kép. Sívár padlásszobában bemutatja az édes mosolygós álomba szenderült nagyobb gyermek fekvőhelye előtt térdeplő hitvest és anyát, keblén az éhenhalt csecsemővel, mint az önfeláldozásig tűrő szeretet élő szoborba magasztosult jelképét. És ott áll közöttük, kibámulva az ablakon, keskeny, kissé hajlott, hosszúra megnyúlt alakjával az apostol, nyomorba taszított elesettségében tehetetlenül, de ugyanakkor, túlnőve minden korláton, világmegváltó eszméivel magasan szárnyalva a messzeségben.

A második illusztráció azt a jelenetet örökíti meg, amikor a kocsmából részegen kilépő vén tolvaj megbotlik a küszöbre kitett pólyásbabában. — Martyn ábrái felveszik a versenyt az írott szóval, az élvezetes, folyamatos, izgalmas, humoros cselekményszövevényben. Vérteli illusztrátor. Tud várni. Örömteli türelemmel tűnődve, lépést tartani az Idővel. Nála nem robbannak az események egy sűrített pillanat extázisában, egy forró élmény visszapergetett víziójában. Az ő képein a Tér nem vész össze az Idővel, hanem harmonikusan kiegészítik egymást és egyesülnek a meditálásban. Illusztrációi nem hangulatalkotó szövegkíséretetek, hanem önálló újraköltések. Nem pótolni, helyettesíteni, versengeni akarnak a költött szóval, hanem megerősíteni, megkettőzni a témát, a gondolatot, az érzést. Még egyszer elmondani ugyanazt másképp, abból indulva ki, hogy nem lehet elégszer megismételni az, ami érdemes a megörökítésre.

Így hat és ezért oly szép, Petőfihez méltó, a következő illusztráció is, a *fordulópont*, amikor az üldözött, szolgáskorba taszított, megvetett ifjú lerázva a béklyóit, a szabadság rettenhetetlen bajnoka lesz. — Ott áll kihívó göggel, zsebredugott kézzel, fölényesen kihúzza magát az ürességében, hitványságában mégis szánalmasan a ficsúr és mellette, nemes főhajtással, szelíden és szellemerőt sugározva ama másik, mint a lelkiismeret ébresztője, tiszteletet parancsolón az emberi méltóság iránt, amelynek oly igaz megtestesítője.

A negyedik illusztráció portré. Azt a jelenetet ragadja ki a költeményből, amikor a hős, tollal a kezében, alkot. Nehéz téma. Egy hajszálon múlik, hogy a szándék, amit kifejezni s elhitetni óhajt, közhellyé ne váljék és meggyőzés helyett kiábrándítólag ne hasson. Miközben a verssorok lüktetnek az olvasó fülében, a félreismeret lángelmét látja képzeletében, akit becsül lelki nagyságáért, lángoló hitéért, eszméi tisztaságáért, de félt és sajnál is, mint egy naiv gyermeket, mert vakbuzgóságában a vesztébe rohan. Martyn hibátlanul oldotta meg feladatát. Rokonszenves arcú férfiút ábrázol profilban, aki gondolkodó szemmel a távolba mered, asztalra könyöklő baljával támasztva az állát. Szép ábrándok, fenkölt remények himpóra a gyermeki hivatású ajkán. Martyn lélektani finomsággal, tévedhetetlen biztonsággal jellemez. Érzí, átéli minden vonalporcikájának, színárnyalatának a jelentését. Tapintatos, izlésses, alázatos művész. Az elérhetetlen szépre függesztett átható tekintet és a laza, nem teljes erővel koncentrált testtartás, a kissé ernyedten meggörbülő háttal és az önkéntelen eleganciával, puhán feltartott karral, mintha virágváza emelkednék ki az asztalról — az álomlovagot hívja életre, aki elvérzik egy gondolatért.

Az illusztrációk másik fele a hős tragikus bukását jeleníti meg. Az eszmék átokfutóját a megnemértés erőszaka bilicsbeverve ártatlanná teszi, majd évtizedes sanyargatás után, összetörten, megrokknva kilöki az utcára, hogy éljen a szabadságával, ha tud, majd amikor a csúszómászó butaság és a gögös gonoszság rémuralmától a végsőkig keseredett apostol fegyvert nyit a zsarnokságot megszemélyesítő királyra, beteljesedik a sorsa a vépadon. Négy illusztráció, négy további remek. Martyn sokat tanult a nagy elődöktől. Sokat utazott, látott, olvasott, tapasztalt. De sohasem utánzott. Csak az egyéniségét tökéletesítette és bányásztta egyre mélyebbről az ismereteivel. Modern, mai művész, aki a valóságot és csakis a valóságot örökíti meg, de nemcsak külső szemmel nézve, azaz hiányosan és felületesen, a még oly aprólékos részletességgel, pontos kivitelezéssel, hanem összeszedetten, belülről, lelki összefüggéseivel egybeletárgyva a témát, amely ezért az ő képein kinyilatkoztatásként hat. El kezd mesélni és párbeszédet folytat a nézővel, kivel annyit, amennyit képzelőereje és fogékonysága szerint a kérdező tudni akar tőle. Mert a válaszai kimeríthetetlenek. És ez adja meg illusztrációinak a vonzóerejét. Tanulmányt lehetne írni, gyönyörködő elemzéssel, mind a négy mozzanatról: a rab a cellában, a szabadulás pillanata (különösen

ez a párjelenet a börtönőrrel ihletett alkotás, egy *Daumier*, egy *Rouault* is szívesen vállalhatná a szerzőségét), a merénylet és végül a kivégzés. Ez az utolsó: csattanós kicsengése a tragikomikus végnek. A térdreereszkedett áldozat vízszintesen meghajlott derékkel, hátán összekulcsolt kézzel, fejét alázatosan leszegi, porba irányzott szemmel, várva, hogy szabadonhagyott, kinyújtott nyakára lecsapjon a bárd. Könynyeken át mosolygó szemlélete, keserű iróniájú bírálata ez a rajz a Jó és a Rossz egyenlőtlen harcának.

HAITS GÉZA

Mit ábrázol?

A feltett kérdés* nem ért meglepetésszerűen, hiszen nem először és gondolom nem is utoljára kéri egy-egy képpemmel kapcsolatban, hogy magyarázzam meg, mit ábrázol, mi a mondanivalója? Mégis mindig nehéz helyzetben vagyok, ha erről kell beszélnem. Meggyőződése, hogy a képek „tartalmát” elmondani nem lehet. A képi beszédet nem lehet lefordítani semmilyen más nyelvre. Hiszen éppen azért készült, mert másképpen nem közölhető az a sajátos gondolat.

Ha az ellenkezőjét csináljuk, mindig abba a hibába esünk, még akkor is, ha a saját képünkről van szó, hogy sok mindent belemagyarázunk. Festéskor vagy rajzoláskor nem szavakkal gondolkozunk, hanem vizuális jelzésekkel, és amikor felteszik a „mit ábrázol” vagy „mit akar mondani” kérdést, kénytelenek vagyunk gyorsan kitalálni valamit, nehogy szűgyenben maradjunk. Így az utóbbi években több festőben — és ebbe a hibába néha magam is beleestem — kialakult egy sajátos kép-magyarázó módszer, amely arra volt hivatva, hogy a vizuálisan nem élvezhető szavakkal tegye — legalábbis lenyelhetővé. Most szeretném ezt a hibát elkerülni, és ezt csak úgy lehet, hogy nem a rajzról beszélek, hanem valami másról, ami ugyan kapcsolatban van a rajzzal, de nem annak megmagyarázása, hanem inkább csak létrejöttének és „hogyanjának” magyarázata.

Rajzolás alatt — jelen esetben — nem a festést megelőző, de a tevékenységben mégis csak másodrendű vázolást, feljegyzést értem, hanem azt a rajzolást, amely teljes értékű képi szándékkal történik, tehát ugyanolyan gonddal és céllal, mint esetleg a legbonyolultabb festmény. Ez a rajzolás igen sok lehetőséget rejt magában, eszközeinél fogva mozgékony, kalandokra alkalmas műfaj, mellyel az élet minden rezdülését, érdekességét fel lehet kutatni. A festőnek élnie kell ezzel a lehetőséggel, mert egyébként elszalaszt sok olyan élményt, melyet rögzítenie kellett volna.

De mi történik a festőben, míg a vizuális jelenségtől eljut a kész képig, míg a valóság-élmény átalakul képi, grafikai élménnyé?

Ha csak arra gondolunk, hogy a valóság a természeti, társadalmi és az emberi gondolkodás valóságának egysége, akkor már kiderül, hogy a feladat nem lehet csupán a természetábrázolás. Különösen azért nem, mert ennek a valóságnak nem elég csupán a jelenség oldalát ábrázolni, hanem lényegének a megragadására kell törekedni, ami nyilvánvalóan a már amúgy is változtatást szenvedett „természetnek” még további átírását követeli a látszat, a mindenki által megszokott rovására. — De nemcsak egyszerűen a lényeget kell ábrázolni, hanem annak esztétikai minőségeit és ez még további változtatást követel, természetesen a jelenség rovására. A kérdés további vizsgálása során kiderül az is, hogy a valóság fogalmát nem álló helyzetben, hanem változásában, történetében, azaz a mindenkori társadalomnak a természethez való viszonyában kell vizsgálni. Ez ismét azt eredményezi, hogy „a megszokott” már nem alkalmas eszköz az ábrázolására. És ha azt is számításba vesszük, hogy a mű-

* Lapunk több olvasója kérdést intézett hozzánk, hogy a *Jelenkor* elmúlt számának 450. oldalán megjelent rajz „mit ábrázol”? A szerkesztőség továbbította a kérdést a rajz (s egyben az egész szám grafikai anyagának) készítőjéhez, *Lantos Ferenc*-hez, aki az alábbi választ adta. (Szerk.)

vészeti alkotómunka feladata a valóságnak szubjektív visszatükrözése, azaz beleszól még az alkotó egyénisége is (tehát nemcsak puszta ábrázolásról van szó, hanem kifejezésről, szuggesztív erejű kifejező formák kereséséről,) akkor be kell látnunk, hogy a természetnek olyan mértékű átköltéséhez kell eljutni, amely után a kép, a rajz talán már egyáltalában nem „hasonlít” az eredeti jelenséghez.

Rátérve most már magára a rajzra: (szeretném lerögzíteni, hogy nem tartok igényt arra, hogy munkáimat a művészeti alkotások közé sorolják, esetleg csak ilyen szándékú kísérletekként foghatók fel) — tájélményről van szó. Dombos, hegyes, baranyai, dunántúli tájak, Balaton, szántóföldek, szőlők, naplementék élményéről, melyek évek során emlékezetembe vésődtek, és fokozatosan átalakultak grafikai élménnyé. Ez a rajz tehát a grafikai élménnyé átalakult tájélmények sorozatának egyszerű vonalakkal történő kifejezési szándéka. Ennél többet nem tudok mondani a rajzról, de azt hiszem felesleges is. Nemcsak ezt — hanem minden képet nézni kell, többször megnézni és ismételten sokszor visszatérni hozzá, hogy megszokjuk, ismerőssé váljék, jóbarátságba kerüljünk vele. És ne várjunk tőle semmi megszokottat, csak hagyjuk, hogy hasson ránk, hogy lassan belénk ivódjék. Miért kell a képet mindenáron „megérteni”? Nézni kell mint egy naplomentét, vagy a természetnek bármilyen más „csodáját”, melyet nézünk, szeretünk, mely hat ránk, anélkül, hogy meg akarnánk érteni.

A kép is a természetnek, a legmagasabb rendűen szervezett anyagnak, az embernek a terméke és mint ilyen, maga is természetté válik. A festmény és rajz mindig „természetté válik” és sohasem lesz a természet utánzója.

LANTOS FERENC

Rippl-Rónai kultusz Kaposvárott

A legszebb, a leghangulatosabb, a legelőbb múzeumot Kaposvárott láttam, a Róma hegyen, Rippl-Rónai József villájában. A házban a bútorok, a képek a falon, a villa körül a kert fái, s a fák között a csonka barokk szobrok ma is úgy állnak, ahogy a művész életében. Mintha Rippl-Rónai József csak hosszabb sétálra indult volna a városba öszvérkordélyán, s bármelyik pillanatban felbukkanhat sapkás, fekete köpenyes alakja az út kanyarulatában. A présházból alakított műterem egyik sarkában félig takart kép áll, az ecsetek a friss használat nyomát mutatják, az úton, a rőtvrös avarban lábnyomok látszanak, s a házból hangok szűrődnek. Ha az egyik üvegvitrin alatt nem figyelmeztetne Rippl-Rónai fehér halotti maszkja, azt hinnénk, hogy a művész ma is itt él a Róma hegyi villában, a tömött lombú vadgesztenyefák között.

Mi teszi ennyire élővé, elevenné ezt a házat és környezetét?

Sehol a múzeumok feszes ridegsége, pedáns fegyelmezettsége. Itt nem áll a sarokban karszalagos teremőr, aki figyelmeztetne, hogy a tárgyakhoz nyúlni szigorúan tilos, vörösbársony kötélből font kordon nem választ el azoktól a bútoroktól, amelyeket valaha a művész érintett. A házban ma is laknak, Rippl-Rónai örökösei, ők kalauzolják a látogatót föl a nyikorgó falépcsőkön az emeletre, s végig a villa körüli kert útjain. S a fagerendás műteremben nyaranta ma is rendszeresen ott dolgozik Martyn Ferenc Munkácsy-díjas festőművész, Rippl-Rónai fogadott gyermeke, legméltebb tanítványa.

Am Kaposvárott nemcsak a Róma hegyi ház lakói őrzik elevenen Rippl-Rónai emlékét, s vigyáznak a házra, amelyben egykor Ady és Móricz Zsigmond vendégeskedett, s ápolják a kertet, amelyben Medgyessy Ferenc szobrai állnak, hanem a város, Kaposvár is méltó gazdája akar lenni Rippl-Rónai művészetének. Igazi emlékhellyé, egy, az európai művészet mértékével mérhető festőművész hagyatékának örököjévé persze csak akkor válik majd a város, ha megvalósul az óhajtott terv: a Rippl-Rónai egész művészetét bemutató állandó képtár.

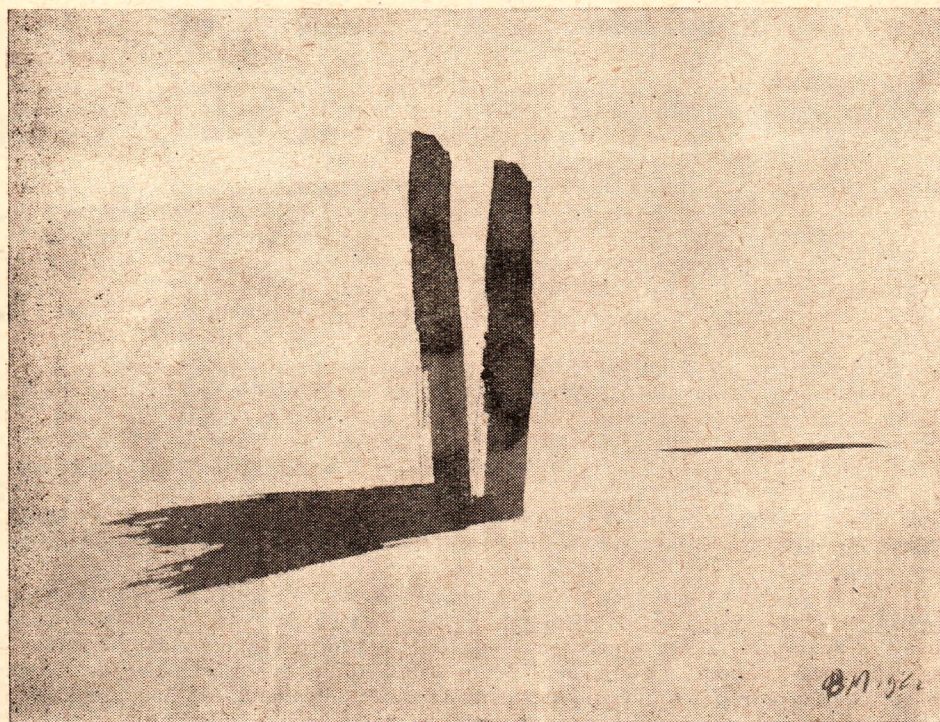
De addig is — sőt éppen ennek érdekében — már sok minden történt a Kaposmenti városban: az 1957-ben, a művész halálának 30. évfordulójára rendezett emlékkiállítás s az ugyanezen alkalomból megjelentetett ízléses és tartalmas katalógus, a Somogyi Almanach 3. számaként kiadott kis könyv, a *Visszaemlékezések Rippl-Rónai József*re, s legutóbb a művész születésének centennáriuma alkalmából tartott emléknapiak, 1961-ben. S most mindehhez hozzájárul, hogy a Múzeumok Központi Propaganda Irodája ízléses kiadványaként kezünkben tarthatjuk a tavalyi emléknapiakon elhangzott előadások és beszédek szövegét is. (*Rippl-Rónai emléknapiak Kaposváron 1961.*)

„Rippl-Rónai mindig testvériséget tartott az írókkal” — írta egykor Kosztolányi. S mintha azt az adósságot, amellyel Babits, Móricz, Karinthy, Osvát Ernő, Schöplinger Aladár, Szabó Lőrinc portréjának megfestése után tartozunk a művésznek, most törleszteni a magyar irodalom, egészen pontosan egy mai magyar író, a Kaposvárott élő Takáts Gyula, a Rippl-Rónai Múzeum igazgatója. Ő írt verset, emlékeztetést és tanulmányt Rippl-Rónairól az évfordulók alkalmából, az ő nevéhez fűződik az ünnepségek kezdeményezése, a főntebb említett kiadványok megjelentetése, az egész kaposvári Rippl-Rónai kultusz szítása és ébrentartása.

A legújabb kiadvány, amely ürügyül szolgált mindezek elmondására, László Gyula néhány ragyogó Rónai-kép elemzését, Martyn Ferenc meleghangú megemlékezését és Takáts Gyula „Az iparművész Rippl-Rónai”-ról írt tanulmányát foglalja magában.

A művészi értékek őrzésének, a hagyományápolásnak az az eleven, szép és színvonalas példája, amelyet ma Kaposvár mutat, — másutt is követendő példa lehetne.

(—s)

Borsos Miklós rajza

Féja Géza: Kuruc idő

„Könyvem főhőse a kisember, közelebből ama kiskurucok, akik évtizedeken keresztül egymás kezébe adták a kardot és a zászlót” — írja Féja Géza regénye utóhangjában. Művében nem valamilyen kiagyalt elméletet igyekszik keresztülhajszolni. A forma igazodik itt a korhoz. Olyan időket választott regénye tárgyául, amikor végzetesen hiányzott a nagyember; Rákóczi Ferencig nem akadt igazi vezére a kurucságnak. A fejedelem ismerte fel először, mit jelent a jobbágy a nemzet s annak szabadságküzdélme számára. Ő ajándékozta meg először világos eszmével, korszerű katonai és politikai szervezettel a magyarság fegyveres fellebbezését sorsa ellen. Külpolitikai koncepciója reális volt; a kuruc hadsereg tartotta XIV. Lajos „második frontját”, a francia a magyar szabadságharcét. Nem rajta múltott, ami Blenheimnél és Ramilliesnél történt.

A Rákóczi előtti kuruckornak nem volt vezére, így nem volt világos koncepciója sem. A főúri „kuruc” — ahogy Wesselényi nádor és mások példájával érzékelteti a szerző — alapjában véve nem volt egyéb, mint szubjektíve ki nem elégtett labanc, aki alkalmi kuruckodással igyekezett jobb alku kicsikarni a Habsburgoktól. Nem a nemzet, — a maga részére.

A kiskuruc így magára maradt. Nem tudhatta bizonyosan, magának győz-e. De azt igen, hogy a vereség minden vészterhes következménye az ő nyakába zúdul. Aki nem érzi, hogy népünknek II. Lipót országlása idején elnyomói nem hagytak más választást, mint a felkelést — esetleg esélyeinek komoly mérlegelése nélkül — úgy tűnik fel, mintha fejje szaladt volna a falnak a nemzeti indulat. Hol volt a külpolitikai elgondolás? Mit jelentett volna a magyarság számára, ha a török elfoglalja Bécset?

A történelem legmélyére nézett az író, amikor felfedezte, hogy a kiskuruc története: a kuruckoré. A kis sorsok e re-

gényben úgy álltak össze, hogy a közös sorsot példázzák. Féja nagyrészt mozaikokból állítja össze a XVII. század utolsó évtizedeinek tragikus nemzeti tablóját. Néhány ilyen „mozaik” olyan döbbenetes erejű, hogy az olvasó sokáig nem tudja elfelejteni — bármennyire is szeretné.

Belevésődik emlékezetünkbe Drabik, e kései huszita, aki — az otthon képétől megkísértetten — gyalázat árán akar szabadulni a haláltól — és az elvtagadó halálát halja. A kivégzett Tary földönfutó felesége, akinek elpusztult két gyermeke. Miközben ő maga is az önként választott végzet felé indul, kifizia trombitáját szorongatja s arra gondol: ha belefújna, hátha egybegyűlne ismét a kis család. Garas Flórián, Thököly egykori prófuntbiztosa, aki a bukás után hazatér Kassára. Üres a kamra, lyukas a csizma, zsörtölődik az asszony, gúnyolódnak a szomszédok, labanccá lettek az egykor leghangosabb kurucok. Megkezdődtek a hétköznapiak.

De a „kishősök” nem azért foglalták el Féja regényében a főhősök üresen maradt helyét, hogy szobortalpazaton állva ércprofilukat fordítsák az utókor felé. (Az ő életüket nevezi az író „lappangó történelemnek”.) E húsból-vérből való emberek a harcot könnyebben vállalják, mint az egységet. Félszemmel az elhagyott otthonra sandítanak. Meg-meglátogatja őket a kétely, vajon érdemes volt-e...? A jobbak határozott igennel felelnek. De nem mindenki egyformán erős a következmények vállalásában. A körülmények néha saját színvonaluk fölé emelik az embereket, néha az alá süllyeszti őket. Féja etikus író, de nem moralizáló. A meggörnyedő, lesüllyedő emberrel mutatja be, mekkora atmoszférikus nyomása volt a történelemnek.

Nemzeti bukásról van szó: a vereségnek természetes kísérőjelensége az árulás. Egyfajta önáltatás szerint egyenesen oka.

Bécs még legbalkezeesebb korszakaiban is jól értett ahhoz, hogyan szervezze meg a magyar ellen a magyart. Az író finom eszközökkel festi le az árulás lélektanát, azokat a „romlott magyarokat”, akik fokról-fokra zülленek az emberi mélypont felé, s azokat, akik szinte alkatilag árulók. A kép aligha lehet teljes nélkülök. A labancság zászlait éppen úgy kézről-kézre adták egymást követő nemzedékek, akár a kurucságét.

A terjedelmes regényt benépesítik a hangos, indulatos, vérbő XVII. századbeli emberek, akik tetteikkel, szavaikkal mutatják be korukat. Egyetlen sincs közöttük, — mint egynémelyik mai történelmi regényben —, akiket napjainkból utaztatott a múltba az írói önkény, hogy társadalomtudományi leckét adjon az ámuló régi magyaroknak. A Dózsa György és a Viharsarok írója jól tudja: mi a jelentősége a jobbágy népnek a nemzet életében, különösen pedig szabadságküzdelmében. Nála ez nemcsak a történelem mély ismerete: együttérzés, belső azonosulás. Nem okos vagy szakszerű írói reflexzió vágja mellbe az olvasót: figyeljetelek, a jobbágy volt a legkitartóbb a harcban. Maguk a kétkezi dolgozók mutatják ezt be — vagy ahogy a földesurak rettegnek tőlük.

A regény nyelve a korjellelmzés egyik leghatásosabb eszköze. Féja nem esik bele egy olyanfokú archaizálás hibájába, mely-

nél az olvasó kénytelen a rejtvényfejtés gyakran sok örömmel, még gyakrabban sok fáradsággal járó munkáját vállalni. Elhisszük az írónak, valahogyan ilyen lehetett a kor, amelyet lefestett, elhisszük azt is: valahogy így beszélhettek akkor az emberek, s egy, a nyelvét értő író úgy igazította ki szavukat, hogy mi is érthessünk belőle. Ennél többet aligha kívánhatunk történelmi regénytől.

Féja Géza jellegzetesen optimista írói alkat. A **Horthy-rendszer** idején írt műveiben sem egy végletesen elesett népréteg: a parasztság sorsán siránkozott. Csak olyan társadalmi helyzetet mutatott be, amelyen változtatni kell s jelezte, hogy e változás meg is történik — anélkül, hogy módjában állott volna annak történelmi formáit megjelölni. A Kuruc idő végén feltűnik Tokaji Ferenc alakja; tudjuk, hogy átveszi, majd Rákóczi kezébe adja a zászlót. Egy szabadságakarattól áthatott nép életében a lehanyatlás kora az erőgyűjtésé is.

Az író — úgy látszik — műfajt váltott. Ha ma kezünkbe vesszük — például — a Viharsarkot, nem lepődünk meg ezen. E szociológiai munka sorai között olyan profilok villantak fel, — mint Dékány Jánosé, a „basagazdáké”, vagy a falusi értelmiség egyes figuráié —, amelyeket a falukutató éles tekintete látott meg, de regényíró toll jegyzett le.

LORÁND IMRE

Pap Károlyné: Bűnbánat

Tisztelt Szerkesztőség!

Én feladom. Erről a könyvről nem tudok szabályos kritikát írni. Pedig megpróbáltam. Dolgom könnyűnek is látszott. Elindulhattam például a fülszöveg nyomán: „Egy fiktív levélsorozat, regény, néhány elbeszélés, egy esszébe foglalt visszaemlékezés alkotja Pap Károlyné könyvét...” — olvastam. És: „Egy fiktív levélsorozat, regény és a többi...” — írtam. Csakhogy itt aztán meg is akadtam. Levelek — rendben van. De regény-e az *Epilógus*? Inkább naplószerű. Naplónak viszont túl regényszerű. Hát akkor? Életrajz? Annak meg túl lírai. Se-

hogyesem fér a megszokott műfaji keretekbe. Aztán mi a *Bűnbánat*, a címadó írás? A legtisztább líra. Jó, a többi talán elbeszélés. De értelmük nem önmagukban van. Mindegyikük, akármilyen messziről indul is, de egy nyomba kanyarodik vissza. S így van ez a levelekkel is, meg az *Epilógussal* is. Vagyis egyetlen összefüggő írás ez a könyv: szabad csapongás, merész szárnyalás, térdén csúszó alázat, sokféle színnel egy képet alkotva.

Be kellett látnom, ez így nem fog menni. Megpróbáltam hát másképpen. Elkezdtem arról írni, hogy a levelek kifejezőmódja kissé túl direkt, hogy az *Epi-*

lógusban is túlzások vannak, meg hogy ez a nagy alázat nem is lehet igaz. Aztán nagyon elszégyelltem magam. Hiszen én nem ezt éreztem. Miért tagadja le bennem mégis a kritikus, amit az olvasó őszintének, igaznak, felemelőnek tart?

Akkor újra kezdtem. Megírtam, hogy a túlzásokat később megszokja az ember, hogy ez a sajátos forma meg a nőies stílus csak eleinte idegen, később már szinte benne él az olvasó. De újra meg kellett állnom. Soha nem éreztem még magamat ilyen ostobán nagyképűnek. Bevallom, én ezt a könyvet sem bíráltni, sem magasztalni a kritika eszközeivel nem tudom.

Engedtessek meg, hogy az olvasó szólalhasson itt meg. Hadd mondja el ő azt, amire a kritikus nem volt képes.

*

Végre egy könyv, amit nő írt! Nemcsak névleg. Megvallom, idegenkedem az írónőktől. Olyan férfiasan írnak, hogy itt-ott óhatatlanul kiütözik nőiességük. De ezt a könyvet bárhol is ütöm fel, látom: nő írta. Őszintén, igazán, művészien.

Néhol annyira őszintén, hogy ellenkez-nem kell vele, mert idegesít. Mint itt is, ahol féltékenykedik: „Valami szorongás ereszkedik rám. A rémlátás sötétsége? Sejtetem? Nem tudom. Mindenesetre szerettem volna odamenni. Akár inkább lefeküdni, akár Gyurival maradni ahogy némely vasárnap délután *megengedte*... Akármit, csak oda nem menni! Csak oda nem! Szerettem volna sikoltani, de nem volt erőm hozzá. *Rabszolga voltam, rám parancsoltak.*” És tele van finom megsejtésekkel, apró rezdülésekre való rögtöni reagálásokkal. Meg valami mély, asszonyi vagy inkább: anyai bölcsességgel, ami nyugtalanít, felkavar, felejtet és elringat egyszerre. Ez hatja át, még a legkétségbeesettebb pillanatokban is. „Istenem, istenem. Hát jó: nem fog többé szerelmes vágygal felém közeledni. Nem lesz hozzám gyöngéd. De megmaradnak szép estéink, amikor géphe diktál, vagy megbeszéli velem írniaivalóit. Nem lesz más, mint az egyszülött, édes fiam...” És

olyan kifejező erővel, néhány vonásból álló, biztos jellemzéssel, melyre csak éles szemű művész képes. „Fölkelt helyéről: kezében akták. Sűrű, vágott szőke bajusza alatt pálinkás mosoly derült, zavaroskék, apró disznószemében pálinkás elégedettség. Hosszú alakja elmosódott a derűben, amint felém tartott.” Helyenként meg olyan meglepő tárgyilagossággal, olyan meghökkentő valóságérzéssel, amilyenre csak igazi művész képes, felül-emelkedve önmagán. „Talán nem akarom bevallani, még önmagam előtt sem, hogy a húsa kell, a csókja, az édes, elkínzott, gyerekes ölelése? Talán önmagam, az ő fiatalságát és a magam kiteljesedett asszonyiságát nem tartom valamiképpen harmónikusnak? És ilyen nyíltan még önmagamnak sem merem bevallani, és az anyaság álorcájába bújtatom forró asszonyi vágyamat, hogy valamiképpen, akár-milyen módon is elérhessem?”

De végül is: miről vagy kiről szól ez az írás? Hát Pap Károlyról. Azazhogy: Pap Károlynéről. Azaz... egy férfiról meg egy nőről. Akik kiegészítik egymást. Egyetlen emberről szól, akiben két személy van. Aki annyira önmaga tudott maradni egy sötét, embertelen korban, hogy halálában is túlélte azt. De ezt Pap Károlyné sokkal szebben mondja el: „— És bocsáss meg nekem, amiért nem tud behatolni lelkem legbensejébe, ahol az élet és a halál titkát őrizzuk: hogy te halott vagy. Benne élsz te az én szívemben, benne minden gondolatomban, leheletemben, akaratlanságomban.”

*

Tisztelt Szerkesztőség! Hogy Pap Károlyné *mit* teremtett ezzel a könyvvel, azt az olvasó elmondotta. Ahhoz ő ért jobban. Hadd fejezze be mégis a kritikus ezt a levelet, a *hogyanról* szólva.

Sokat beszélünk manapság modernségről, formabontásról. Ilyen szempontból is rendkívül figyelemreméltó ez az írás. Jól példázza, hogyan *teremthet új formát* az alkotó, egyéniségének, mondanivalójának a legjobban megfelelő, mesterkéletlenül eredetit.

MIHALIK ZOLTÁN

Szokatlan az az írói út, amelyet Sükösd Mihály választott. Első megjelent írásai, amelyekkel figyelmet és érdeklődést ébresztett, esszék és tanulmányok voltak: főként a mai magyar irodalom köréből néhány emlékeztető kritika — mint például Weöres Sándor: *A hallgatás tornyáról* szóló —, valamint a modern amerikai irodalmat és annak kitűnőseit bemutató remek elemzések. Aztán szórványos antológia- és folyóirat-publikációk után megjelent egy novelláskötete, az *Ólomketrec*. Közben elég sokat fordított, tanulmányt és szépprózát vegyesen. Most első regényét adja kezünkbe: egy szép lírai visszaemlékezést a gyermekkorra, *Fától fáig* címmel.

Az esszéista indulás s a szépprózára való későbbi áttérés is szokatlan, s szokatlan az is, hogy Sükösd előzőleg „tárgyilagos”, „mai” témájú novellákat írt (akár az 56-os fogantatású, novelláskötetében szereplő, címadó *Ólomketrec*, akár a *Visszhang* című antológiába is bekerült *Acélőrnagyra* gondolok), s aztán ázott le gyermekkorának élményvilágába s írt regényt a „szörnyű év”-ről, 1944-ről. A szokványosabb az, hogy a regényíró vagy novellista később fedezi fel magában a rejtett esszéistát; s a szépíró útján is az a megszokottabb, hogy első írásait írja legközvetlenebb élményvilágából, gyermekkorából, s csak aztán merészkedik a mélyebb vizekre, — ahol már „úszni” is kell tudni. Mert hát — mondják — a gyermekkor az az élménykör, ahol a közepes képességű író is még sikerrel állhatja meg a helyét.

Hogyan és milyen eredményre jutott Sükösd ezen a „fordított” írói úton?

Azt hiszem, a továbbjutni akarás kényszere dobta ki az íróból ezt a regényt. Van nálunk egy nemzedék, a mai 28—30—32 évesek, akik a gyermekkor páras álomvilága helyett, tíz-tizenéves korukban a háború szörnyetegével találkoztak, s a „bombázás”, a „deportálás”, a „halál” szavakat forgatta a szájuk. Alighanem egyetlen író sem kerülheti meg a saját gyermekkorát. Erre a nemzedékre kétszeresen érvényes az, hogy nem léphet

tovább addig, amíg ki nem írta magából azt az élményt, azt a szörnyűséget, amit az élettel való első tudatos találkozásokor szerzett. Ezek a fiatalok, ha visszanéznek, ha rendezni akarják dolgaikat, szükségképpen ahhoz a réteghez érnek, amely a háborús emlékeket fedi. Olyan élmények érlelték meg őket, hogy addig nem találhatnak legbensőbb önmagukra, amíg nem szabadulnak fel ezeknek az éveknek néhez nyomása alól. Innét érthető, hogy fiatal íróink közül miért fordulnak mások is — hogy hamarjában két költőt említsen: Orbán Ottó (*Fekete ünnep*) és Timár György (*Az iszonyat naptára*), de közvetve ide sorolhatnám Gyurkó László kisregényét, a *Bűnösöket* is — a háborús évek élményanyaga felé. Észrevehetően itt egy olyan jelenségről van szó, amely fiatal íróinkkal kapcsolatban szükségképpen fölmerül: teljes emberré és íróvá válásukhoz hozzátartozik, hogy „kiírják magukból” a háborút.

A háború regénye Sükösd írása is. Hőse egy tizenéves kisfiú, Méliusz Péter, aki a könyv négy fejezetében „fától fáig” a háború kálváriáját járja végig. Pesti lakásukat bombatalált éri, apját behívják katonaoorvosnak. Anyjával egy dunántúli kisvárosba kerül, itt, az idegen környezetben találkozik a Háborúval, a Szerelemmel, a Halállal. Látja a zsidók elhurcolását, tanúja a svábok változékony magatartásának, a saját kis életének rezdüléseiben érzékeli a háborús eseményeket. Amikor a front egyre közelebb kerül Múharhoz (így hívják a kisvárost), egyik hajnalban fölkerelkedik és apja után megy. Ez az út — mely a regény talán legszebb részlete — bár eredménytelen, mégis sikerül apjának hazatérni. Ismét együtt van a család, sőt közben új taggal szaporodott, Péternek kistestvére született, s most már négyen várják a felszabadító katonákat, egy új élet kezdetét. Mert valaminek vége lett és valami új elkezdődött. „Az úton most teherautók vonultak, a járdán csoportokban katonák. Látta Apát az ablak alatt, és intettek egymásnak, egy mezítlábas öregembert látott, kezében tejes-

kannával, s később három gyereket: egymás kezét fogva, szájátva bámulták az óriástermetű nőkatonát. Arra gondolt, egy ideig most nem utazik sehová. Próbálta kiszámítani, mikorra épülhet fel a házuk, és milyen lesz az út visszafelé, de ez távoli volt, rövidesen megfeledkezett róla, és szeme fogva maradt az utca kitáruult képeinél.” — Ezekkel a pontos, tárgyilagos, póztalan mondatokkal fejeződik be a regény.

Ki ez a Méliusz Péter, akinek harmadik személyű visszaemlékezését kapjuk a könyvben?

Az első szavunk az, hogy egy roppant érzékeny (azt nem mondanám, hogy betegesen érzékeny), fejlett intellektusú kisfiú. Élete, világa kicsit lombikban fejlett, oly rendkívüli tulajdonságokkal felruházott, amelyek láthatóan nem egy tizenegy éves gyermekéi, hanem a felnőtt írótól kölcsönöztek. Ugyanakkor némileg érthető is talán ez a túléretttség, hisz ezt a nemzedéket éppen a háború tette „koravénnek”, hozta olyan élmények közelébe, amelyek ilyenre formálták. Mindenesetre Sükösdnek éppen egy ilyen kisfiúra „volt szüksége”. Hisz a regény feszültségét, alapkonfliktusát az adja, hogy a kegyetlenség és a rossz, a háború egy ártatlan emberi életet ütközik össze. Ennek a kisfiúnak nincsenek „bűnei”, ezért minden, ami vele történik, az égre kiált. Méliusz Péter életében kétségkívül van valami idilli, valami nyugalmas, valami időtlenül szép. De talán éppen ezért — s annál inkább — megmutatkozik a körülötte hömpölygő ár pizska és szennye. A regényből a háborúnak egy tiszta gyermeki élet fényes üvegfalára karcolt szomorú ábrái olvashatók ki.

A kisfiú alakjának megformálásában egy másik kettősséget is megfigyelhetünk. Sükösd a történetet egyszerre láttatja az elbeszélő kisfiú szemével és a felnőtt író tudatosságával. Hangja, stílusa egyszerű, világos, általában olyan dolgokat ír meg, amelyek egy gyermeknek fontosak, s ezért az előadás némi töredettsége is megbocsátható. Például olyan mozzanatok, mint a disznóetetés vagy a kakasviadal azért kapnak fontos szerepet, mert ezek elsősorban a gyermek számára jelentősek, érdekesek. Ugyanakkor ezeknek a motívumoknak az értelmezése, elhelye-

zése az írásban, s többször valami rejtett, szimbólummá emelése már a felnőtt író munkája. A tó partján halászgató gyerek gondolatait idézi egyhelyütt az író: „— Most olyan, mintha elindulhatnánk tovább, és egy óra alatt átérnénk — nézte az éles vonalakat a túlsó parton, a zöld, barna és sárga foltokat meg négyszögeket, egy kivillanó fehér házat.” Eddig a hitelesen gyermeki elmélkedés. De amit még hozzátesz Sükösd, az a modern próza sejtelmességeit, villanásnyi rezdüléseit, hangulatfokozó eszközeit ismerő írói dicséri: „Odaát is alszik mindenki, *de lehet, hogy ott is van egy nádas, és velünk szemben is halásznak.*” Ez a szemléletbeli kettősség olyan, mintha egy messzelátó két, különböző élességre állított lencséjével néznénk egyszerre. A körvonalak fel-lazulnak, a közel-távol biztonsága eltűnik, érdekes, vibráló képeket kapunk.

A gyermek emlékezései megszabják a regény szerkezetét is. Ebben nem annyira a tudatos írói kompozíció, inkább mozaikszerűség látszik. Az első rész, *Az ígéret* tulajdonképpen kerek kis novella, két ellentétes alakra komponált jelenet, sok párbeszéddel, drámai feszültséggel, frapárs feloldással. A későbbi fejezetekben az ábrázolás keménysége felenged, több a leíró-elbeszélő rész, kisebbit aránytalanságokat érzünk, kitéréseket, amelyeknek helyét, létjogosultságát csak a gyermeki emlékezet indokolja, amely megőrizte ezeket a képeket. (Például a muhari parasztudvar leírása.) Az emlékek varázseréjében bízva mintha arról a kompozíciós egységről is lemondott volna az író, amelyet pedig joggal vártunk volna egy ily terjedelmű epikai műnél. Egységes cselekményváz, szorosabb ok-okozati összefüggés híján a kisfiú alakja és az egész írást átható háborús atmoszféra adja a regény egységét, ez tartja össze az egyes fejezeteket. Mert az egyébként jól, élesen megrajzolt mellékalakok is hol eltűnnek, hol előbukkannak a regényben. Következésképpen nem kísérik végig Méliusz Péter sorsát, csak az Apa és az Anya állnak végig mellette, a barát, a katona, a kislány egy-egy élesen exponált pillanatra jelennek csak meg, hogy más figuráknak adjanak helyet.

Közvetlenül 1945 után egy időre hirtelen elszaporodott az ún. háborús regé-

nyek száma. Megjelenésüket akkor némi konjunkturális ok is elősegítette. Hogy most megint több, a második világháborúra emlékező írást kapunk kézhez, annak más az alapja. Nemcsak az írói szemléleti érés, változás teszi biztonságsabbá az ábrázolást, az értékelést, hanem az író mai aggodalma, intő-figyelmeztető szándéka is kifejezésre jut ezekben a

művekben. Sükösd regénye sem pusztán dokumentum, igen színvonalasan megírt „élet” abból az időből, hanem figyelmeztetés is a jelen és a jövő számára. Az író művészetét dicséri, hogy ez nem a regénybe kívülről vitt „szempont”, hanem az írás leglelkéből fakadó indítás, inspiráció.

TÜSKÉS TIBOR

Kertész Ákos: Hétköznapiok szerelme

Minden fiatal író első könyve külön élmény az olvasónak és a kritikuskak egyaránt. Fokozott kíváncsiság él bennünk: van-e egyéni témaköre, sajátos látásmódja, van-e új zamata a műnek, s várakozással — a szerző új írásaira várva — tesszük-e le a könyvet, ha végig olvastuk. Majd utána, napok múltával: maradt-e belőle valami, amit nehéz elfelejteni, legalább egy probléma, amit tovább kell bogozni. S mennyi maradt? Csak egy kép, egy beállítás, egy párbeszéd vagy az *egésznek* a súlya, élménye?

Kertész Ákos kötete, a *Hétköznapiok szerelme* egy kisregényt és tizenegy elbeszélést tartalmaz. Mindjárt a kisregény címe és témája érdeklődést kelt bennünk. Hősei, egyszerű munkásemberek keresik a hétköznapi boldogságát, az élet értelmét. S a kötet végén döbbenünk rá, hogy a kisregény levegője, egész problematikája döntően befolyásolja érzéseinket, a következő elbeszélések értékelését is.

Az író szándéka: hétköznapijaiban tetten érni a dolgozó embert. Akkor is, amikor lelki problémákkal küzd, akkor is amikor autót szerel. Nem az ünnepeken, amikor az események, a rendkívüli helyzetek kizökkentik a megszokott kerékvágásból. Az ember igazi arca a hétköznapiokban mutatkozik meg, amikor nem figyelnek rá és nem figyel önmagára, — amikor az átlagot nyújtja, azt, ami általában telik tőle. Főleg fiatal íróink időznek szívesen a „megszokott” világban, amely a látszat ellenére tele van érdekességekkel, szépségekkel és problémákkal. Kertész Ákos is a hétköznapiokat lesi, azokat a szürke órákat, amelyekben színészkedésre, magunkáltatásra nincs lehetőség, amikor a vér, a természet, az ösztön nyi-

latkozik meg. Otthon, kocsmában, munkahelyen, szerelmeskedés, munka és fusizás közben, — hogy hol és mikor, ez lényegében nem is fontos, mert a megfigyelésre mindig és mindenütt adódik alkalom. A lényeg az ember, aki ma él ugyan, mai körülmények között, de sokban változatlan, „örök” tulajdonságokkal. Kertész munkásokról, pontosabban szerelők munkásokról ír, ez a körülmény azonban nem lényeges dolog nála, hősei típusok, problémákkal küzdő, vergődő, emberek, akikben sokan magukra ismerhetnek. Az élet értelmét kereső Holkó Albertek és Szenes Jánosok (*Hétköznapiok szerelme*), a szerelemre fáradt Esztik (*Fizetés után*), a munka és az otthoni bajok közti feszültségben élő küszködők (*Ködobálók*), egymástól hirtelen elidegenedő fiatal házasságok (*Tánczene éjjelig*), a magánosságtól rettegő Zsófi néni (*Boldogság*), munkát kereső jóbarátok (*Barátok*), a minden új miatt morgoló, jószándékú, fusizó Pomera Vendelek (*Fény a tetők alatt*) és új munkatársukkal ellenégesen viselkedő szerelők (*Új ember*) mind munkásemberek ugyan, de akár értelmiségi vagy parasztkörnyezetben is elképzelhetők. Kertész külön érdeme, hogy a könyvében található általános, legtöbbször erkölcsi problémákat mesterien össze tudja kapcsolni a mai munkásélettel, — helyesebben: ügyesen megleste a munkásélet körülményei között adódó belső emberi küzdelmeket. Nem akarja elhíttetni, hogy ilyenek *mind* a munkások, hanem csak azt: az általános emberi problémák ma is élnek közöttünk, a gyárakban is. Élnék problémák, amelyeket meg kell oldani, s vannak bajok és hibák a lélekben, amelyeket ki kell javítani.

Már az eddig elmondottakból is kiviláglik, hogy Kertész Ákos alapvetően erkölcsi beállítottságú író. Nemcsak ábrázol, hanem ítéletet is mond. Nem elégszik meg azzal, hogy olvasói elé tárja: ilyen embereket láttam. Történeteiben állandóan ott lappang az ítélet: jó-e vagy rossz-e, amit látott, helyes-e vagy helytelen, ami történt. Néha a film eszközeivel, a neorealista eszközeivel dolgozik, fekete-fehér kontrasztokkal rajzol, mint pl. a *Fény a tető alatt* című elbeszélésében, amelyben maga a téma nyújt alkalmat a filmes beállításhoz. A neorealista-khoz hasonlít abban is, hogy ítélete legtöbbször negatív: nem jó, ami vagy ahogy történt hőseivel az adott körülmények között. Pozitív hőse, pozitív problémamegoldása nincs is az írónak. Legtöbbször inkább megdöbbeneni akar, s nem irányítani; vagy néha részvétet kelteni, mintha csak azt mondaná: gondolkozzatok ezen, feleljetek a felvetett kérdésre. Mintha az egész köteten végig a *Hétköznapiok szerelmé* bevezetőjének a mondataihoz ragaszkodna: „Az igazságot nehéz elmondani. Nehéz azt úgy odatenni a másik kezébe, hogy elindulhasson vele.”

Kertész kötetének legsikerültebb részeit azok, amelyekben pusztán írói eszközökkel: a rajzzal, a cselekménnyel, a párbeszéddel tud ítélni, vagyis azzal, amit ír és ahogyan írja, az írásban átsűrítő részvéttel vagy ritkábban a szeretettel. S éppen ezek: a részvét és a szeretet mentik meg az egzisztencializmussal való kacérkodástól, hogy ti. a magánosság, az unalom, az undor, a céltalanság, a tragikus életsors önmagáért beszéljen és szemérmetlenül hivaikodjék elbeszéléseiben, maga körül reménytelenséget és keserűséget árasztva. Az író szereti hőseit, vagy legalább is részvéttel van irántuk, s ez a szeretet és részvét a biztosíték arra, hogy van, lehet megoldás.

Azt mondtuk, Kertész alapvetően erkölcsi beállítottságú író. Nyilvánvaló tehetsége mellett ez a tény az olvasói rokonszenvek is egyik fontos oka. Állásfoglalásra készíti olvasóit, kérdéseket ad fel nekik, amelyekre válaszolniuk kell. Ez az erkölcsi beállítottság azonban hibáinak is forrása, amikor az írói mértéket elveszti. Eltekintve most a kisebb hibáktól (néhány jellemrajzi hiányosságtól, egyenetlenségtől, szemetszűrő kifejezéstől) leg-

inkább kifogásoljuk a *Hétköznapiok szerelmében* azt, hogy az író morális szándéka sokszor „kilóg” a műből. Néha azáltal, hogy „megmagyarázza” hőseinek a jellemét vagy a cselekményt, mint pl. a *Tánczene éjjelig* című elbeszélésben: „Sötét lett s a Marosik házaspár nem volt felkészülve a sötétre. Nem tudtak tájékozódni. Elvesztették egymást és önmagukat. S mint némely délszaki virágok, amelyek szirmaikat az éj beálltával bontják ki, felnyílt bennük is valami, és mélysége olyan szokatlan volt, hogy beleszüdtek.” (146. l.) De még ez sem elég, a következő mondatban „felerősíti” a magyarázatot: „Hirtelen jött a sötét, s a Marosik házaspár eltévedt a sötétben.” Régi írói szabály, hogy a kevés sokszor több, mint a sok. Ebben az esetben is így van. Ilyen magyarázat után a következő történet szinte csak illusztrációnak hat. Mindazt, amit az író az előbbi mondatokban elmondott, később úgyis benne van az eseményben. A magyarázat lerontja az elbeszélés hitelét. Máskor meg rajta csipjük az író, hogy szereplői helyett egyszerűen csak ő kezd el beszélni, azok nevében, de túlságosan intellektuálisan és finoman: „Amint állt mozdulatlanul a konyhában a saját füle zúgását hallgatva, Zsófi néni hátán végigfutott a hideg. Egy szó gomolygott a fejében. Idegállapot. Rossz az idegállapotom, sóhajtott. Ez okoz mindent. Egyszerre elmosolyodott. Milyen különös, gondolta, mennyi múlik egy szón. Nevetni lehet az egészen, ha neve van. Fejcsóválva látott újra a dolgához.” (*Boldogság*. 163. l.) (A kiemelés tőlem.) Kicsiségnek látszanak ezek, de ha több van belőlük, rontják a mondanivaló hitelét. Talán a magyarázkodásra való hajlam az oka az olyan szerkesztésbeli egyenetlenségnek is, amilyen az egyébként kiváló írói tulajdonságokat csillogtató *Hétköznapiok szerelmének* kettős bevezetése. Az egyik bevezetés elvi: Szenes János beszéde; a másik jelképes cselekményi, az első fejezet végén: a sintérek által üldözött kutya menekülése.

Mindent összevéve: tehetséges író mutatkozott be a *Hétköznapiok szerelmében*. Kertész Ákosnak van atmoszféra teremtő ereje, problémafelvető képessége és kellő „szakmai” tudása. Ismeri az embereket és szereti őket. Ehhez járul még, hogy segíteni is akar rajtuk.

Napok múltán mi marad meg a *Hétköznapok szerelme* olvasójának emlékezetében? Nem csak egy-két részlet, nem csak néhány párbeszéd és érdekesebb fordulat. Több. Az az érzés, hogy a kötetnek „sú-

lya” van, maradandó értékek találhatók benne.

Nemcsak várakozással, de bizakodással is tekintünk az író következő alkotásai felé.

CSANÁD BÉLA

Visszhang

Fiatal prózaírók antológiája

Jó novellát írni nem könnyű írói feladat. Rövid lélegzetű terjedelemben csaknem mindent nyújtani kell, amit a regény, vagy kisregény szélesen, kényelmesen adagolhat: az érdekes mesét (storyt), az élő emberi alakokat, a kor társadalmának a rajzát, az élet levegőjét és az író intellektuális szándékát. Ez utóbbi valahol a háttérben húzódik meg, a művészi eszközök szájába adja a szót, de végső soron mégis alapvetően mindent meghatároz.

A felszabadulás utáni irodalmunkban a novellairás igen termékeny területnek bizonyult, de lassan, nehezen találta meg sajátosan új hangját. Különösen a paraszti tárgyú novellák tapadtak bele máskacsul a mőriczi hagyomány bűvületébe. Aztán az ötvenes évek elején a modern nyugati novellairodalom hatása szabadult rá irodalmunkra, minden transzformáció, helyi alkalmazás nélkül, mintha a valóság még ma is ugyanaz lenne New Yorkban mint Budapesten, vagy akár Kiskúnmajján. Ez a kép tárult elénk az 1954-ben megjelent *Emberavatásban*, de egy kicsit még az 1959-es *Előjátékban* és *Ébredésben* is: a korszerű novellairás merész próbálkozásai, új hang, de a mondanivaló többé-kevésbé vagy a múltba fordult, vagy pedig a szocialista szemlélettel elmentéses kilátástalanság, szenvtelen borúlátás zárta le az elbeszélések cselekményét. Gyakori volt a Hemingway-szerű megdöbbenően igaz, markáns, de a valóságnak éppen csak a borús, a sötétségben megrekedt napjait felvillantó írás. (Pl. Galgóczi Erzsébet: Ott is csak hó van, Sükösd Mihály: Vallomás.)

Az 1959-es *Ébredés* fiatal prózaíróink 1956 utáni magára eszmélése volt. Amint azonban utóbb kiderült, valóságunk bonyolultságának ábrázolásában mégis csak szerény kezdet volt ez a kötet. A jó mai

novellák írásának feladatát sokkal nagyobb lépéssel viszi előre a megoldás irányában az 1962-ben napvilágot látott *Visszhang*.

Fiatal prózaíróink írásainak ez a gyűjteménye 24 novellát, egy újszerűen megírt, határozottan jó riport-novellát (Tóth Béla: Ruzsajárás) és egy életkép-novellát (Szabó István: Nehéz téli nap) ad az olvasó kezébe. A 26 írás között csupán 6 van olyan, amelyik a múlttal foglalkozik, talán kettőben érezhető az egzisztencializmus téren- és időnkívüliségre irányuló törekvése, a többi tizennyolc felszabadulás utáni életünk gazdag sokrétűségét bogozgatja.

A valóság bonyolultságának rövid, néhány lapnyi ábrázolása a novellában nyugodhat a legtisztább, félreérthetetlen intellektuális szándékokon, és ebben az esetben a még olyan kis kép is az élet egészét sugározza felénk. Ezt érezhetjük például Kertész Ákos munkástémájú elbeszélésében (Fény a tetők alatt). Nála a kitűnő környezetrajz nem öncélú, hanem a régi és az új harcának lehetetszerű, finom karcolatát is magában foglalja. Az idővel haladni nem tudó öregedő munkás ábrázolása is igen plasztikus. Megkapó és lenyűgözően mélyen járó Tabák András elbeszélése is (Villámfény). Festő hőisében a munkásosztály soraiban mutatkozó kispolgári hajlamokat ostromozza, és a sorok között azokat az írókat is tolla hegyére szúrja, akik a polgári irodalom igazát fogadják el művészi mércének, és a mi életünk művészi feldolgozását egyszerűen művésziétlen feladatnak tartják. Galambos Lajos tsz-tárgyú elbeszélése is (Tirpák) azzal tűnik ki a kötetből, hogy a mi társadalmunk egyik legégetőbb és központi harcáról ad mélyen emberi és hitelesen művészi képet.

Az új ember új erkölcsének vajúdásáról mesél Fejes Endre, Gerelyes Endre, Csurka István, Bertha Bulcsu, Gáll István, Szakonyi Károly is. Novelláik értékesek, újszerűen nyúlnak hozzá a kérdésekhez, bár társadalomrajzuk nem mindig hordja magán a teljesség igényét. Sokszor csak szűkre szabott pillanatképek tűnik. (Pl. Csurka István, Fejes Endre.) És ha már a teljességről beszélünk, a szerzők szemléleti hibájául róhatjuk fel azt, hogy míg a paraszti tárgyú novellák elég határozottan szakítanak a Gárdonyi-féle idillikus és a Móricz Zsigmond-i túlfűtött léghő hagyományával, és a hagyományos magyar paraszttábrázolás sok egyéb kellékével, s valóban a mai helyzetnek megfelelő hangon írnak a faluról, csaknem kivétel nélkül a paraszti társadalom komplex ábrázolását tudják nyújtani (Szabó István, Sánta Ferenc, Tóth Béla), addig a munkások életéről rajzolt pillanatképek az egyetlen Kertész Ákos-novella kivételével nem találják telibe azt a feladatot, amit a mai író számára a munkásosztály belső ellenmondásosságában is előre mutató, állandóan alakuló, fejlődő helyzete jelent. A központi folyamatokat megkerülve inkább csak a periferiális, vagyis szekundér következményeket keresik meg, amik önmagukban érdekesek, megírásra méltók, de szemléletileg jobban be kellene ágyazni azokat — sokszor csak egészen vékony tartó szálakkal — munkásosztályunk fejlődésének alapvető áramlásába. Ezt hiányoljuk a kötetben, és ez a hiány egyben útmutató is lehet nem egy alkotó számára a jövőben.

Az új tartalomhoz illő új forma nem egy eredményével találkozunk ebben az antológiában. Úgy látszik, mai fiatal prózaíróink igen sokoldalú hatás pergőtűzében állnak. Szinte valamennyiükről elmondhatjuk, hogy áttörték a magyar novellaírás hagyományainak korlátjait, és új utakat keresnek. Nem egy közülük meg is találta a maga egyéni hangját. Így például Sánta Ferenc leküzdötte Tamási Áron hatását, ami az *Emberavatás*ban közölt négy novellájában még erősen érezhető volt. A parasztember sajátos gondolkodását rendkívüli művészi erővel és újszerűen tudja érzékelteni. Sükösd Mihály is előre lépett Acélórnagy című novellájában az egyéni hangvétel terüle-

tén. Figyelemre méltó Kertész Ákos és Szakonyi Károly alkotói módszere, amit az epika három dimenziós formájának nevezhetnénk. Nem egy novellájában Hemingway is előszeretettel alkalmazza ezt a formát. A két író következetesen végigviszi az egész elbeszélés folyamán: idézőjelben a belső lélekrajz, a főhős gondolatai (első dimenzió), aztán van az író folyamatos közlése (második dimenzió) és a párbeszéd szokásos formája (harmadik dimenzió). Mindkét író megtalálja a kellő összhangot a főhős belső lélekrajza és a cselekmény folyamatos elbeszélése között. Így elkerüljük a felesleges pszichologizálás veszélyét.

Viszont visszaesést tapasztalhatunk például Galgóczi Erzsébet és Fejes Endre írásaiban. Mindkettőnél homályosabb a társadalmi kép, mint előző műveikben. A modernség homályosságra való törekvése is erősebben érezhető néhány szerzőnél, mint ahogyan mai életünk művészi feldolgozása azt megkívánná, vagy megengedné. Rábukkanunk még olyan, egyébként kiválóan megírt novellában is, mint a Galambos Lajosé.

A környezetrajz eleveensége, az élet levegője kitűnő többek között Gerelyes Endre, Kertész Ákos, Sánta Ferenc, Bertha Bulcsu, Tímár Máté, Várkonyi Mihály, Tóth Béla írásaiban. Kamondy László és Csontos Gábor írásai képviselik a kötetben a térhez és időhöz nem kötött, vagy azokkal csak lazán összefüggő emberi történeteket. (Kamondy László „Kancsal tündér” című írása stílusának sokrétűségével és a meseszöveg érdekességével tűnik ki.) Örömdetes jelenség és a helyes irányú fejlődés jele, hogy az egzisztencializmusra emlékeztető alkotói szemléleti alap már igen gyéren jelentkezik fiatal prózaíróink legújabb termésében.

A munkásosztály és a parasztság életének a rajza mellett meg lehet még említeni, mint különös színfoltot, a néphadsereg életéből ellesett két elbeszélést (Gáll István: Pihenjünk le a hűvösben és Szakonyi Károly: A fogoly). Hiányosságunk vehetjük az értelmiség, vagy az értelmiségi munkakörben dolgozók nagyon szórványos szerepeltetését. Ez azért hiányosság, mert az értelmiségi munkakörben dolgozók száma a szocializmus építésének ütemében napról napra növekszik, és így létezésük a mai magyar tár-

sadalmi valóság el nem hanyagolható szerves része.

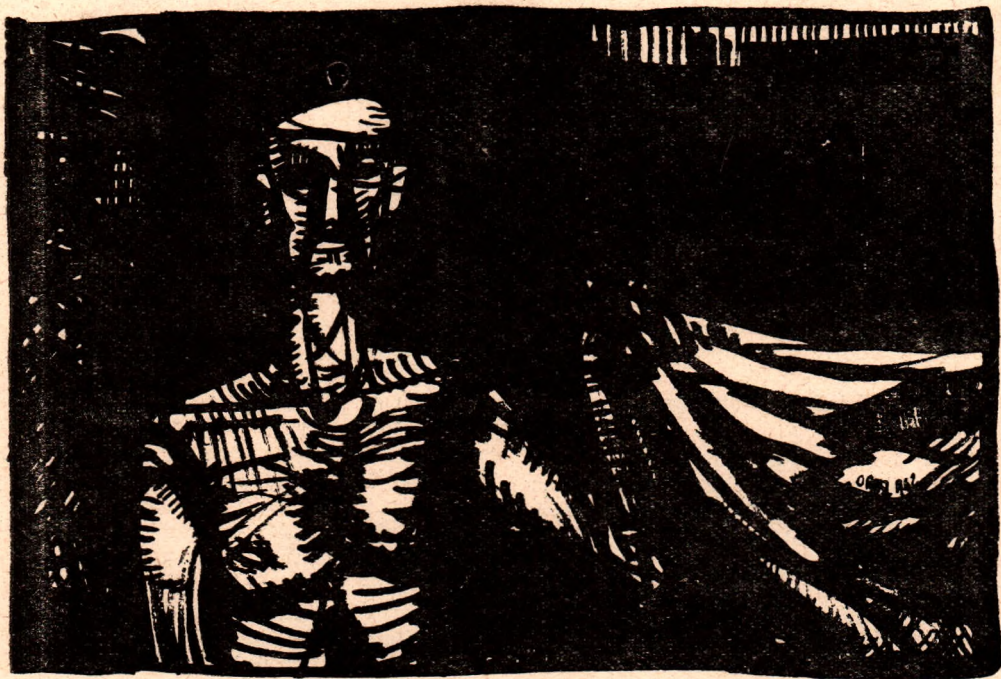
A kötet munkatársai közül meg kell még emlékeznünk Bor Ambrusról, Fábián Zoltánról, Fülöp Jánosról, Gerő Jánosról és Jávör Ottóról. A múltból, vagy a közvetlen közelmúltból veszik témáikat. Ők is jól érvényesítik a mai szemlélet szűrő és értékelő szerepét. És ha a kötetben közzétett írásaikban nem a máról írnak, epikájuknak művészi formája ugyanúgy küzd a maiságért, mint a kötet legtöbb szerzőjének írása. Jó példa erre Fülöp János novellájában (Özvegyek) a múlt és a jelen egybevetése a párhuzamos, újszerűen szimultán szerkesztési mód segítségével.

Ide írhatjuk még a legfiatalabb korosz-

tály képviselői közül Baráth Lajos, Bárdos Pál, Bertha Bulcsu, Sobor Antal nevét. Közülük a két utóbbi a Jelenkorban indult el. Bertha Bulcsu nevét már több ízben is említettük. Fő erőssége a levegős környezetrajz és az erkölcsi konfliktusok jó kiélezése. Sobor Antalnak a kötetben közölt elbeszélése (Az éjjel hazamentek a katonák) formai oldaláról nézve jó írás, de szemléleti alapjaiban nem egyértelmű: a realista mondanivaló és a fantasztikus kifejezési forma keveréke.

A *Visszhang* jelentős előrehaladás prózairodalmunk fejlődésében: fiatal íróink új utakat keresnek és nagyrészt találnak is mai életünk bonyolult valóságának a kifejezésére.

BELLYEI LÁSZLÓ

Orosz János rajza